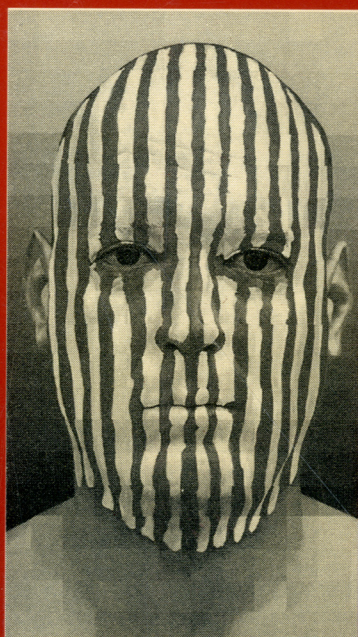

HÍD

irodalom

művészet

társadalomtudomány

2011. DECEMBER
12. SZÁM

Tartalom

SZÍV Ernő: Bezárt a világ (tárca)	3
Más lesz a tekinteted (DARVASI Lászlóval TURI Tímea beszélget).	7
„Nekem a tárca életmód” (BERÉNYI Emőke: Dombosi gyorsinterjú DARVASI Lászlóval)	17
Szívem szerint royalista lennék (KEMÉNY Istvánnal VÁRI György beszélget).	19
Egy konzervatív anarchista (BERÉNYI Emőke: Dombosi gyorsinterjú KEMÉNY Istvánnal)	26
Nem tudjuk visszavarázsolni a múltat (VÉGEL Lászlóval VÁRI György beszélget).	29
BARLOG Károly: Egy mondat Újvidékről (kisesszé).	40
„Apacs indiánok jönnek avantgárd színházat bemutatni a pétervárad várba” (BALÁZS Attilával LASKOVITY J. Ervin beszélget)	44
NEMES Z. Mária: Csont, apa, dal (prózavers).	50
Nem tudom, hova lyukadok ki (KOLLÁR Árpáddal és NEMES Z. Márióval TURI Tímea beszélget)	51
KOLLÁR Árpád: Posztindusztriális tájköltészet (vers).	56
TALLÉR Edina: Lehetek én is (regényrészlet).	57
Hús-vér történetek (TALLÉR Edinával és SZVOREN Edinával GABORJÁK Ádám beszélget).	61
„Egyszer csak az embert átmossa a szöveg” (BERÉNYI Emőke: Dombosi gyorsinterjú SZVOREN Edinával).	67
Vajdasági Alien (JÓDAL Kálmánnal KOCSIS Árpád beszélget).	70
ORCSIK Roland: Dezső orrán keresztül (vers).	75
Biciklizéseink Mahlerrel (Aaron BLUMM-mal és ORCSIK Rolanddal MIKOLA Gyöngyi beszélget)	76
HANDÓ Péter: Munkaterápián (regényrészlet)	81
MAGÓ Attila: Szex a Tündéerkertben (Az Újvidéki Színház <i>Csongor és Tünde</i> című előadásáról)	112
BRENNER János: Medusa invázió (A Medusa Filmnapokról)	118
Prózafordító-pályázat – eredményhirdetés	128

*A szám színes
képei Kis Endre
alkotásai*

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz.
(1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2011. december. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.forumliber.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2012-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken.
– YU ISSN 0350-9079

Bezárt a világ

- szervusz újlipót -

És akkor elém állt az ő, és azt mondta:

– Magának már nem lehet bemenni, Szív.

– És vajon miért nem? – kérdeztem, és megpróbáltam átkukucskálni a válla fölött. Még nyugodt voltam, mint nagymama tejbekásája. Biztosan csak viccelődik, mint... bohóc a fogolytáborban. Különbözn ilyen még nem esett meg. Mert ha elmentem, ha elugrottam kicsit néhány napra, egy hétre, kettőre, mindig visszaengedett.

– Nem lehet bemenni, megtelt – és ekkor csúf vonás szaladt le a szája sarkába, mint aki hazudik meg nem is, mint aki rosszat akar, mert nem tud jobbat.

De azért jól hallottam, hogy működik az ott, odabent. Dolgozott, mint egy sztahanovista, élt is mint egy hívő, akart, elvett és adott. Hallottam, hogy dohog, hogy csobog, rikácsol és kopácsol, cseng és bong, suttog és kiabál. Néhány gyönyörű illat, mint valami lányszoba elszabadult függönye, átlengett a kerítésfal fölött. Igen, az illatoknak szárnya van meg farktolla, olykor karma is. Puha parafa huppant ki egy zöldnyakú üvegből, valaki sóhajtott. És aztán lélegezni kezdett egy bor. Egy szép, kissé telt, középkorú asszony virágos pongyolában gyönyörű tarjaszeleteket klopfolt le vesszedő kanállal. A nyakában aranyfeszület remegett az ütésekre, és ez az asszony éppen arra gondolt, hogy Isten klopfolója a sors, és amit a sors klopfol, az az izgő-mozgó ember, és ekkor megállt a keze. És a húsillatú, kicsit véres ujjjaival a melle fölé nyúlt, és megmasszírozta magát, még a bimbóját is érintette, ami egy kicsit pirosabb lett. Hallottam, hogyan nőtt a fű a temetőkert oldalán, és valaki, nahát, egy férfi nadrágot vasalt, nehéz, gőzölős vasalóval, ő meg azt gondolta, hogy a randevű végére úgyis öszszegyűrődik, akkor meg felesleges ez az egész. Kanál koppant a tányérhoz a Pozsonyi út egyik vendéglőjében, fogyott a maceszgombócleves, és aki

ette, annak gyöngyözött a homloka, és egy verejtékcsepp a tányérjába szép lassan, mintha gyöngy szállna alá a pokolba, visszahullt. Azt is hallottam, hogy egy hókotróban, ami egy távolabbi sarkon állt, de a motorja mégis járt halkán, alapjáraton duruzsolt, a sofőr Tolsztojt olvasott. Aztán kiszólt egy kismamának, nincs hó még, angyalom, még messze kavarog, messze pillézik, de már várom, nagyon várom. Mozik, színházak, templomok és örömházak beszélgettek egymással, mint valami klubban a klubtagok. Fűvet égettek, szép boszorkányokra gondoltak a határban. És az a drága Schumann, az örület hangjai.

– Kérem szépen, kapus úr, engedjen be! – kezdtem könyörögni, mert megéreztem, hogy ez most komoly. Ez a marha tényleg nem akar visszaengedni.

– Megtelt – mondta. – Megtelt a világ, Szív. Maga már nem fér be. Különben meg minek ment ki? Miért hagyta itt? Minek kódorog? Minek csavarog? Minek bolondoskodik? Miért hunyja le a szemét, amikor nézni kellene, és miért fogja be a fülét, amikor hallani kellene?

– Csak egy pillanat volt, és látja már... már vissza is tértem – azt hiszem, dadogva hadartam. – Néha ki kell menni. Néha el kell menni az utolsó sorompóig. Vagy az ember nem akarja, és tényleg lehunyja a szemét, mondjuk, és már kint is van, mintha ugyan egy varázslat repítette volna el.

– Rossz, haszontalan varázslatok ezek. És különben is... – és elhallgatott. Jól végigmért, elnevette magát. – Szóval, Szív, tudatnom kell magával, hogy a világ megtelt, nincs több hely, és a maga helyét is betöltötték. Vagy elfoglalták, átvették, okkupálták.

– De kicsoda? – hüledeztem.

– Nem mindegy az magának?

– Hogy lenne mindegy! És... és tudja azt, amit én?

– Természetesen – bólogatott a kapus, és a tányérsapkája alá nyúlt, megvakarta a feje búbját. – Jobban tudja, amit maga, gyorsabb és olcsóbb is. És modernebb. Úgy értem, sokkal korszerűbb! És hogy is mondjam csak, mindebből következőleg népszerűbb is. Látná, mennyien szeretik. Isszák a szavait, megfogadják a tanácsait. Respektálják, mint egy frissen talált aranytányért.

Leültem ott, a bezárt világ kapuja előtt a padra. Mert volt ott egy pad is. Seszínű kényelmetlen. Nyilván sokan használhatták már. Az őr folytatta.

– Tudja, az emberek, és persze mindegy, hogy bölcs vagy korlátolt a tag, hogy érzékeny vagy faragatlan, mind azt gondolják, hogy pótolhatatlanok. Hát nem. Nem pótolhatatlan senki, maga sem az. Maga elhagyta a helyét, lett ott, a maga kis tulipános szemétdombján egy nyomorult kis lyuk,

és nyomban be lett tömve. Kész. Fájronti estmenet, nincs több aranyhal pancsolat, hurka-kolbász keringő, nincs több szirupos velős csont, amit akkor is jó szopogatni, ha éhen halsz közben.

Rágyújtott, tüdőkék felhőt lehelte az arcomba. Mentolos, ezüst szippantós cigarettája volt, a cigarettásdobozt az arcom elé tolta.

Ez volt ráírva:

„Szív, a világ megtelt.”

Megvonta a vállát, mint tiszt a kivégzés után.

– Menjen vissza, Szív, magának itt már nincs helye.

Mosolygott.

– Menjen. Sajnálom.

Meg akartam szólalni.

– Nem – vágott közbe –, engem nem lehet megvesztegetni.

És akkor én tényleg odébb ballagtam. Néztem közben a kerítés végtelen szürke szalagját. Bent meg a világ. Kint a semmi, a semmi. A világ megtelt. És tényleg ki volt írva a kerítésre, még hozzá többször is, ilyen és olyan betűkkel, falfirkák, plakátok hirdették, hogy megtelt. Arra gondoltam, azért mégis van egy picike hely, valaminek maradni kell, mint a metrón vagy déliei villamoson. Csakhogy a világ kerítése még veszélyesebb volt, mint a berlini fal. És nagyobb is, mint a kínai fal. A világ megtelt. A világban készülődött a tél. Na és ekkor, talán mert a november vége elköhintette magát, eszembe jutott valami. Hát persze. A vészkijárat!

Nyomban odasiettem, nem volt messze.

És nyitva volt.

Nem értettem, de ha így van, akkor a vészkijárat egyúttal vészbejárat is. Hát már be is léptem, már bent is voltam a világban csaknem, amikor az arcomba leheltek.

Csontos, vékony kislány volt, ijedt mellecskéikkel, bátor ajkakkal.

– Azért lenne itt még egy kérdés, Szív, mielőtt azt hinné, nem történt semmi.

Bólintottam.

– Mi mondott egy ismeretlen ember, itt a mi világunkban, mielőtt megfogta volna az angyal jobb bokáját, hogy az elszálljon veled?

– A bal bokáját fogta meg.

A kislány bosszús képet vágott, jó lett volna megsimogatni az arcát. Vagy a vállát.

– Ezen most ne vitatkozzunk, Szív.

Köhécseltem, bólogattam, hát persze, tudtam, miről van szó.

– Nos, ez az ismeretlen ember, mielőtt megfogta volna az angyal valamelyik bokáját, azt mondta, idézem: Lehet, hogy más is be akarja zárni a

világot. Lehet, hogy más is eltöltene tőle. Hogy elvenné, hogy kisajátítaná, de azért alapvetően mindig mi magunk zárjuk be.

A kislány fölfonta a szemöldökét.

– Tanulság?

– A tanulság az – mondtam –, hogy ez sem mindig igaz. De bizonyos esetekre lehet alkalmazni.

Elnevette magát, intett.

– Na, haladjon befelé, maga pernahajder!

És én bementem újra a világba, bent voltam, bent egy szörnyű, csontokat reszkettető, leveleket szaggató, hideg lelkű novemberi őszt mélyén, és jó volt.

Kis Endre alkotása

Más lesz a tekinteted

Darvasi Lászlóval Turi Tímea beszélget

Jó estét kívánok, köszöntök mindenkit. Ma esti vendégünk Darvasi László, aki előtt három könyvet látok most az asztalon: a legutóbb megjelent regényt, a Virágzabálókat, a Szerezni egy nőt szerb nyelvű fordítását és Aaron Blummnak, Virág Gábornak a Biciklizéseink Török Zolival című kötetét.

– Kérdeztem az Aaront, ment-e ő még váz alatt? Nem tudom, ismeritek-e ezt a megoldást, van a nagy férfibicikli, és akkor a kisgyerek úgy hajtja, hogy így beáll a váz alá, de Aaron már nem ment váz alatt, ezt az ő nemzedéke már nem tudta, én még mentem váz alatt. De ez nem jelent semmit. Biztosan jól biciklizik így is.

Úgy sejtem, nem a Török Zolival való biciklizésekből fogsz ma felolvasni, ha felolvasol, és a nyelvi akadályok miatt nem is a szerb fordításból. Noha nagyon sok műfajban dolgozol, miért éppen a Virágzabálókat hoztad felolvasni? Ez nyilvánvaló döntésnek is tűnhet, egyrészt mert ez a legutóbbi könyved, de azontúl nagyregény is, A könnyemutatványosok legendája után – ez a második nagyregényed. Miért érezheti úgy az ember, hogy a nagyregények azok, amik igazán fontosak egy író életében? Ezt olyan magától értetődő dolognak vesszük, de valóban magától értetődő-e?

– Nem tudom, hogy mondjam, szóval ez az irodalmi... kánon, nem szeretem ezt a szót, tehát amikor így kitalálják egy íróról, hogy most jó, vagy nem jó, akkor nagyon súlyos latba esnek az ilyen típusú, öt-, hat-, hét-, nyolcszáz oldalas könyvek. Amikor én el szoktam indulni felolvasóestre, akkor két, illetve három típusú könyvet szoktam vinni, egyfelől azért hoztam most a *Virágzabálókat*, mert az a legutolsó könyv, két éve jelent meg, jóllehet azóta van kettő még, meg lehetett volna több is, csak én ezt nem tartom szerencsésnek, hogy egy író minden évben rárak valamit a saját termésére. Egy ilyen típusú könyvnek hagyni kell időt, egyszerűen hadd menjen. Lehetett volna kiadni mást, de nem akartam. Szív Ernőt szoktam még a *Virágzabálók* mellett vinni, aki esetleg nem tudná, Szív

Ernő az én tárcaírói énem, heti két-három kis hülyeség, huszonpár éve. Ma is írtam egyet.

És miről?

– Egyébként Szív Ernő név alatt jelent meg... ez nagyon érdekes, hogy a Szív Ernő meg a Darvasi nagyon sokszor kiegészíti vagy kiegészíti egymást. Ez egy szomorú történet volt, az *Élet és Irodalomban* fog megjelenni... de hogy miről? Nem lehet egy novellát elmesélni, teljesen értelmetlen egy novellát elmesélni, hanem azt, hogy mondjuk a Szív Ernő miről írt legutóbb. Olyan kis történetei vannak, amelyek az élet kis köreit, kis történetéseit rögzítik, tapogatják, nézik-nézik körbe. Mondok egy tipikus történetet: van Budapesten egy buszjárat, a 7-es, végigmegy a Ferenciek terétől a Keletiig – ez az egyik legkedvesebb történetem abból a rengetegből –, és akkor felszállt egy hölgy, mondjuk egy negyvenkét éves nő felszállt a buszra, nagyon sokan voltak, nagy tömeg volt, az emberek izzadtak, idegesek voltak, volt egy picit ingerültség is, de azért tartották magukat, és egyszer csak ez a nő azt vette észre, hogy valaki megsimogatja a hátát. Egyszer és aztán még egyszer, és volt egy pillanat, amikor lehetett volna szólni, vagy hátrafordulni, vagy valamifajta kisebb botrányt csinálni, de ezt a pillanatot ő elmulasztotta, és a kéz továbbra is ott maradt a hátán. Nagyon jól lehetett tudni, hogy ez egy férfikéz, és aztán elkezdett azon gondolkodni, hogy a csudába is, engem olyan régen simogattak meg ilyen kedvesen, engem olyan régen érintettek meg így, hogy ez nem tolakszik, hogy ebben valami más van, nem bántani akar, hanem csak így hozzámérni stb. stb., és így mentek el négy-öt megállót, és egyszer csak kiürült a busz, és a nő megfordult, és nem tudta, hogy ki volt az, de azt mondta, azóta is szerelmes.

Ezt Te találtad ki?

– Nem, én ezt a történetet hallottam. És a tárca ilyen egy picit. A tárcaírás, hogy az a sok kicsi marhaság, hogy nem tudjuk, megpróbáljuk elmondani, megpróbáljuk megérezni, de nem fogjuk meg tudni, nem lehet. De picit így szerelmesek vagyunk abba, hogy így rögzíthetjük a dolgokat.

Szív Ernő a kilencvenes években kezdett el tárcákat írni a Délmagyarországon, később az Élet és Irodalomban is párhuzamosan, könyvei is jelennek meg folyamatosan, eddig három. Az első könyvben, még a Vonal alattban, mikor Szív Ernő történeteit olvassuk, akkor nyomon tudjuk követni, mi történik Szív Ernővel, mit gondol a világról, kivel találkozik. Aztán a legutóbbi könyvben, az Összegyűjtött szerelmeimben sokkal inkább olyannak láthatjuk, aki körbeutazza a fél világot, ha nem az egészet, utazik időben, térben egyaránt, de közben egyre kevesebbet tudunk meg róla. Hová tűnt Szív Ernő?

– Miután a tárca is irodalmi műfaj, vagy legalábbis én annak szánám, jóllehet a tárca is sokféle lehet, mert ha mondjuk hetilapba, vagy komolyabb típusú napilap hétvégi mellékletébe szánjuk, akkor ott eléggé el lehet szabadulni, és bármit tehetünk vele. De ha napilapba írjuk, akkor nézni kell az olvasót is, például nem lehet blaszfémia, nem lehet káromkodás, nem lehet ez meg az meg amaz. Nem tudom, Szív Ernő itt is van, meg amott is van, öt-hat-hét könyve van a fiókban, van effektíve ezeröt-száz oldal szerkesztésre várva, ami bármikor bármi lehet, ha lesz belőle, lesz, ha nem lesz, nem lesz. Jó néhány kollégát figyeltem tárcaírási akció közben, várod, hogy megjelenjen, elolvasod, állati jó, jön a következő hét, megjelenik, elolvasod, állati jó. És aztán megveszed a könyvet, amiben a tárcákat összegyűjtötte, és azt veszed észre, hogy együtt bizony nem működnek. Valamit mindig ki kell találni, hogy ezekből a tárcákból, ezekből az irodalmi kiskatonákból, amiről azt mondta a Szép Ernő, hogy az az irodalmi műfaj, ami alatt kihül a kávé, szóval hogy ezekből úgy legyen valami, hogy, akár egy regénynél, lapról lapra igyekszel, mert kíváncsi maradsz. Csak manapság már nem kávéházakban olvassák el az újságokat az emberek, hanem inkább megnézik az interneten a híreket. Nagyon nehéz a tárcából könyvet csinálni, ahhoz mindig kell valami truváj. Tehát valamit ki kell találnod, a kíváncsiság fenntartása érdekében. Úgyhogy amikor Szív Ernő elkezd járkálni az időben, elmegy Amerikába, elmegy Kolumbusz hajójára, jár a Vadnyugaton, vagy éppen Berlinben, Párizsban vagy Szlovéniában, akkor ez például ilyen típusú kísérletezés is, ami aztán vagy bejön, vagy nem jön be, hát én ezt nem tudom megmondani. Hát Szindbád is utazott összevissza.

De mintha Szív Ernő csak egy bizonyos idő után kezdett el volna utazni...

– Na igen, merthogy amikor én a tárcaírást elkezdtem... egyébként a tárca pontosan 1800-ban született meg, egy francia újságíró vagy szerkesztő ránézett az újságra, két oldal, és a kétharmad alatti résznél húzott egy vonalat, és azt mondta, ami a vonal alatt van, az lehet báli csevely, lehet színházi tudósítás, sorozatregény, lehet novella, lehet közérdekű fecsegés, bármi. Tehát egy ilyen képlékeny dolognak fogta fel, és aztán ez a magyar irodalomban egy hihetetlenül népszerű műfaj lett. Az én életem meg úgy alakult, hogy egy idő után nagyon sokat kellett utazni, és hogy ha Darvasi utazik, akkor valószínűleg Szív is utazik. Az volt az érdekes, hogy az ember először kipróbálja a tárcának ezt a hagyományos, a magyar irodalomban már meglévő formáját, hanem aztán megpróbál rajta alakítani, megpróbál rajta változtatni. Néha nem tudom kordában tartani az anyagot, annyi minden látható. Ha New Yorkban vagyok, akkor nem tudok úgy beszélni Szív Ernőként, mint Mikszáth, ha Berlinben vagyok, nem fogok tudni úgy

beszélni, mint Krúdy Gyuszi bácsi, ha a dán partok mellett vagyok, a dűnéken, nem fogok tudni úgy beszélni, mint Juhász Gyula, aki állt a Tisza partján, és hatalmas szemekkel, szomorúan, halálra váltan bámulta a víz lassú sodrását. Tehát az, hogyha az ember jön-megy a világban, akkor a hely szelleme bizony beleszól a mondatba, beleszól a mondat építkezésébe, és beleszól abba is, hogy kinek is tekintsd magad, szóval hogy... más lesz a tekinteted. Nem csak Te látod, hanem ő is lát Téged, és változtat rajtad.

Említetted, hogy ahhoz, hogy a tárcából kötet legyen, kell valami truváj. Ugyanakkor, hogy ha az Összegyűjtött szerelmeimet nézzük, ami, ahogy a címe is mutatja, különböző szerelmi történeteket egymás variációiként gyűjt össze, azt látjuk, hogy a Darvasi László név alatt megjelent A titokzatos világválogatott is nagyon hasonló kötet, ugye ott a foci a fő téma, ami körül ott vannak a különböző variációk. A lojangi kutyavadászokban mintha szintén lenne egy rejtett középpont, aminek a variációi lennének a történetek. Ebből a szempontból másként szerkeszt Szív Ernő és Darvasi László?

– Nem tudom. Nem tudok rá válaszolni. Azt tudom, hogy Szív Ernőnek a harmadik könyve az *Összegyűjtött szerelmeim* címet viseli, nagyon keveset adtak el belőle, és tényleg olyan dologról beszélünk – én nagyon sajnálom, persze –, hogy nincs benne a köztudatban, de ez mindegy is. Szóval van egy könyv, tárcakönyv, megírod, megpróbálsz megtalálni az úgynevezett truvájt, vagy azt a valamit, amitől a tárcák összefűzhetőek, és akár regényként, vagy úgy is olvashatod, mint egy kedves Krúdy-könyvet, vagy éppen az Esti Kornélt. A történetek egyes szám harmadik személyben voltak megírva, és... láthatóan nem működött. Valami nem stimmelt, de nem találtuk ki a szerkesztővel, hogy mi ez a valami, ami nem engedi szabadon az anyagot. Ki volt alakítva a könyvnek a váza, hogy mennyiféle szerelmi történet van, az egyik nő elképzeli a Szív Ernő halálát, a másik nő mindig meg akarja ölni, a harmadik azt akarja, hogy őt öljék meg, ilyen kedves örült, vagy kedvesörültnek szánt történetek. És egyszer csak rájöttem arra, hogy úristen, ezt egyes szám első személyben kell megírni. És van kétszáz oldalad, és akkor fogod, és szépen átírod az egészet személyesre... És attól kezdve úgy éreztem, hogy jó, hogy működik. Tehát ilyen fajta szerkesztések is vannak. De ezek ilyen belső ügyek, hogy az ember mitől válik elégedetté egy könyvtől, vagy mitől gondolja azt, hogy megtett érte mindent, amit meg lehetett tenni. Valamikor meg a műfajok átmosódnak egymásba, mert a tárca hagyományosan a tárcanovella és a kisnovellának a formai sajátosságait idézi, de ugye most már itt van a szöveg mint olyan. De én ehhez nem értek, nem vagyok irodalomtudós, de van a szöveg, ami nem is novella meg nem is próza, próza, csak valahogy másképpen az, és

akkor, hogy a szöveg mitől szöveg, mitől kistörténet egy kistörténet, és mitől nem lesz tárcsa, mitől marad valami példabeszéd, és nem tud novelává válni, ezek érdekes kérdések. Nagyon sokféle műfajjal próbálkoztam és játszottam, és fogok is még játszani, hogyha lesz hozzá erőm. De hogy bárhogy is nézzük, a tárcaírás egy szemérmes műfaj. Nem lehet nagyon elszállni. A tárcsa nézi az olvasót, kinéz az olvasóra. Kikacsint, kikukucskál: kukkol. A regény nem teheti meg. És a novella sem teheti meg. Ha elkezdesz írni egy regényt – bocsánatot kérek –, akkor le kell szarni az olvasót. Nincs olvasó. A mű van. És ha a mű megtalálja az olvasóját, akkor az csodás. Igen, az csoda. Akkor sikerült. Megtalál tíz olvasót, vagy százat, vagy ezret. De azt nézni, hogy mik az elvárások, mik a szempontok, és mi az, amibe bele lehet menni, mert megéri?! Ugyan. Dalos György mesélte egyszer, hogy Németországban mi a trendi, hogy most arról kell írni, hogy az afroamerikai, hadd mondjam csúnya szóval, tehát a fekete lány, aki még ahomoszexuális is, le akar szokni a cigarettáról, ez legyen a regény témája. Mert ugye most ez megy. De ezt olyan viccből mondta természetesen. Ezzel csak azt akarom mondani, mindig vannak jó vagy nem jó közéleti elvárások, vagy éppen olvasói elvárások, vagy nem tudom, miféle elvárások, de nem az elvárásokkal, hanem a művekkel kell törődni, s aztán lesz, ami lesz.

A szemérmesség szót említetted az előbb, azt, hogy a tárcában nem lehet blaszfémnek lenni, és bár Szív Ernő tényleg nem káromkodik, de mintha blaszfém szeretne lenni, vagy mintha mindig lenne egy ilyen irányú vágya. Vagy csak kacérkodik a lehetőséggel?

– Szív Ernő úgy jár-kezel a világban, hogy soha nem akarja megmondani pontosan, mi az a szeretet, vagy mifene, de úgy nagyon szeretné, és ennek aztán mindenféle fajtája, formája van, a galádságtól az álnokságig... de nem tudom. Az biztos, hogy ő is folyamatosan átlép bizonyos határokat. Nyelvi, világnézeti határokat. Mert a határok arra valók.

A tárcsa és a regény között a különbségek tűnnek fel hamarabb, de mondjuk, abban mintha lenne valami hasonlóság, hogy ha tárcaíró az ember, és hetente kell írnia tárcsát, akkor a tárcaírás és a regényírás is folyamatos tevékenység az időben. Hogyan lehet így két időben egyszerre létezni, tehát úgy, hogy ha regényt is ír, akkor a kis dolgokkal mindig meg kell szakítani a munkát. Vagy ezek a kis megszakítások is egyfajta folyamatosságot adnak?

– Ez olyan, mint amikor a számítógépnek több fájlja van, több ablak van, és akkor egyszerre vannak kinyitva, és amikor nagyon sok a felkérés, és nagyon sok a tennivaló, arra azt a metódust találtam ki, hogy mindig a legkönnyebb munkával kezdem. Tehát van olyan, és szinte mindennap,

hogy nagyon gyorsan megírom az egyflekkes tárcát, tehát olyan ezernyolcszáz, ezeröttszáz karaktert, tehát azt gyorsan megírni, és hogy ha azt megírtad, akkor már jó, és akkor már mehetek a nehezebb felé. Soha nem a nehézzel kezdem az ügyeket. Nem egy leadandó novellával, egy nagyobb írással, mert ha a kistárca már megvan, akkor felszabadultabban tudok odafordulni az éppen készülő meseregényhez, vagy az éppen készülő nagy novelláskötethez, vagy nem tudom mihez. Önkéntelenül kialakul egyfajta rutin. Ez persze nagyon veszélyes üzem. De hát ez ilyen. Legyen meg az ötlet, mondjuk a tárcánál, tehát az a pici ötlet. Tegnap valami szövegen dolgoztam, egy nagyobb szövegen, és eszembe jutott a vasalás. Én minden munkát elvégzek, takarítok, sütök, főzök, a múltkor fácánlevest csináltam, nagyon jó lett, tényleg, és mosok és teregetek, de egy dolgot nem tudok: vasalni. Meg nem is akarok megtanulni. A vasalásról azt gondoltam, hogy az már túlzás. De mégis eszembe jutott a vasalásnak az illata. Az nagyon furcsa, meleg, otthonos érzést kelt, és akkor a vasalás illatát megírni. Hát ez lesz a következő tárca. Hogyha már ennyi megvan, akkor a Szív felteszi a kezét, és azt mondja: köszi. És akkor ez viszonylag gyorsan lemegy. Ráadásul az is fontos, hogy gyorsan menjen le. Nem lehet egész napokat foglalkozni egy tárcával, mert egyfelől nem ér annyit, másfelől ér annyit, érne, de nem úgy ér annyit. Hanem gyorsan meg kell csinálni, mert a mondat másként működik benne. Más a természete. Túlíródik. Elnehezül. Tényleg van egy ilyen napilapos tempója. Amikor az ember nagyregényt ír, mint amilyen a *Virágzabálók*, akkor ott minden mondaton tízszer megy át, és húzza, vonja, szakítja, újraírja, és még így is mennyi mindent kellett volna újraírni.

Ha nem is tárcányi egységekből, de a nagyregények is, A könnymutatványosok legendája is több százból épül fel, amelyek keresztül-kasul vágják egymást, ugyanakkor a Virágzabálókban is több fejezet van egymás mellett, és ezek adják ki az egészet. Az, hogy ilyen hosszabb epizódokból, szekvenciákból épül fel a nagyobb szerkezet, az segítség?

– Hát nem segítség, hanem nehézség. Mert állatira oda kell figyelni. *A könnymutatványosok legendáját* emlegettük. Az a regény a tizenhat-tizenhetedik században, Buda elfoglalásától Buda visszafoglalásáig, 1526–1686 között játszódik. A szerkezete olyan, mint egy soktükrű ablaké, ilyen rózsablakra gondolok, tehát ilyen sok kis elemből áll össze, mint egy puzzle tulajdonképpen. Olyan regényt akartam létrehozni, amiben nem lehet a hagyományos módon eligazodni, hanem egyszer csak, mondjuk a végén, a helyére kerül minden. Hogy ez sikerült-e, annak nem én vagyok a megmondhatója. Aztán egy olyan regényt akartam írni, ami... ugye szokták

mondani, hogy a nyitott művet idézi, a nyitott struktúrát, ez volt a *Virágzabálók*, ahol öt nagy fejezet van, a családban öt ember él egymás mellett, a növénytudós, a felesége, a testvére, a féltestvére meg még plusz egy nagy cigányfejezet, ötféleképpen van elmesélve ugyanaz a nagy történet. De hát nagyon sokszor ellentmondás van a történetek között. Itt meg azt akartam, hogy ne kerüljön a helyére, hanem maradjon mozgásban, hogy az anyag tartsa izgalomban saját magát, meg mondjuk az olvasóját ne hagyja nyugton. Valami ilyesmit szerettem volna, de ez nagyon nehéz. Tehát nagyon nehéz az, amikor egy nagyregényben van ötven, hatvan, hetven szereplő, és akkor ki, mikor, hol, mit mond, miért mondja, és ha ellentmondásba keveredsz, akkor az tudatos ellentmondás legyen. Interneten még az elején elkezdtem a *Virágzabálók*nál nézegetni, hogy milyen blogok, milyen kritikai megjegyzések vannak, volt olyan megjegyzés, hogy nem értette. De ez is jó volt. Hogy no lám, bedőlt, de nem baj, ez ilyen. Mert a legfontosabb dolog az, hogyan tudjuk elbeszélni a dolgokat, hogyan tudjuk elmondani a világunkat, és hogy arra milyen technikák, milyen eljárások vannak, és mi az, amit hozzá tudunk tenni ahhoz, ami volt, vagy ami már el lett mondva. Tehát, hogy egyszerre történet legyen, de viszont más is, hogy amikor azt mondják, hogy történet, meg hogy te vagy az elmondó ember, te vagy a történetmesélő, akkor abban legyen iszonyatos mennyiségű kétegy. Jó értelemben vett kétegy. Vagy titokzatosság. Az is érdekes, hogy az ember írás közben hogy akad rá a titokra. Az nagyon különleges. Vagy hogyan járja körül az érthetlent, de körbe tudja járni. És akkor olyan, mintha értené, de közben nem.

Tudsz mondani erre példát, hogy valami írás közben a Virágzabálókban meglepett, mint egy titoknak a felderülése?

– Nem. Engem az írás folyamatosan meglep. Az lep meg az írásban... az ember rengeteg mindent meg tud nézni. Amikor a *Virágzabálók*at írtam, nagy halomban álltak körülöttem a könyvek, amikor a *Könnymutatványosokat* írtam, nagy halomban álltak körülöttem a krónikák, visszaemlékezések, rengeteg adatból, tényből, forrásból dolgozom. Az írás nekem – hogy más ezzel hogy van, azt nem tudom – meglepetés. Nem tudom, hogy honnan tudom. Nem tudom, miért akkor kell bejönnie az ajtón, és miért kell neki azt mondania, hogy... De azt mondja. És néha olyan is előfordult a regényben, ezt mondtam is, nyilatkoztam is, hogy amikor az ember létrehoz egy ilyen nagy szövegtestet, egy nagy erőteret, az valóban egy nagy erőtér, ha mondjuk háromszáz–négy száz oldalad van már, a szereplőkkel, a szereplők félig teljesített sorsával, fiatal nőekkel, szerelmes férfiakkal, háborúkkal, nem tudom mivel, egyszer csak döntesz valamit

mint író, vagy azt gondolod, hogy az úgy legyen. És akkor egyszer csak azt mondja a könyv, hogy nem. Te meg, hogy ide figyelj, édes Öregem, velem ne vitatkozzál. És végül neki lesz igaza. És akkor olyan, mintha legyőzne az anyag. És ez is olyan jó érzés, ez is meglepetés, szóval titokzatos. Engem mindig az lep meg legjobban, hogy nem tudom, és mégis lesz valami. Ezért is a legjobb regényt írni, nekem legalábbis. Amikor benne van az ember egy anyagban, akkor mindig azt kell szeretni a legjobban, mert éppen azzal foglalkozik, de mondjuk a regény a legjobb, a regényben lenni a legjobb. Kivételes élmény minden tekintetben, és akkor is, ha az hat évig, vagy éppen tíz évig tart. Nem lehet siettetni. Már annyira szerettem volna beleszaladni egy újba, de hát nem enged. Ennek megvan a lélektana. Lélektanilag tart a hatása valószínűleg. Valaminek el kell teljesen múltnia, vagy le kell tisztulnia az emberből, ki kell jönni ebből a tizenkilencedik századi történetből. A *Virágabálók* –, mondjuk így – 1800-tól a nagy szegedi árvízig, 1879. március 12-éig, hajnali két óráig tart. Tehát körülbelül ebben az időben játszódik, erősen széttartó, sok szereplővel dolgozó mű, de már íróként nagyon sok esetben felejték dolgokat, inkább csak foltok maradnak belőle, és aztán azok is halványulnak, és akkor utána lehet valami igazán hasonló nagyban elkezdni gondolkodni. A *Virágabálók*ban van egy keretes történet az elején és a végén, de volt egy harmadik variáció is. Szegedet teljesen elmosta ez az árvíz, ez érdekelt engem, aztán ezért kellett visszamennem 1800-ig körülbelül, hogy eljuthassak ehhez a katasztrófához, aminek az elemei egy amerikai harmadrangú katasztrófafilmről is ismerősek lehetnek már. Mindenki ugyanúgy viselkedett akkor is, mindenki ugyanúgy tette a dolgát, mint manapság, ha kitör egy tűzhányó, vagy leesik egy repülőgép. Sőt háromféleképpen akartam megcsinálni: az, hogy megtörténik az árvíz, az egy dolog. Ötezer ház, marad belőle kétszáz, totálisan el van mosva, és utána lesz ebből egy Párizs mintájára tervezett, viszonylag modern struktúrájú város. Addig ez a város szigetektől állt. Külön volt Felsőváros, külön volt Alsóváros, külön volt Rókus, a városrészek között mocsarak terültek. Ez mindegy is, az én nagy kihívásom a regényírásnak a vége felé történt, egyszerűen mindent megnéztem az árvízről, hogy mentik az embereket, a halottak mellett virrasztanak, amikor már a nyakukig ér a víz, hogy vágja le a fejét... na mindegy, szóval mindent tudtam az emberi tragédiákról, 159-en haltak meg egyébként, és az nem is olyan sok áldozat, viszonylag nem sok, de maga a katasztrófa egy nagyon érzéki történet volt. Egyfelől tavasszal történik, olvadás idején, és amikor egy ilyen típusú árvíz előnti a várost, akkor azt nem úgy kell elképzelni, hogy a víz bemegy, hanem egyszer csak a víz felvesz mindent. Felveszi a koszt, a mocskot, a port, a sarat, és egy cunami, egy vadállat tör be a

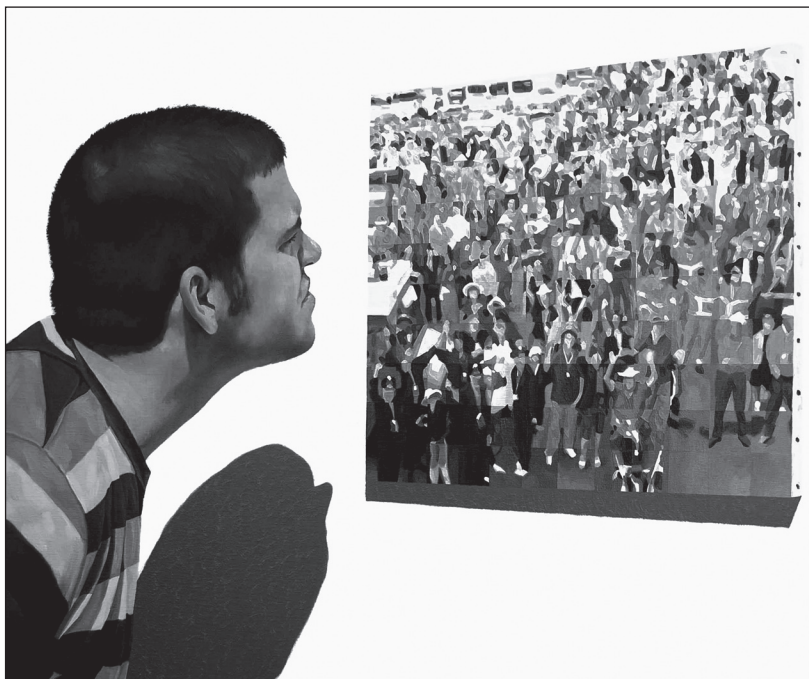
városba bömbölő hangon. És hát erről mindent tudtam, s azt gondoltam, hogy na, oké, ez a regény olyan, amilyen, itt a valóság meg az álom meg a realitás és a képzelet folyamatosan egybejátszik egymással, az egyik pillanatban valaki meghal, a másik pillanatban a végén föltámad, tehát vannak ilyen dramaturgiai elemek, és tudod mit? Hát akkor nem lesz árvíz. Megy tovább minden. És elképzelttem, hogy nincs árvíz. Hogy az a Szeged megmarad, és úgy él tovább. És valahogy annyira szerettem ezt az ötletet, de nem tudtam megcsinálni. Annyira beleszerettem az árvízi események történéseibe, hogy nem. De mondok mást is. A könyvben öt nagy fejezet van: Szép Imre, Pelsőczy Klára, Péter, Ádám a féltestvér meg a cigányok, és az ő életük kavargó lapokon. És egyszer csak lett egy szereplőm, akit Zsófiának hívnak, egy picit dagibb, mint Te vagy [a vékony Turi Timihez, a szerk.], de körülbelül egyforma magasak vagytok, és olvasottak, és ő Szatmárban élt, hamarabb is szerepelt, de az ötszázadik oldalon lett egyre fontosabb a jelenléte. S egyszer csak arra gondoltam, hogy úristen!, hogy már nem jutott neki hely. Én annyira szerettem ezt a szereplőmet, az érdekes, hogy viszonyul az ember a saját maga által teremtett világhoz, hogy vannak írók, akik hidegen tudnak írni, de nekem mindig kell egy érzelmi viszony az embereimhez, és akkor azt nagyon sajnáltam, hogy a szerkezet már nem engedte meg azt, hogy ennek a Zsófiának is adjak egy nagy fejezetet, mert tulajdonképpen meg van érintve az élete.

Nyilván nincs megírva Zsófiának a könyve, de egyébként teljesen lehet érezni azt olvasás közben, hogy akár még neki is juthatna egy szekvencia, és több más szereplőnek is, mert távolabb kerülnek az optikától, de mégis feltűnnek. Azt szeretném még kérdezni, hogy a Virágzabálókát olvasva valamennyire otthonosan tudunk mozogni a tizenkilencedik században, A könnyemutatványosok legendáját olvasva a tizenhetedikben, de elképzelhetőnek tartod-e, persze munkahipotézisként, hogy olyan regényt vagy nagyregényt írjal, ami belelóg a mába, vagy ezeknek a jelenbeli valóságos utazásoknak mégiscsak a kevésbé valóságos Szív Ernő tud hangot adni?

– Voltak olyan típusú elbeszéléseim és novelláim, amelyek éppen a mában játszódtak. A *Szerezni egy nőt* a jugoszláviai háborúk, mondjuk így, krónikásított változata akart lenni. Én attól félek... egy írónak sok minden kell, hogy a mában tudjon mozogni. Kell a család, kell egy nagyon érdekes család. Kellenek apafigurák, kellenek anyafigurák, nagybácsik, kell valami furcsa világ, nekem meg nincs ilyen. Másrészt meg ott van a veszély, hogy a dolog publicisztikus lesz, ez alatt az értem, hogy a mű határozottan ki akar szólni saját magából, és mint egy újságcikk, vagy mint egy közéleti reflexió akar beszélni a világról. Én rettegek attól, hogy ilyenbe belefussak.

Szív Ernő belefut néha, de az az ő baja. Láttunk erre szomorú példákat a kortárs magyar irodalomból is. De tényleg azt gondolom, ahhoz, hogy a jelenhez odafordulhassunk, vagy fordulhasson az író, vagy legalábbis én, ahhoz kellene valamiféle nagyon erős családi meg gyerektörténet. Én Törökszentmiklóson éltem, ugyanilyen vidék, mint ez, semmi különös, és teljesen boldog gyerekkorom volt apa nélkül, anyukám elengedett bárhová, panaszra nem volt okom. És hogy persze ma mi van. Hát nem tudom, szerintem erre még a dráma a legérdekesebb műfaj. Ugye Andris (Forgách András – a szerk.) beszélt magyar drámákról, és nagyon érdekes volt, hogy valami olyan dolog jött vissza a magyar drámába, aminek talán nem kellene, mégis visszajött, a hetvenes–nyolcvanas évek ellenzékiisége. A színháznak van ilyen politikai üzenete, igen, így van, ilyen világban élsz, ezek a hatalmi viszonyok, és hogy van a közönségnek egy ilyen visszahatása, vastaps és állva ünneplés. És ez egyfelől mutatja a műfaj erejét, másfelől pedig nem jó, hogy visszajön. Azt akarnám mondani, hogy én félek a prózát ilyen helyzetnek kitenni.

Kis Endre alkotása

„Nekem a tárca életmód”

Berényi Emőke: Dombosi gyorsinterjú Darvasi Lászlóval

Ön a Délmagyarország tárcaírójaként kezdte a pályafutását, és a mai napig publikál tárcákat az Élet és Irodalomban is. Ez a műfaj mennyire számít a kísérletezés terepének: formai gyakorlat csupán a regényhez, vagy megvan az Ön szemében a rangja?

– Manapság nemigen szeretik a tárcát, sőt a novellát sem, mert az utolsó magyar kiadótól a *New York Times* vezérszólamáig az van mondva, hogy a történet a sorsról nem értékes. Nagyon érdekes, hogy miközben az embereknek sosincs idejük semmire, miközben mindig rövid történetekben dolgozzák fel az életüket az e-mailektől a facebookos beírásokig, addig a nagyobb műfajokra vágyakoznak, csak a regény érdekli őket. Nekem a tárca nem kísérletezés, nekem a tárca életmód. Ha az ember húsz-huszonkét éven keresztül heti három ilyen szöveget kienged a kezéből, az inkább az élet értelmezése, rögzítése, kis krónikája, egyfajta fikciós napló.

Jó, hogy felhozta a nagyregény-komplexust, hiszen a Virágzabálókval kapcsolatban is sokan emlegették. Érzett valamiféle belső kényszert, ami miatt ebben a formában kellett írnia?

– Abszolút. A tárca tart életben íróként, az az, ami kondicionál, de regényt írni a legjobb, mert az a legkiszámíthatatlanabb irodalmi forma. Ott lenni négyszáz oldal közepén, és még nem tudni, hová fut ki a sztori, rettenetesen szorongató, ugyanakkor rémesen izgalmas is. Amióta megjelent a *Virágzabálók*, görcsösen igyekeztem új regénybe kezdeni, és még mindig nem sikerült. Azt szoktam mondani, hogy amikor az ember nagyregényt ír, akkor beiratkozik egy egyetemre, vagy feleségül választ valakit, és az abban a közegben a legfontosabb lesz a számára.

Hogyan viszonyul a negatív kritikákhoz, például Radics Viktóriáéhoz, aki túlírtnak tartotta a Virágzabálókat? Ezek visszavetik valamennyire?

– Mivel az ember azért ír, hogy tessén és hasson, az ilyen kritikák egyfelől megbántják, másfelől viszont íróként a kritikust nem ildomos mi-

nősíteni. Az mindenképpen fontos, hogy ha egy ilyen könyv megjelenik, akkor az megmozgasson különféle kritikai iskolákat, ezért jó volt látni, hogy sokan lényegesnek tartották, hogy beszéljenek róla. Ennek egy író számára elégnék kell lennie, és hogy becsúszik egy ilyen típusú erős írás, az mindig benne van a pakliban.

A Virágzabálók helyszíne Szeged, Ön pedig elég sokáig élt ebben a városban. Hogyan viszonyul hozzá?

– Ez egy nagyon ambivalens hely, és egy ideig rengeteget bántottam is emiatt. Igazi multikulturális közeg volt, nagyszerű gesztusokat tudott felmutatni, csodálatos szellemeket nevelt, különösen a századforduló írói tekintetében, aztán Trianon miatt határváros lett, bezáródott, egyedüli mentesváráként az egyetem maradt, és most hihetetlenül szűk tér tud lenni. Érdekeltek a benne rejlő ellentmondások, hiszen egyszerre a boszorkánypererek és az első magyar regény városa. Mostanában egyébként sokat foglalkozom a boszorkányüldözésekkel, de hogy lesz-e ebből regény, azt még nem tudom. Az anyagot összegyűjtöttem, elkezdtem írni, de ez semmit sem jelent. Egy regénynél általában az ötvenedik és a századik oldal között dől el, hogy lesz-e belőle valami. Van egy lélektani pillanat, amikor még nem tudod, mi lesz a vége, csak azt tudod, hogy amit a kezdedben tartasz, már magától megy tovább, nem fog megállni. Van vagy tíz olyan vázlatom, ami nem ment tovább, kezdeményben maradt. Ezzel a mostanival azonban szeretnék eljutni Szegedről Pestbudára.

Amit rendszeresen kiemelnek a regényei kapcsán, az az álom, mítosz, legenda triász, ami miatt a mágikus realizmus képviselői közé szokták sorolni. Ezért arra vagyok kíváncsi, hogy ha össze kellene állítania a saját írói világválogatottját, akkor kik kerülnének bele?

– Van már egy élet dolgaiból álló világválogatottam a focis könyvemben, amiben a kapuban a nő áll, a középhátvéd a férfibarátság, szerepel benne a gyerek, a leves, a kávé, a bor, az álom, a tavaszi föld, Isten pedig ott van a cserepadon. Az én elfogult írói világválogatottamban nagy lenne a keret, huszonnégy-huszonöt fő simán beleférne, mert tarcsi, azaz tartalék csapat is lenne. Esterházy biztosan játszana, benne lenne még Flaubert, Dürrenmatt, Márquez, Hrabal, Emily Dickinson, a szörnyű életű fantasztikus költő, Kafka, Szép Ernő, Kosztolányi, Rakovszky, Parti Nagy, Závada. Szerintem nem jó, ha az ember folyton egyféle hangot akar hallani, hiszen az irodalom tulajdonképpen egy nagy kert, a különféle gízgaz között sok-sok virág van, aztán hol az egyiket szagolgotod, hol a másikat.

Szívem szerint royalista lennék

Kemény Istvánnal Vári György beszélget

Szeretettel köszöntöm vendégünket, Kemény Istvánt, aki az élő magyar líra egyik legfontosabb figurája, és minden túlzás nélkül zavarba hozhatjuk azszal, hogy nemzedéke legfontosabb mestere. Nyilván bemutatkoznia nem kell, de azért megkérném, mégis adjon ízelítőt magából pár vers felolvasásával, majd aztán kezdjük a beszélgetést.

– Jó estét kívánok, sziasztok, tényleg zavarba jöttem, felolvasnék három verset, hátha a végére elmúlik.

A koboldkórus néven ismert szöveget hallhattuk, sokan azt mondják, pályád második jelentősebb szakasza mintha itt kezdődne. Te érzel valami ilyen jellegű törést, volt valami ennél a versnél, amitől kezdve a költészeted egészen más? Szakaszolod így vagy máshogyan a pályádat? Odáig történt valami, és onnatól valami egészen más?

– Még az egyetemen hallottam egy esztétától, hogy egy költőnek pályafutása során több nézőpontváltást is végre kell hajtania, különben beszűkül. Ez nagyon fenyegetően hangzott, mert bár csak egy elméleti intelem volt, találkozott a saját parámmal: hogy nem akarom ismételni magam. 1980-tól, az első értékelhető verseimtől kezdve éveken át ugyanabban a világban mozogtak a verseim. Szerettem azt a világot, a saját világom volt, én teremtettem, büszke is voltam rá. Az 1987-es *Játék méreggel és ellenméreggel* című verseskötveembe kerültek be ezek a versek. Ezt talán nevezhetjük első korszaknak. A második korszak *Az ellenség művészete* című regény volt, ami 89-ben jelent meg. És ezután megint verseket kezdtem írni, de tudatosan másféléket, mint a régiek: erősebbeket akartam. Az előbb felolvasott vers, *A koboldkórus délelőtti dala* már ebből az időszakból származik. Azt hiszem, akkor írtam le először ún. csúnya szót egy versben. Különb ezek már a rendszerváltás évei – és most visszagondolva az az érzésem, hogy talán a rendszerváltásnak is lehetett valami köze a saját

akkori korszakváltásomhoz. Akkor persze nem tűnt fel, sőt, talán ki is kértem volna magamnak.

Azt szokás mondani, én is így gondolom, hogy a fellépésed óta átalakult a versképzetünk, a versről való tudásunk. Ugyanakkor a szövegeidben van valamilyen nagyon tradicionális értelemben vett líraiság is. Hogyan látod ezt, mint önmagad és elődeid olvasója? Mi a helyzet sokszor hivatkozott, kitüntetett elődödhöz, Ady Endréhez fűződő viszonyoddal, róla ugyanis egyáltalán nem evidens, miért volna annyira közel az ő világa a Te verseidhez?

– Én soha nem akartam megújítani a versnyelvet, nem akartam avantgárd lenni, posztmodern se, nem akartam semmi ilyesmit, amit aztán rá szokás írni egy-egy költőre címkeként, hogy mit is hajtott ő végre az irodalomban. Viszont ami már egyszer létezett a költészetben, arra én is igényt tartok, azt ismerni és szükség esetén gátlás nélkül használni akarom – az avantgárd szemléletet is természetesen. A tradicionális líraiságot pedig pláne. Nem vagyok elméleti ember. A „versképzetem” és „a versről való tudásom” elég hiányos, amire csöppet sem vagyok büszke, de ez van. A vershez való viszonyomat, tetszik vagy nem, a hetvenes évek általános és középiskolája alapozta meg (tájéleíró líra, szerelmi líra, forradalmi líra stb.). Ettől tudtam később elrugaszkodni, ez volt a fő igazodási pontom. Plusz az apám Ady-szeretete. Körülbelül hároméves koromtól figyeltem az Ady-összest a polcon. De csak tizenhét éves koromban vettem le a könyvet a polcról, nem előbb. Igaz, ekkor már nemcsak udvarias érdeklődés volt bennem, hanem meg voltam fogva. A költészet által. De ezzel egy időben ismertem meg a korlátaimat is. És megéreztem, hogy egy költőnek nincs esélye a világban, mindenképpen vesztesnek tekintik, és minél jobban kapálózik ellene, annál inkább. Kivételek Ady. Mert ő azt írta, hogy „minden- nek jöttem”. És azt hiszem, hogy – akármilyen távolságra is van az ő világa a verseimtől – igazából nekem is ez a felfogás felel meg a legjobban. Nagy célra úgyis szüksége van az embernek, és akkor már mért ne legyen ez a nagy cél éppen a mindennek jövés? Végül is a vesztes nyugalmaival a költő a papírra azt ír, amit akar: ha akarja, akkor mindent. És ez nagy szabadság. Most is és egy diktatúrában felnőve még inkább az volt. (Még ha soffit is volt az a diktatúra.)

Tandori azért végig jelen volt, már akkor is, amikor Te elkezdted figyelni, ő bizonyos értelemben nagyon szabad volt, független a körülötte lévő világtól. Te tudtál róla akkoriban? És ha nem, akkor mikor, és mit jelentett? A másik pedig, hogy Adyról – oké, hogy a családi tradíció nagyon fontos – azt képzelné az ember, hogy néha dagályosnak, túlzónak, hiteltelennek, hamisnak, fűlértőnek találod, ha nem mindjárt tizenhét évesen, akkor a kamaszkor vége után. Szóval soha

nem voltak olyan problémáid, amiket manapság emlegetni szoktak Ady kapcsán? Mi volt fontos? Mi érdekelt? Mi fogott meg benne?

– A végén kezdve: Adyban, azt hiszem, a „lidérces messze fény” fogott meg. A titok és a mágia, amit például József Attilában nem találtam meg, aki pedig csodálatos költő. De Adyról az az érzésem, hogy befolyásolni is akarja a világot – vagyis mágus. Sose voltam gyors. Olvasgattam a kedvenc Ady-verseimet, de elmúltam huszonöt, amikor először végigolvastam az összeset. Utána évekig úgy gondoltam, hogy azért ez az Ady tényleg túl modoros: a versei húsz százaléka zseniális (és ennyi pont elég is egyébként, a nagysága nincs kétségbe vonva), de a többi nyolcvan csak sallang, amit másnaposan lekapart lapzártáig. Aztán eltelt vagy tíz év, és a Palatinus Kiadó felkért, hogy a *Klasszikus magyar költők* sorozatba csináljam meg az Ady-válogatást. Akkor olvastam végig újra az összes versét, és akkor meg arra jöttem rá, hogy gyakorlatilag nincs rossz verssora. Mert saját maga a mérce. Nem a mindenséggel méri magát, hanem saját maga a mindenség. Ami Tandorit illeti, róla is gyerekkoromban hallottam először, már híres, közismert nevű író volt, a verebekről is a tévéből hallottam, Tarján Tamástól. Később persze olvastam is. Az *Egy talált tárgy megtisztítása* nekem is alapmű. Éreztem a felszabadító erejét. De Tandorival is úgy vagyok, mint József Attilával, hogy leborulok a versei előtt, de úgy szeretni a költészetét, mint Adyét, nem tudom. Azt a mágiát, amit Adynál, nem érzem nála se. Tandori elképesztő szabadsága egyébként viszonyítási pontnak is fontos volt nekem, mert azt is megmutatta, hogy én ennyire nem akarok szabad lenni.

Ady a magyar progresszió emblemikus költője, Te viszont nosztalgikusan konzervatív alkatú ember vagy, és talán a Bartis Attilával együtt kiadott Beszélgetőkönyvek volt az egyik legkomolyabb, ha nem az egyetlen kísérlet arra, hogyan lehetne ma a konzervatív kultúraszemlélet számára érvényes nyelvet találni. Ez és Ady hogy fér össze?

– Ady egy szocialista érzésű, gögös kurta nemes volt, és ha nem verte volna meg az Isten költői tehetséggel, akkor talán ő ült volna Tisza István helyén. Szóval nála simán összefér a konzervativizmus a progresszióval (mert ugye ő mindennek jött). Szerintem nemcsak nyelvet kéne találni a konzervatív kultúraszemléletnek, hanem létjogosultságot, és helyet a nap alatt. Mert az, hogy konzervatív, ma a korlátoltság szinonimája. Ami elég nagy baj, mert szerintem magas színvonalú konzervatív kultúra nélkül a progresszív kultúra cinikus lesz, üres, kirekesztő és gonosz. És minél cinikusabb, üresebb, kirekesztőbb és gonoszabb, annál inkább megfojtja a

konzervativizmus kísérleteit, hogy erőre kapjon. Elhappolja a tehetségeit: ha valaki okosan beszél a kultúráról, az már nem is lehet igazi konzervatív... És itt felmerül bennem, hogy talán nem is csak a konzervatív kultúraszemlélet számára kéne érvényes nyelvet találni, hanem ugyanez bizony ráférne a progresszív (hogy ne mondjam: baloldali) kultúraszemléletre is. Esetleg akár egy közös nyelvet is ki lehetne dolgozni egyúttal... Nem ártana, mert az süketek párbeszéde, amit a bal- és a jobboldal folytat egymással évtizedek óta. A nosztalgikus konzervatív alkat kifejezést egyébként köszönöm, mert kellően árnyalt. Sőt, ha már nosztalgikus, akkor szívem szerint leginkább royalista lennék...

A Habsburg-dinasztia vonatkozásában?

– Ezen lehetne vitatkozni, most azért inkább nem próbálom meg eldönteni, ki legyen a király. Visszatérve a nosztalgikus konzervativizmusra: ezt azért is pontosnak érzem, mert bennem nemcsak a konzervativizmus iránt van nosztalgia, hanem a szabadság iránt is. Vagyis szeretném, ha tényleg léteznének olyasmik, mint igazi konzervativizmus és igazi szabadság. De nem nagyon tudok hinni benne, hogy léteztek valaha. És tartok is mindkettőtől: mint konzervatív alkat (azt hiszem, az emberek többségével együtt) boldogabb lennék, ha világos és tiszta morális keretek közt élhetnék, vagyis ha meg lenne nekem mondva, hogy mit szabad és mit nem. Másrészt viszont nem szeretem, ha magukat konzervatívoknak gondoló tahók mondják meg, hogy mit szabad és mit nem.

Életműved egyik legkitűntetettebb darabja a Keresztény és közép című vers. Ez egyfajta leszámolásszerű szembenézésként is olvasható, éppenséggel a múlt század második felében alaposan megtaposott polgári, keresztény középosztály értékrendjével. Bizalmaskodó és irodalomidegen volna a kérdés, hogy tényleg önterápiáról van-e szó?

– Mint minden ember, én is szeretném megérteni azt a világot, amiben felnőttem. Valahogy összerakni, hogy amit gyerekként láttam, hallottam, és amit sejtettem mögé, az valójában mi is volt, illetve most micsoda. Kereszténynek vagyok nevelve, és eszemben sincs leszámolni a kereszténységgel. Viszont szeretném tudni, hogy mi is az igazából, és mi volt a gyerekkoromban, és mostanra mennyire változott. Ezt önterápiának azért nem nevezném, mert nem érzem úgy, hogy pusztán azáltal, hogy kereszténynek vagyok nevelve, valamiféle betegséget szívtam magamba, amiből ki kell gyógyítanom magam. Akkor már inkább az edző dühe van bennem: látom a csapatomat, és megőrülök a pálya szélén, hogy már megint nem azt csinálják, amit kéne, pedig az edzésen mindig megy.

Búcsúlevél volt a címe a legutóbbi nagy visszhangot kiváltó, a Holmiban közölt versednek, amiről már most hosszú, méltató beszélgetések folytak, az is egy kegyetlen nemzedéki vers, ahogy a Keresztény és közép is egy kegyetlen nemzedéki vers. A Búcsúlevél egyfajta versírási tradíció visszavonása, a hazafias versé, miközben, persze, maga a vers éppen az újjáélesztés kísérlete is egyúttal. A mise-liturgia szövegét is „visszavonja” a zárósort, a „ne emeljük föl szívünket...”. Hogy állsz most ezekkel: katolicizmussal, kereszténnyel, középpel, hazával, illetve vallásos és hazafias lírával?

– A keresztényekben mindig is nagy hajlam volt az önelégültségre és a szellemi restségre. Mártírként is és hatalmon is. Ami nem is csoda: tudták az üdvözülés módját! Újabbán pedig, tehát az elmúlt két-háromszáz évben, amikor a modernizmus a legkülönbözőbb eszközökkel támadja és vádolja a kereszténységet (persze sokszor alappal), akkor a mártírpóz is bejön újra. Én ebben az új mártírkorszakban születtem. Szeretném lehántani ezeket a pózokat, és meglátni a lényegét, mert érzem, sőt, tudom, hogy van lényeg, és az pozitív. Biztos vagyok benne, hogy a huszadik század vérfürdőiért a modernség ezerszer inkább felelős, mint az általa egyfolytában támadott, gúnyolt és lenézett kereszténység. És ha gúnyolódok a *Keresztény és közép*-ben, azzal sem rongálni akarok. A „Ne emeljük föl szívünket, / fölemelkedik az ügyis” nem annyira a miseliturgia visszavonására, mint erre a pozitív lényegre utal: hogy igen, akár mise nélkül is az Isten felé tartanak a dolgok. Hogy Isten, ha akarja, erősebb, mint a gravitáció. A *Búcsúlevél* című vers sem a hazaszeretet visszavonása akar lenni – csak nehéz hova tenni. Lehet, hogy éppen olyan szokatlan olvasni, mint megírni volt. Hiszen évtizedek óta elszoktunk az ún. hazafias lírától. Ha nekem húsz éve valaki azt mondja, hogy egyszer majd olyan típusú korholó verset írok a hazához, mint Berzsenyi (vagy akár Ady), kiröhögtem volna. Húsz éve nyugdíjas bácsik írtak ilyesmit. Aztán mégis így alakult. Van a *Búcsúlevél*nek egy olyan olvasata, hogy én kiiratkoztam a magyar nemzetből. Hát erről aztán szó nincs, sőt. Talán életemben először vettem igazán komolyan, hogy magyar vagyok, mert úgy éreztem, hogy elveszőben van a bizalmunk egymásban, saját magunkban, az országban és a közös jövőben. És erről beszélni kell, különben nagy baj lesz. Provokálni akartam, háborodjanak fel, az is valami.

És felkapták a fejüket, felháborodtak? Mi történt?

– Aránylag sok reakció jött. Szinte kizárólag pozitívak, ismeretlenek is írták, hogy a szívükből beszéltem. Gyalázkodó e-maileket nem kaptam, pedig hallomásból tudom, hogy sokan nem örültek a versnek. A legkomolyabb felháborodás Téreynek az *ÉS*-ben megjelent válaszverse volt, de az is jólesett, mert reagált.

Fiatalabb költők nemzedékei, negyventől immár húszig lefelé, ha nagyon különbözőképpen is, de fontosnak tartják azt, amit csinálsz. A legkülönbözőbb poétikákat ihletted meg, Tóth Krisztina verseit, Téreyét, az egykori Telep-csoport költőit és a legfiatalabbakat, Lázár Bence Andrászt vagy Simon Mártont. Ez az élő klasszikus-szerep, amelybe kerültél, nem igazán harmonizál az alkattal. Hogy éled meg, mennyire figyelsz lefelé, mi az, amit a leginkább közel érzel magadhoz, a különböző, rád hivatkozó törekvések közül?

– Ötvenévesnek lenni aztán meg végképp nem harmonizál az alkattal... Az élő klasszikus-minősítést köszönöm, de egy pár dolog azért jobb volt, amikor még nem voltam „klasszikus”, a nyolcvanas–kilencvenes években. Például megvolt a Sárvári Kör, ahol minden csütörtökön együtt voltunk, Mezey Katalin elnökletével. Ide járt Vörös István, Kun Árpád, Tóth Krisztina, egy időben Térey, Bartis Attila és András László is, sorolhatnék egy csomó embert, aki ott megfordult. A Kör tagja volt az általad is felsorolt Simon Márton vagy Miklya Anna, már a legutóbbi években, amikor már erősen megritkultak a csütörtök esték. És ennek a Sárvári Körnek volt valamiféle közös szelleme, amiből mindannyian építkeztünk vagy építkezünk. Nem tudnám pontosan megfogni ezt a szellemet, mert semmi különös nincs benne, de egy elfogadó, megbecsülő, ésszerű és szakszerű (mármint versértő) légkör volt ez, ahol egyvalamit soha nem tapasztaltam: cinizmust. Közben zajlottak a sárvári diákíró-pályázatok. Mezey Kati és Papp Mária a találkozó zsűrije voltak, és ennek a zsűrinek a tagja voltam én is tizenöt éven át. Szóval azok az irodalmi jelenségek, amiket nagyon kedvesen „rám hivatkozó törekvéseknek nevezel”, nemcsak rám vonatkozhatnak, hanem egy több évtizedes szellemi folyamat részei is: egyszerűen az van, hogy az elmúlt negyven évben felnőtt magyar írók és költők fele Sárváron lépett be az irodalom kapuján gimnazistaként, és utána is Sárvár szellemi vonzáskörében kezdték meg a pályájukat. Én 1979-ben jártam ott, Kun és Vörös 1981-ben, Poós Zoltán 1987-ben, ott járt a kilencvenes években Grecsó Krisztián, Király Levente, k.kabai lóránt vagy Varró Dániel, de ott járt az ezredforduló táján a későbbi Telep háromnegyede, és jártak ott előszezonosok, és pár éve a Körhinta Kört is sárvárosokból alakította meg Lázár Bence András és Zilahi Anna. Vagyis a mai magyar irodalom az ötvenesektől lefelé át van itatva Sárvár szellemével. És ez jó szellem. Rengetegen alakították, elsősorban Mezey Kati és Papp Mária, de bizony én is, amire büszke is vagyok.

Az új regényed, a Kedves Ismeretlen kritikai fogadtatása vegyes volt, miközben sok olvasó nagyon szerette. Figyelsz a kritikára, nehezen éled meg az elutasítást, tudsz tanulni belőle?

– Egy negatív, de alapos kritikát tudomásul veszek, legföljebb kikészülök tőle, de az én bajom. Meggyőzhető is vagyok. A regényemmel kapcsolatban leszűrtem pár tapasztalatot a kritikákból, sejtem, hogy hol kéne hozzáírni, hangsúlyokat pakolgatni benne, szóval igyekszem a kritikának a pozitív részét maximálisan hasznosítani. Viszont úgy vettem észre, hogy jó pár kritikus nem abból indult ki, hogy itt van egy *Kedves Ismeretlen* című regény, nézzük meg, milyen, hanem abból, hogy írt egy költő egy regényt, nézzük meg, hol van elrontva. Ha úgy érzem, hogy ilyen preconcepciói voltak a kritikusnak, akkor bosszankodom, és ennél is bosszantóbb, amikor úgy érzem, hogy még a preconcepción sem gondolkozott, hanem valamiféle hiererachia (kánon vagy vélt kánon) szerint dolgozott. Nem nagy örömmel vallom be, hogy én is szoktam ilyesmiken járni az agyamat (mármint a kritikus motivációin), de hát én is ember vagyok, és nem vagyok mentes az összeesküvés-elméletektől, pláne, amikor biztos forrásokból hallok az összeesküvéstről... Igazából a kritikusi felületesség zavar.

A fülszöveg all in one regényt ígért, kis történelem, kis önmegismerés, kis nosztalgia, felnövés, kaland, szerelem. Talán ez adhatott okot sok gonoszkodásra, és az, hogy mindebből tényleg van valamennyi a könyvben, hozzájárulhatt azhoz, hogy sokan szeressék.

– A fülszöveg sokat javított, toldozgatott szöveg. És én is leokéztam. Most már látszik, hogy egyvalakinek kellett volna megírnia egy lendülettel. Csak hát a fülszövegírás a legnehezebb műfajok egyike. Iszonyú felelősség a szerzővel szemben, mert meg kell találni a Tökéletes Öt Szót: mert amíg él a szerző, mindig azt az öt szót fogják majd az orra alá dörgölni, ami a könyve fülszövegében van. A *Kedves Ismeretlen*ben például ilyen a „nemzedéki regény” kifejezés: mintha mindenkit felmentene az olvasás kötelessége alól, akik nem egyidősek a szerzővel, azaz velem. De azt ma se tudom, hogy ezzel szemben mit kellett volna beleírni a fülszövegbe.

Az Utas és holdvilágot gyakran emlegették a Kedves Ismeretlennel kapcsolatban. A tematikus egyezésen túl van valami köze a regényedhez szerinted? Szeretted egyáltalán azt a könyvet?

– Pont huszonöt éve olvastam, akkor szerettem. Van is valamiféle hangulati rokonság a két regény között. Talán a nosztalgia. De a második világháború korából visszanézve minden szebbnek látszhatott, mint mostanról visszanézve a hatvanas–hetvenes évek. Nekem az a pechem, hogy egy olyan világban voltam gyerek, ami után nehéz nosztalgiát érezni, és amit szinte képtelenség aranyfénybe vonni. De azért nem lehetetlen.

Egy konzervatív anarchista

Berényi Emőke: Dombosi gyorsinterjú Kemény Istvánnal

Nyolcévesen írta meg az első versét, de csak harmadikos gimnazistaként kezdett igazán érdeklődni a költészet iránt, még hozzá Ady Endre hatására. 2006-os Komp-ország, a hídról című esszéjében azt írja, hogy a hetvenes évektől kezdve a magyar irodalom kitéssékelte magából a nemzeti tematikát és a politikumot, kimondta, hogy az író ne népből gondolkodjon, hanem alanyban és állítványban. Erre rímelt a nemrégiben nagy vitát kiváltott verse, a Búcsúlevél is. Ön szerint hogyan lehet ma a nemzeti sorsról frusztrált gyűlölködésé váló pátoasz és kioktató cinizmussá váló irónia nélkül írni?

– Elég nyomorult viszonyok uralkodnak a magyarországi közéletben. Sokakkal együtt el vagyok keseredve ezen, de igyekszem nem politikai oldal szerint ítélni, hanem az egészet nézni. Úgy érzem, rossz körbe került a magyar értelmiség: mintha direkt rongálnánk azt, amink van. Társadalmi szinten és egyénileg is rengeteg dolog romlott el az elmúlt húsz évben, jó néhány illúzió vált semmivé, sok ember nagyokat csalódott a rendszer-váltás óta. Ez mind érthető, de létezik egy olyanfajta gyűlölködés, amit nem tudok hova tenni. Amerikában is utálják egymást a republikánusok és a demokraták, ezért kétpólusú közélet alakul ki, de Magyarországon szerintem indokolatlanul nagy a szakadék. Ezzel kéne valamit kezdeni, és az ember megpróbál írni egy-két verset. A trendi magyar líra nem igazán szokott a politikával foglalkozni, ami érthető is, gyerekkoromban számomra is vicces volt a nagy nemzeti indulat, csak attól, hogy éppen milyen költészet számít divatosnak, a problémák még megmaradnak. Az ember emiatt egyszerűen csak azon kapja magát, hogy ilyen verseket ír. Ennek ellenére arról, hogy hogyan lehet ezt érvényesen csinálni, fogalmam sincs. Előszedhetjük esetleg a Berzsenyitől induló hagyományt, melynek képviselői szidták ezt a népet, amiért mindig meg akar hunyászkodni.

Több írásából is kiviláglik, hogy milyen fontos az Ön számára a „minden úgy szar, ahogy van”-féle, a Kádár-korszak lelki minimumát jelentő hozzáállással szembeni küzdelem. Hogyan lehet az erkölcsi fölényt megőrizni?

– Erre csak törekedni lehet, bár talán ez sem a legjobb megfogalmazás, hiszen pont az erkölccsel van baj, ha az embernek törekednie kell rá. Úgy kell végigmenni az életen, hogy az erkölcs szó a legjobb értelemben hangozzék el, ne pedig leckéztetésként.

Egyik interjújában úgy nyilatkozott, hogy a kiábrándulás és a reménykedés arányát tekintetbe véve, Elias Canetti mintájára konzervatív anarchistának szeretné vallani magát. Miféle lelki beállítottságot takar pontosan ez a kifejezés?

– Félek a túlságosan új dolgoktól, ezért ha valami megszűnik, akkor előbb megkérdezem, mi jön a helyére, és megbizonyosodok róla, hogy az jobb, mielőtt azt mondom, rendben van. A konzervativizmusba nagyon bele lehet penészedni: valaki mindig tudja, mit kell tennie, mert ott a hagyomány, amit követhet. Ez a számomra elviselhetetlen, mert semmi szabadság sincs benne. Az ember csak akkor tud valamit elfogadni, ha ellene is mehet. Ha csak alattvalóként, komoran ugyanazokat lehet csak ismételni, akkor az nagyon kevés. A középkori vallásosságban jelen lévő karneváliság is ilyesmi: megcsipkedi ugyan a hagyományt, de azzal nem gyöngíti, csak erősíti. Ezért örültem, mikor Canettinél megtaláltam ezt a kifejezést. Azóta megpróbálom állandóan egyeztetni magamban a konzervatívát és az anarchistát, megfigyelem, mikor melyik erősebb. Úgy szeretnék megöregedni, hogy a kettő azonos arányban maradjon.

Az Amiről lehet című, régi barátjával, Bartis Attilával folytatott beszélgetésekből álló kötet címe egy Wittgenstein-mondat parafrázisa, melynek eredetije így hangzik: „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.” Van-e olyan dolog az Ön életében, amiről nem lehet beszélni, de hallgatni sem?

– Egyrészt nekem is vannak félelmeim, amiket nem akarok kimondani, másrészt viszont ott van bennem az őszinteség vágya. Megint itt van ez a furcsa kettősség: egyfelől küzdök azzal, amit nem lehet kimondani, másfelől pedig hiteles akarok maradni.

Ebben a kötetben olvasható, hogy a kritikusok véleményezéséből mindig hiányolta a katarzisz nyomait, „márpedig nekem olyan vers-eszményem van, hogy a vers üssön. Jó nagyot. Szakadjon be alatta az asztal”. Milyen az Ön verseszménye, ha ezek az elvárásai?

– Erre példákat lehetne mondani: egy csomó Ady-verset, például *Az eltévedt lovast*. Az ember meg tud borzongani tőle. Aki nem olvas verseket, az egy-két slágernál is ezt érezheti, mert azok is költemények, ami nem meglepő, hiszen valamikor a versek is zenével voltak kísérve. Nehéz egy papírra leírni valamit úgy, hogy az olyan hatást váltson ki, mint

amikor a gitáros a húrok közé csap. Néha azonban sikerül, ez lenne az ütős vers.

Két évvel ezelőtt adták ki Kedves ismeretlen című nagyregényét, s ha jól tudom, egy, a második világháború idején játszódó, a nagynénje százkazettányi elbeszélésén alapuló regényt is készít. Hogy áll ezzel a kötettel?

– Ez egy családragény lesz. Nekiláttam írni, remélem, hogy egy-két-három éven belül el is készül. A nagynéném kilencvenéves, és még azokra a történetekre is jól emlékszik, amelyeket kislánykorában meséltek neki, úgyhogy az ő segítségével több mint százötven évet utazhatok át. Éveken keresztül nem tudtam hozzáfogni ehhez a regényhez, féltem, mindig húztam az időt, de most már meg kell írnom.

Kis Endre alkotása

Nem tudjuk visszavarázsolni a múltat

Végel Lászlóval Vári György beszélget

Jó estét kívánok mindenkinek, köszöntöm körünkben Végel Lászlót, akit némi késéssel hetvenedik születésnapja alkalmából is köszöntenék.

– Köszönöm szépen.

Arra gondoltam, a hetvenedik születésnapod jó alkalom arra, hogy egy rövid életút- és életpálya-áttekintés apropója legyen. Indulásod nagyon komoly visszhangot kavart, azt szokták mondani, az Egy makró emlékiratai a modern magyar próza egyik indító szövege volt. Ugyanakkor a magyar irodalomban én nem nagyon találtam a rokonát ennek a szövegnek. Az ún. „farmernadrágos próza” mintha Veled jelent volna meg. Azt szeretném kérdezni, honnan tájékozódttál a pályakezdesedhez? Mit olvastál akkoriban? Ki volt a fontos a szerb irodalomban, ki a világirodalomban? Mit olvastál a magyar prózában, érdekelt-e egyáltalán?

– Jó estét kívánok! Köszönöm, hogy itt vannak, és együtt „hetvenkedhetünk”. Abban az időben főleg francia prózát olvastam, a francia új írókat, de valahogy kiábrándultam belőlük. Jó írókat olvastam, Camus-t, Sartre-t. Camus mélyebb nyomokat is hagyott bennem, de aztán olvastam más francia, közép-kelet-európai írókat is, és valamire rádöbbsentem. Rájöttem, hogy az amerikai próza sokkal közelebb áll hozzám. Miért? Amikor egy amerikai szerző azt írja, a hőse felszáll a teherautóra, és túrós rétest eszik, akkor én biztos vagyok benne, hogy az túrós rétes. Viszont ha egy közép-kelet-európai vagy egy európai, történetesen francia író azt mondja, „túrós rétest eszik”, akkor irodalomtudósokat kellett hívni, hogy a túrós rétes valóban túrós rétes-e, tulajdonképpen mit jelent az a túrós rétes. Persze az ember később változik, én is változtam, és közelebb került hozzám például az osztrák irodalom, Musil, Roth, Bernhard. Kacsaringós útjaim voltak, ami az olvasást illeti. Ha azt kérdezik, jelen pillanatban mit olvasok legszívesebben, akkor azt mondom, Thomas Bernhardt. Van is egy

regényem, amit Eörsi Istvánnak dedikáltam, de kicsit Thomas Bernhard-variáció: *A nagy Közép-Kelet-Európai Lakoma bevonul a Pikareszk Regénybe*. Ez egy kicsit rólunk is szól, vagyis rólatok, a határról, erről a nevetséges cirkuszról határügyben. A hősei örökös posztmodern szimpóziumokat tartanak a határról, de soha nem érnek a határhoz, habár a túlsó oldalon tömegek várják őket. Lényeg, hogy sokféle hatás ért az életemben, ami a prózát illeti, mindig is úgy olvastam, hogy tanuljak is másoktól.

Megütötte a fülem egy név. Azt mondtad, osztrák próza: Musil, Roth. Ha jól értem, Joseph Rothról van szó. Egy olyan világból érkezted, amelyben mintha tényleg fontos lett volna az a közép-európaiság, ahol Kassa, Nagyvárad, Szabadka, Újvidék belátható. Szeretném, ha arról beszélnél, mit jelent Neked a Monarchia, maga Roth, a közép-európaiság.

– Sokáig úgy éreztem, nem illik bevallani ezt a nosztalgiát, mivel Vajdaságban ezzel az eszmémmel egyedül vagyok, mint egy ősrégi kövület. Az utóbbi időben jöttem rá, hogy ez a gondolat nagyon is jelen van, nem annyira az utánam következő nemzedékben, inkább a legfiatalabbakban. Azok fedezték fel azt a világot, amit én szerettem, de sose vallottam be nyíltan. Joseph Roth nagyon érdekes ember volt, a Monarchiában élt. Amikor a Monarchia összeomlott, azt mondta, Ausztria nincs, ő nem tud osztrák lenni, ő csak a Monarchiában tud gondolkodni. Távozott, nem választotta hazájának Ausztriát, elment Berlinbe, azt gondolta, ott majd szélesebb látókörre tesz szert. Berlinben valóban jól érezte magát, volt is egy kávézója, ahova járt. Természetesen Berlinben tartózkodva én is ellátogattam oda. Igen ám, de jött a hitleri uralom, onnan is menekülnie kellett, de a gyökerei mindig is a Monarchiába nyúltak vissza. Bármiről ír, mindig az a rögeszméje, vagy hogy szebben mondjam: az eszméje. A nyolcvanas években, mielőtt a közép-európaiság divatba jött volna, írtam is egy esszét Splitben, ami meg is jelent a *Hontalan esszék* kötetben. Mindig is szerettem a tengert, néztem Splitben az Adriát, de abban a pillanatban túlságosan távolinak tűnt, és leírtam, hogy közép-európai ember vagyok. Erre a mediterránon jöttem rá. Ennek az írásnak azonban van egy különös története. Abban az időben – akkor sem – nem nagyon szerettek Vajdaságban, és magyarul nem jelentek meg itt írásaim. De szerencsére szerb, szlovén és horvát folyóiratokban közölhettem. Akkoriban még nem lehetett Magyarországon publikálni. Egyszer Szokolczay Lajos megjelent nálam, és azt mondta, hát jó, miért nem közölsz Te magyarul? Mondom, Lajos, én nagyon szívesen közölnék, csak találj egy szerkesztőt, aki közli az írásaimat. Odaadtam neki egy csomó kéziratot, amit addig még nem publikáltam magyarul. El is múlt egy időszak, amikor mint derült égből a

villámcsapás, föl akartak mondani a televízióban. Mi történt? Szokolczay Lajos a *Vigiliában* helyezte el az írásom. A televízióban azt mondták, nem elég, hogy annyi bajt okoztam 68-ban az újbamos dolgaimmal, most meg klerikális folyóiratokban publikálok. Mentőakció indult, Pero Zubac, akivel valamikor együtt dolgoztunk, ő a *Poljában*, én az *Új Symposionban*, bocsánatkérő hangon mondta: László, mindent megtettem, de Téged nem lehet megmenteni, föl kell, hogy mondjunk, az ítélet már megjött, de le kell fordítani a szöveged szerbre. Mondtam, nem kell, hogy törjétek magatokat, az írás már megjelent szerbül, jóval a *Vigilia* előtt. De hol jelent meg? Mondom, hát Belgrádban, a *Književne novine*-ben. És előbb mint a *Vigiliában*? Mondom, hát persze, hogy előbb. Rögtön a sofőrt hívta, menjen haza az újságért, viszi a pártirodába. Úgyhogy ez mentett meg akkor az én közép-európaiságom miatt, hogy megjelent előbb Belgrádban egy cikk arról, hogy közép-európai ember vagyok. Így kezdődött az osztrákizmusom. De sajnos, nem tudjuk visszavarázsolni azt a kort, csak tudjuk, hogy volt egy múlt, ami meghatározza a gondolkodásunkat, kultúránkat, életformánkat, értékrendünket.

Egy kicsit még beszélnék erről. Azt hiszem, Joseph Rothról és Stefan Zweigről szólva olvastam azt, hogy a Monarchiában az univerzális kisebbségieknek nem lehettek nemzetállami ambícióik. Ezek megvalósulhattak a Monarchia szétesése után. Talán ez a fajta univerzális kisebbségiség lehetett volna a Monarchia kovásza, nem véletlen, hogy az említett szerzők mindketten zsidók voltak. Nekem meglepő módon Te jutottál eszembe erről a mondatról, mintha Te lennél egy ilyen univerzális kisebbségiség örököse. Ezt hogyan látod?

– Van egy dráma, Franz Theodor Csokor írta, ezt többen emlegetjük, emlegeti Magris, Danilo Kiš, emlegetem én is. *1918. november 3-a* a dráma címe. Befejeződik az első világháború, a tisztok már a saját nemzetükről gondolkoznak, de meghal a kedvenc kapitányuk, akit mindenki nagyon szeretett, el kell temetni. Feláll a cseh, bedob egy göröngyöt a sírba, és azt mondja: Éljen Csehország! Megjelenik egy horvát: Éljen Horvátország! Megjelenik egy magyar: Éljen Magyarország! Ekkor megjelenik egy zsidó, és azt mondja: Éljen az Osztrák–Magyar Monarchia! A zsidókérdést mindig csak egy prizmán át nézzük, tudniillik a többségi nemzet prizmáján keresztül. Én a zsidókérdést a kisebbségi prizmán át nézem, ezt pedig az újvidéki polgárságtól tanultam. A két világháború között nagy volt az újvidéki zsidók és magyarok közötti barátság, gondolok itt a polgárookra, a polgári rétegre, a kereskedőkre. A magyarok is, a zsidók is kisebbségben voltak a szerbekkel szemben, emiatt egyetértés alakult ki közöttük, az újvidéki zsidók magyarnak tartották magukat, a magyar kultúrához kapcsol-

lódta, és ez maradt is volna így, ha nem jönnek közbe a későbbi sajnálatos események – a hideg napokra gondolok –, amelyekben az újvidéki magyar polgárok nem vettek részt. Ez történelmi tény. Az újvidéki magyar lakosok a korabeli dokumentumok tanúsága szerint határozott ellenszenvvel viseltettek a magyar hatóságok intézkedéseivel szemben. Erre Újvidék városa büszke lehet. De folytatom. Tanulságos a zsidó kisebbségi történet a magyarok részére, abból a szempontból, hogyan lehet megőrizni egy identitást. Szükség van egyfajta rugalmasságra. Hogyan építik ki Japánban a házakat a földrengés ellen? Úgy, hogy lazán kapcsolják össze a gerendákat, mert ha keményen kapcsolod őket össze, akkor a földrengés romba dönti a házat. Viszont, ha lazán kapcsolod össze, akkor a földrengés nem tudja az egész kisebbségi világot megsemmisíteni. Gyakran úgy érzem, tanulhatnánk a zsidó történetből, megtanulhatnánk, hogyan tudnánk megmaradni itt egy autentikus kisebbségi kultúrában, ami nem azonos a nemzetállami kultúrákkal.

Térjünk más témára. Nem válaszoltál arra a kérdésre, mit olvastál, foglalkoztatott-e bármilyen mértékben az anyaországi irodalom.

– Ehhez ismerni kell a dátumokat. A *Makrót* nem akkor írtam, amikor megjelent. Jóval előbb. 65–66-ban közöltem folytatásokban az *Új Szimposionban*. 66-ban elmentem katonának, átadtam a Forum Könyvkiadónak, aztán amikor 1967-ben hazajöttem szabadságra, beszéltem az igazgatóval, aki azt mondta, nagyon sajnálja, de nem adható ki, mert betelt a létszám arra az évre meg a következőre is, ezért nincs esélyem, hogy megjelenjen könyv formájában. De szerencsém volt, két ember segített ebben, az egyik Weöres Sándor volt, akinek a levele újra felkeltette az érdeklődést. De volt egy másik dolog, és ez volt a fontosabb: Alaksandar Tišma elolvasta folyóiratban a regényt, akkor ő már nagyon tekintélyes író volt, és azt mondta, márpedig ő lefordítja ezt magyarról szerbre. El is kezdte fordítani, és amikor ezt megtudta a Forum, gyors tempóban kiadták. Így körülbelül egy időben jelent meg a szerb fordítás és a magyar eredeti. Még egy dolgot elmesélek, és aztán áttérek a magyar prózára. Želimir Žilnik filmrendező berlini Aranymedve díjas, örök alternatív, aki heccelődve mondta Tišmának, könnyű volt ezt lefordítani, mert már létezett egy fordítás. Miféle fordítás?, kérdeztük. Ez akkor történt, amikor én katona voltam. Azt mondták, a Tartományi Pártbizottság részére lefordították már egyszer, Tišma csak kijavította a pártfordító hibáit. Kerestem is, mert több embertől is hallottam, hogy létezett egy ilyen fordítás, de senki nem tudja ezt előkotorni, lehet, egyszer valahol majd előkerül. Nagyon kíváncsi vagyok, hogyan fordították le, igaz van-e Žilniknek, vagy csak legendát

gyártott. Ami a magyar prózát illeti, én a későbbi generációkat érzem magamhoz közelebbinek. Ha a korszerű magyar prózát vesszük, volt egy nagyon jelentős író, Mészöly Miklós. Csakhogy ő akkor másfelé törekedett, más irányba gondolkodott, kiváló regényeket írt, nagyon szívesen olvastam őket, de nem az én világom volt, nem tudtam vele szerzőként kommunikálni. Becsültem, személyesen is jól ismertük egymást, élete utolsó évében még járt is Újvidéken, mert szeretne volna még egyszer látni ezt a várost, amelyhez nagyon ragaszkodott. Sokat vitatkoztunk itt, közeli volt hozzám, de akkor, amikor én ezt a regényt írtam, akkor egyszerűen nem hatott rám. Sokkal később közelebb éreztem magamhoz Esterházy Péter prózáját, nem a stílusbravúrái, hanem az éles esze miatt. Persze, mindehhez hozzátartozik, hogy kifejezetten közel érzem magamhoz Márai Sándort. És a régi magyar prózáírókat. Jókai *Rab Rábyja* ma is a legaktuálisabb magyar regények egyike, Móricz Zsigmond mintha ma írta volna a *Rokonokat*, Mikszáth *Két választás Magyarországon* című regényét pedig okvetlenül olvassuk el, ha meg akarjuk érteni, mi történik a Vajdaságban. Tehát ezek a korszerű magyar írók állnak hozzám legközelebb.

Milyen volt a Makró akkori fogadtatása? Ki beszélt róla, hogyan zajlott ez?

– Abban az időben az úgynevezett feketehullámhoz sorolták. Az idén márciusban németül is megjelent, a német kritikusok tárták fel tulajdonképpen, hogy egy elfogadott életérzést, egy „langyos optimizmust”, egy világképet semmisített meg a *Makró*, azzal szállt szembe, teljesen más világot mutatott fel. Mielőtt először megjelent volna, nagyon sok fejmosást kaptam, a vajdasági magyar kritika a regénynek inkább az erkölcsi dimenzióját nézte, nem ezt a világképet, amit a német kritika. A magyarországi kritika a farmernadrágos prózát látta benne, kivéve talán Esterházyt, aki megérezte ezt a teljesen új világot, az új impulzusokat. De nagyjából megrekedtek a farmernadrágos prózájánál. Én ugyan nem vitatkoztam soha a kritikusokkal, a kritikusoknak mindig igazuk van, és a *Híd* idei februári számában meg is jelent egy írásom, amelyben kiderül, farmernadrágban gyászoltam Tito halálát, tehát igazuk is volt.

Lényegében végigélted az Új Symposion történetét. Hogyan kapcsolódtál a folyóirathoz, hogyan született meg az a szellemi közeg, milyen módon voltál benne, kikkel voltál jóban?

– A *Symposion*nak én mindig a Nemecekje voltam. Mindig kicsit belső ellenzéki. Nem szívesen beszélek a *Symposion*ról, mert azt gondolom, az már kicsit történelem, nincs jogom hozzá. Ezt végezzé el a fiatal nemzedék, olvassa el, értékelje, én nem szívesen értékelném. Egy-

szerűen úgy érzem, ez az én múltam, mindenki mondja el a saját véleményét róla, mondjon ítéletet. Szándékaim szerint se nem ápolnám, se nem rombolnám a *Symposion*-mítoszt. Amikor azt mondom, a *Symposion* Nemecekje, akkor azt értem alatta, hogy én belül is egyfajta elégedetlenkedő ember voltam. Ha valamit mondani kell a *Symposion*ról, akkor azt kell, hogy nem volt annyira egységes, mint ahogy az most tűnik. Voltak népi írók is, hagyománypártiak is, konzervatívok is, sokfélék voltunk, minket tömörített az ellenfél. Ez érdekes. Különben biztos nem lettünk volna egységesek, a bírálóink szorítottak bennünket egy akolba. Én legközelebb Domonkoshoz éreztem magam, vele együtt is laktunk, ugyanabban az utcában, amelyikben Danilo Kiš is lakott egyszer. Domonkos kicsit anarchikus, kicsit rendszertelen, kicsit fegyelmetlen ember volt, és hamar egymásra találtunk. A másik Tolnai Ottó volt, velük tudtam legjobban szót érteni. Mindig azt a vonását szerettem a *Symposion*nak, hogy az utcán született meg, a szerkesztőségnek kezdetben még írógépe sem volt. Az utcán beszéltek meg a számokat. Két képzőművészünk a börtönbe is került, nem volt írógépünk, és egy éjszaka, miután felöntöttek a garatra, elhatározták, szereznek egy írógépet. Felmentek a *Magyar Szó* szerkesztőségébe, elloptak egy írógépet, hogy legyen a *Symposion*nak is. Reggel rájöttek, ez mégsem helyénvaló, és visszalopták az írógépet.

Személyes kérdés, de mesélnél-e arról, hogy miután Domonkos elment, hogyan alakult a kapcsolatod vele és Tolnaival?

– Domonkossal kiváló kapcsolatom volt, úgy volt, én leszek a násznagy, amikor svéd nőt vett el feleségül. De gondok adódtak, vízum kellett, hogy Észak-Európába utazzak. Szenttamáson akkoriban épp bevezették, hogy nem latin, hanem cirill betűvel kell kiírni az útlevelekre a nevet. Ez 66-ban volt. Kiírták a nevem cirillül, de így nem kaptam átutazási vízumot se Kelet-, se Nyugat-Németországba. Kezdődött a közelharcom a szenttamási belüggyel, próbáltam kompromisszumot elérni, írják le cirill betűvel, utána meg latinul is. Valahogy sikerült is elérnem, meg is kaptam a vízumot, csak hogy a hercehurca miatt lekéstem az esküvőt. Így a násznagy nem volt jelen. Azért eljutottam Svédországba, láttam, hogyan csempésznek a dán határon a svédek. Akkor láttam először miniszoknyát, nagyon furcsa volt, mert két hölgy vitt, sportautóval mentünk, túl sebesen, amihez én nem voltam hozzászokva, előre nem volt kedvem nézni, lefelé nem akartam, nehogy azt gondolják, paraszt vagyok, és bámulom a miniszoknyát. Domonkossal a mai napig kiváló kapcsolatom van, néha telefonon, interneten beszélgetek vele. Mióta Tolnai átköltözött Palicsra, ritkábban találkozunk. Legutóbb azt mondta, Újvidék-nosztalgiaja van,

nagyon szeretném, ha ez a nosztalgia nemcsak nosztalgia maradna, hanem meg is jelenhetne itt.

Pályád jelentős részére jellemző az esszé, az esszészerű szövegek, az értekező hang és a fikció keveredése. Talán az értekező hang jobban is dominál az utóbbi időben. Hogyan mentél el ebbe az irányba?

– Igazi probléma, hogy a magyar próza hagyományában léteznek ilyen regények, létezik ez a hibrid műfaj, de valahogy nincs annyira jelen, mint mondjuk az osztrák vagy a német irodalomban. A szerb irodalomban ott van Radomir Konstantinović első regénye. Én nem a mondattal, hanem a műfajokkal szeretek kísérletezni, a műfaj számomra a nagy probléma. Véleményem szerint ez az esszéisztikus hangnem, amit sokan kifogásolnak, sokan kedvelnek, valójában arról szól, hogy a valóság átláthatatlan lett, nem lehet többé klasszikusan ábrázolni, ahogy ötven vagy nyolcvan évvel ezelőtt lehetett. A valóság teljesen valótlan lett. Sokszor mi igazságnak látjuk a legnagyobb hazugságot. A valóságra hivatkozók a látszatok világába csalogatják az embert, az úgynevezett szép, plasztikus ábrázolás, elbeszélés tulajdonképpen nem valóságirodalom, ahhoz semmi köze, sokkal inkább önámítás, az illúziók irodalma.

Többször is sokat beszéltél Szekfűről, érintőlegesen Bibórol, Németh Lászlóról. A XX. század nemzetképzési borzasztóan foglalkoztatnak. Honnan ez az aktív érdeklődés a politikai eszmetörténet, konkrétan a nemzetképzés iránt? Néha úgy tűnik, belülről foglalkoztat Németh László, érteni véled kérdéseit, érteni véled gondolatait, némi empátiával viszonyulsz hozzá. Hasonló empátiával, de tartózkodással Szekfűhöz, noha ez a két koncepció élesen szemben áll egymással. Hogyan tájékozódsz ezekben a témákban?

Már a *Makróban* is van egy ilyen szál, a közélet, a közösség ügye. Másrészt persze, mint ahogy a sablonok előírják. Nem akarom szépíteni a múltat, olyan világban szocializálódtam, ami csak a szocializmust ismerte. Az idősebb nemzedék nem mondta el, mi történt velük előtte, milyen volt a régi világ. Egyfajta kalitkában nőttek fel, valójában 68-ban kezdett el ez megváltozni. Akkor kezdtem el tudatosan is látni, amit a *Makróban* csak íróként láttam, hogy valamiféle hazugságban élünk. Akkor kezdtem el publicisztikákat írni, volt is egy igen nagy visszhangot kiváltó írásom: *A nemzetiségi elit kritikája. A Képes Ifjúságban* jelent meg, nagy botrány lett, és úgy éreztem, magamra maradok, még a saját nemzedékem sem állt mögém. Egy író támogatót, Herceg János. Ő a védelmemre kelt, óvatosan, taktikusan, megfontoltan, okosabban, mint én, de rögtön le is dorongoltak bennünket a szabadkai *7 Napban*, vezércikk is volt, belső cikk is, melyekben kispolgári nacionalistának bélyegeztek bennünket.

Egyszerre voltál fésületlen újbaloldali és kispolgári nacionalista?

– Így van. Ahogy újabban olvasom, manapság az újabb politikusoknál, úgy tűnik, a hiteles nemzeti vonal a „kispolgári nacionalizmus” elleni ideológiai kampány. Ez a világ nagyon vicces. Miről is szólt valójában *A nemzetiségi elit kritikája*? Két dologról: van egy politikai elit, amely gondoskodik a magyarság sorsáról, a tagjai még a magyar nyelvet sem ismerik, kulcs szerint válogatták be őket a legmagasabb fórumokba. Ez a politikai elit immár közel harminc éve uralkodik, mindig ugyanazok a személyek variálódtak. Ez volt az egyik tézisem, a másik pedig az, hogy a magyar vezetők között nem vizsgálták felül, ki működött együtt a rankovičizmussal, nem tisztázták a titkosrendőrséggel való kapcsolataikat. Ebből aztán hatalmas botrány keletkezett. Akkor kezdett el foglalkoztatni két kérdés: a nemzet és a hatalom kérdése. A múltkoriban elolvastam *A nemzetiségi elit kritikáját*, és csak annyit mondtam, húha, mert ha nincs alatta a dátum, ma is megírhattam volna. Nagyjából csak a terminológián kellene változtatni. Ez a nemzeti kérdés foglalkoztat akarva-akaratlan. Egy kisebbségi embernek ez mindennapi kérdés. Kezdve onnan, hogy a gyereket milyen nyelvű óvodába adjuk, hogy a középiskolában magyarul vagy szerbül tanuljon, ha kilépünk az utcára, ha bármit teszünk, ha lélegzünk, felmerül ez a kérdés. Ez nem egy olyan politika, amiről a pártok tudnak ítéletet mondani, ez ugyanúgy a szívünket érinti, ahogyan az eszünket, az érzelmünket, az értelmünket. Nagyon fontos volt, hogy lássam, hogyan vélekedtek erről a kérdéstről mások, Németh Lászlótól Szekfű Gyuláig. Hozzám legközelebb Bibó áll, mindig közelebb állt Széchenyi, mint Kossuth, ezek az én útkezeséim, ezekről árulkodnak részben a naplók, részben a *Hontalan esszék* című kötet. Persze, ez nem vezethet a kisebbségi tézisirodalomhoz, amely a szocrealizmus egyik változata csupán.

Ha jól sejtem, kisebbségi gondolkodásodnak Jászi meghatározó formálója volt. A különböző föderatív elképzelések, például Kossuthéi – akiről be kell valljam, hozzám mindig közelebb állt, mint Széchenyi – Jászié, Németh Lászlóé, egyetértetek abban, hogy a dinasztikus Közép-Európát habsburgtalanítani kellett volna, és megtartani valamiféle egységként. Szerinted Jugoszlávia nem volt – igaz, elképesztően torz formában –, de mégiscsak föderatív jellegével valamilyen mértékben örököse ennek az utópiának? Jugoszlávia szerinted teljes mértékben hazugság és tévedés volt?

– Jászi volt ez első magyar gondolkodó, aki úgy látta, hogy Trianon után a magyar kisebbségieknek kulturális és politikai autonómiát kell biztosítani. Ezt írta a *Magyar kálvária – magyar föltámadás* című könyvében, amely 1920-ban jelent meg Bécsben. Aztán ő volt az, aki a világháború végén

azzal a tervvel állt elő, hogy Kelet-Közép-Európában a nemzetállamok helyett nagyobb konföderatív államszövetséget kell létrehozni. Jászira gondolok, amikor Jugoszlávia kerül szóba. Jugoszlávia nagyobb eszme volt, mint azok a nemzetek, amelyek a tagjai voltak. Volt egy eszme, amely túl súlyos volt, túl nehéz teher minden egyes nemzetnek, főleg a szerbeknek. Jugoszlávia talán túl korán született, és téves alapokra épült. Azt hiszem, leginkább Szerbia a felelős a felbomlásáért. Ha nem a versailles-i Európa-féle alapokra épül, akkor talán fennmarad. De így történt, ahogy történt, a történelem így fejlődik, nem tudom visszasírni, mint ahogy a Monarchiát sem sírom vissza. Csak tudom, hogy abban élt az apám, a nagyapám, így része a kulturális örökségemnek. De ha megnézzük az 1974-es alkotmányt, akkor felismerjük az EU-s normákat. Vannak esetek, és ezen nem is kell megbotránkozni, amikor egy eszme sokkal nagyobb, mint azok, akiknek az ölébe hullott. Az én viszonyulásom kettős, ambivalens, egyrészt úgy gondolom, nem kell ócsárolni, de nem is kell visszacsinálni. Ami történt, azt el kell fogadnunk. Szétesett, mert tankokkal nem lehet összetartani. Közvetlenül a jugoszláviai háború előtt Babarczy László a *Hamlet*ot rendezte Lovrijenacn, én voltam a dramaturgja, és nagyon sokat gondolkoztunk azon, hogyan is csináljuk. Már nagyon érződött, hogy háború lesz, ki kellett találnunk, milyen legyen Hamlet Lovrijenacn. Nagyon sokat beszélgettünk a kisebbségről, és Babarczy azt mondta nekem, egy kisebbségnek annál jobb, minél több nemzettel él együtt egy országban, és ebből a gondolatból kiindulva értünk el oda, hogy milyen legyen a Hamlet. Az ő Hamletje munkás lett, poros ruhában. A shakespeare-i hősök nem fényes kardokkal és vitézi ruhákban hadakoztak, hanem gerendákkal, botokkal, furkósbotokkal. A romok között. Ez történt Jugoszláviával.

Azon gondolkodtam, mielőtt leültem Veled beszélni, írod is a naplódban, hogy egyrészt mindig is jellemzett egyfajta Tiborcós, népies öntudat, másrészt a példaképed Márai Sándor. Van tehát ez a visszafogott, ironikus, polgári, és van a Ludas Matyi-s karaktered, az irodalmi vonzalmaid is mutatják, a velejéig urbánus Márai Sándor, a velejéig népies Illyés Gyula. Nyilván ezek ostoba dichotómiák, nem lehet velük leírni semmit, de mégis mintha megállás nélküli sportod lenne az, hogy ezeket összezavard, hogy ne lehessen megalkotni a profilodat.

– Mifelénk mindig antinómiákban gondolkodtak az emberek. Vagy ez vagy, vagy az vagy. Bezárnak egy kalickába, dobozkába. Én meg nem akarok egyik se lenni. Urbonépies, népies urbánus, sokat játszadozom ezekkel a fogalmakkal. De hogy komolyra fordítsam a szót, egy alkalommal plebejus kozmopolitának neveztem magam. Faluvégi gyerek vagyok,

egyszerű családból jöttem, nagyon nehéz volt megszerezni a kultúrát, nem ment egyszerűen, az utcán éltem, minden embert ismertem, tizenöt éves koromban kerültem Újvidékre magyar gimnáziumba. A falusi utcámban nem azt tapasztaltam, hogy az utcabeliek bezárkóztak a házaikba, hanem azt, hogy a nagyvilágról álmodoznak. A katonakorukról, amikor világot láttak. Szomjasak voltak, élt bennük a tudásvágy. A nagyvilágról álmodoztak, mint a mesékben. Az unokobátyám fiatalon Ausztriába akart szökni, még 1955-ben. Börtönbe került. A szüleim azon töprengtek, hogy kivándorolnak Kanadába vagy Amerikába, mindenkinek volt egy valóságos vagy képzeletbeli amerikai nagybácsija. A szegények utcájában nőttem fel, egyszerű emberek között, de ezek az emberek nagyon nyitottak voltak, mintha a népmesékből jöttek volna elő. A népmesékben is világot látni mennek a fiatalok, vándorbotot vesznek, tarisznyát, hamuban sült pogácsát. Ha valamit tanultam tőlük, akkor ezt a nagyvilág utáni szomjúságot, és ezért nevezem magam plebejusnak. Itt találtam meg az egységet az antinómiák között. Nem tudok egyezni azzal a szemlélettel, amely szerint a falusi ember nem akar látni semmit a világból, hanem a gyökereket keresi. Nem, ő álmodozik, másképpen akar élni, jobban akar élni. Ezt tanultam a néptől.

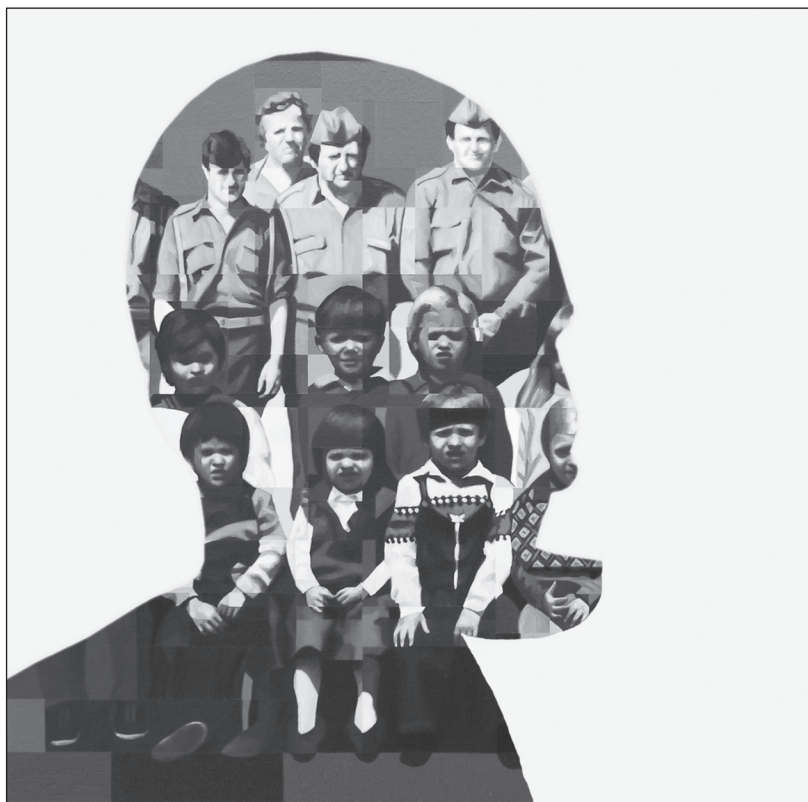
A legnagyobb bajaim egyike Magyarországon, hogy nagyon kevés az olyan típusú közéleti értelmiségi, mint Te. Nagyon sokan vannak, akik megmondják, ki hogyan éljen, ítélkeznek is, és beharangozzák a világ végét, arra az esetre, ha nem fogadják meg a tanácsait. De a Rád jellemző derűs, szkeptikus, ugyanakkor felelős megszólalásból elenyészően keves van, talán Tamás Gáspár Miklóst említhetném.

– Ez az én balszerencsém a szerencsém is egyben. Mindig is elszigetelt író voltam. Igazán a *Symposion*ban értem íróvá, ennek a folyóiratnak nagyon sokat köszönhetek, de ott is a hagyományelvűeknek túl modern, a moderneknek túl hagyományelvű voltam. A *Symposion*ban jelen volt az egyik vonulat is, a másik is, én a kettő közzé kerültem, ez a legrosszabb helyzet. Egyik helyen sem tudtak igazán elhelyezni. Nem tudtak besorolni, se ide, se oda, határeset voltam. Valójában a határ az nemcsak egy vonal, hanem az, ami az agyunkban van, és az én agyamban mindig a határ fog élni. Amikor az újvidéki Duna-hídon bandukolok, akkor tudom, a Balkán és Közép-Európa határán vagyok, különböző etnikai közösségek és nyelvek határán, mindig mindennek a határán. Sehova sem tartoztam, nem azért, mert nem akartam, hanem mert sehova sem tartozhattam egészen. Ez a határeset-szituáció nagyon nagy balszerencse, ugyanakkor nagy előny is. Megpróbáltam belőle mindig valamiféle előnyt faragni. Vissza-

térve a regényre, az *Áttüntetések* ezekről a történelmi, etnikai határokról szól, amelyek bennem léteznek, amelyeket én látok. Nem akarom persze a sértődöttet játszani, elfogadom ezt a szituációt, megpróbálom földolgozni, megpróbálom irodalmilag megjeleníteni. Nem azt a világot írom meg, amelyet szeretnék látni, hanem amellyel nap mint nap találkozom.

Régebben is csináltad, de mintha megint elkezdtél volna tárcákat írni...

– A kilencvenes éveket nagyon furcsán éltem át. Volt bennem remény, mindig azt gondoltam, hogy annak, ami történik, egyszer vége szakad, egyszer meg kell hogy szűnjön. 2000 után el kellett veszítenem sok illúziót. A 90-es évek szörnyűek voltak, de ez a szörnyűség valahogy reményt táplált bennem. Akkor publicistaként is többet írtam, mert úgy éreztem, abban a pillanatban az a legfontosabb. 2000 után viszont át kell engedni ezt a terepet a fiatalabb nemzedéknek, és jobban szeretem már önmagam tenni az elemzés, esetleg az ironia tárgyává is. Most már saját magam kell „kivégezni”, saját magam kell feldarabolnom. A tárcák ennek a kísérletnek voltak az előszobája. Következett a *Bűnhődés*, majd a *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje*.

Kis Endre alkotása

Egy mondat Újvidékről

Végel Lászlónak

Egy mondatot építgettem, csiszolgattam heteken át, mielőtt elhagytam Újvidéket, egy mondatot, melyben majd minden benne foglaltatik a közös múltunkról; noteszembe szorgosan jegyzetelgettem a történeteket, melyek megestek, vagy megeshettek volna velem, amikor ott éltem, azután eljöttem, és úgy gondoltam, majd később megírom ezt a mondatot – hogy Újvidékről *mindég* lehet írni; ha egyszer megmártóztál benne, akkor azután mindig és mindenhol csak róla írsz, csak róla tudsz (*bírsz*) írni (ahogy Tolnai csak [sic!] a Tiszáról),

és lapozgattam a hajdani noteszem, néztem a bejegyzéseket, és rá kellett jönnöm, hogy Újvidékről csak Újvidéken lehet írni (nekem), sehol máshol, mégis erőszakoskodtam (magammal és a szöveggel egyaránt), hátha – amikor felkértek, hogy a *Híd* Végel-számába írjak, akkor is ezt a mondatot vettem elő, és hozzáírtam, töröltem, visszairtam, kurziváltam, egalizáltam, szótagoltam, de semmi!, a mondat megmaradt olyannak, amilyenné Újvidéken lett; arról nem is beszélve, hogy közben a Végel-számról is lecsúsztam, így nem tudtam felköszönten irodalmunk – a vajdasági magyar irodalom!, ezt tekintem sajátomnak, és képtelen vagyok kompromisszumokat kötni – egyik legmeghatározóbb alakját, akihez mindig örömmel „nyúlok”, s ha bármire kíváncsi lennék, először tőle kérdezem (Feladat: fogj egy *Makrót*, csukott szemmel üsd fel, és mutass rá a szöveg egy részletére, majd olvasd fel: „*Kimentem a Dunaparra. Azt hiszem, még soha nem írtam le, mennyire szeretek itt. Amikor mindenből elegendem van, kiülök a partra és nézem a Dunát. Nem gondolok semmire. Semmire. Egyszerűen csak bámulom a vizet.*”);

40 tehát a mondat még mindig lezáratlan, s abbéli aggodalmamtól vezérelve, hogy mindörökre megma-

rad *ponttalannak* (vagy pontatlannak?), belecsepegetném pipettámmal az irodalmi éterbe:

emlékszem, azokban a napokban iszonyatos mértékben elszaporodtak a csigák a városban, amikor fél hétkor kiléptem kétszer hármis szobámból – ahogyan akkor neveztem, *hiperma(n)gán(y)omból*; bárhogyan variáltam is, bármely zárójel tartalmát léptettem érvénybe (hipermangán vagy hipermagány), mindig valami javíthatatlan egyedülétet fejezett ki (M. mesélt róla, hogy amikor huszonnégy évesen bárányhimlős lett, az orvos utasítására csak hipermangános vízben mosakodhatott, attól fogva nem is tudtam többé a bárányhimlőt – mint a külvilágtól való elzártság [fertőzésveszély], az egyedülét abszolút szimbólumát – és a hipermangánt elválasztani egymástól) – arra lettem figyelmes, hogy finom ezüstös háló szövi be a Lazar cár sugárutat; néztem, mi ez a matéria, ez a könnyed szövödmény, ez a csillogó kelme, amit hanyagul a tájra ejtett az isten; istent kell írnom, mert akkor úgy gondoltam, hogy ez csakis valamiféle deus ex machina lehetett; az ikonográfia szerint a csiga a termékenység szimbóluma, s így közvetetten utal a Szűz fogantatására; olvastam Daniel Arassénál, ahogyan harmattól a csiga, ahogy az esőtől a föld, úgy termékenyül meg a boldog Szűz az isteni szótól, mely Gábrriel ajkáról szakad le;

a fénylő csigapályákról egyszerűen nem juthatott eszembe más, csak az, hogy épp most, amikor elhagyom, akkor fog üdvözülni a város, nélkülem – nekem ez a csoda már nem juthat osztályrészül;

amikor Újvidékre érkeztem, minden igyekezetem arra irányult, hogy *szépségét* mindinkább magamévá tegyem, bekebelezzem; mondhatnám, két pofára zabáltam a várost, bár tudtam, a szépség egy idő múltán morzsálódni kezd, akár a száraz kenyér; állandóan kerestem a lehetőséget, hogy valahogyan én is a részévé váljak – az utcákat jártam, amikor csak tehettem, s már az első napon örök barátságot esküdtünk egymásnak a Dunával;

ha lakhelyet kellett váltanom, mindig új épületekbe költöztem, vagy olyanokba, amelyek jelentős mértékben meghatározzák a város arculatát; tudtam jól, egykor bérelt lakásaim közül, ha egyet is lebontanak, a törmelékkel a múltam egy fontos darabját szállítják el, a város kitöröl emlékezetéből, csak néhány sor, s pár akkord maradna utánam;

a Vardarska környéki kaotikumban éreztem először otthon magam, akkoriban mindennap valami újat

tartogatott számunkra a Telep, a ledózerolt épületek helyén, akár a virágok, úgy nőttek a földből az új épületek, s amíg mások tekintete a rozsdás támszerkezetek között csörömpölt, addig én az alakulás arcait-pofáit örökítettem meg magamnak – akár gyermek a tyúkganéjban az édeset (ez Weöres verséből), úgy leltem meg ebben a fejtelenségben a rációt, a szűkségességet, és önmagam;

az újvidéki tél különbözött minden más téltől – bemérhetetlen, meghatározhatatlan volt; február végén, március elején sorjázta a népi bölcsességek, szó szót követett, vártuk a tavaszt, de az csak akkor jött, amikor a legkevésbé számítottunk rá, mondom, keze-lába kilógott a néphagyomány tarka pokróca alól – talán azért, mert nem tudta melyik nép hagyományait kellene követnie, de ha eljött, első utam a Dunához vezetett, néztem, amint vitte a víz délre Európa szürkéjét-feketéjét, a kezem ilyenkor úgy mártottam a folyó vizébe, akárha zsebbe nyúlnék, a lakás kulcsát keresve;

és akkor még nem is *tömegközlekedtünk*, hogy ezáltal indirekt módon szót ejtsünk az írói felelőtlenségről, egyúttal hozzátapaszkodunk egy fiktív, mindazonáltal kellemes történetet Arany János amúgy is terebélyes életrajzához – elmondom tehát, miként büntette meg a *JGSP Novi Sad* költőnket 990 dinárral, amiért az bliccelt volt a 4-es buszon; nyakig jártunk már a nyárban, de néha ilyen-olyan formalitások miatt még le kellett utazni (pontosabban föl, de ezt egy újvidéki egyetemista sohase mondja így) Újvidékre, ha meg formalitások nem voltak, hát találtunk mást, amiért mehettünk, mert Újvidéken lenni jó, még akkor is, ha a hátadon patakzik a víz, ha a városi buszon a szagok eszeveszettül szkandereznek az illatokkal, szóval, egy ilyen alkalommal, miközben a 4-es buszon állva belebambultam a Bulevar oslobođenja (szándékosan nem írok Felszabadulás sugárutat) forgatagába, a vállamra helyezte kezét egy fáradt ellenőr, kinek nézése és a szeme alatti kis telt zacskók mintha özönvízzel fenyegettek volna, mondanom sem kell, a jegyemet kérte ellenőrzésre, én pedig híján mindenféle jegynek, és félve attól, hogy kedvetlen válaszomra talán elbőgné magát, készségesen húztam elő személyi igazolványom, vagy hónapok óta lejárt bérletem?, nem tudom már, ő pedig hatalmas sóhajok közepette kiírta a büntetést Arany János, *Barlog Károly utca 37.* szám alatti lakos részére, majd leszállt a Futaki piacnál; amikor később elmeséltem a történetem H.-nak (szintén a 4-es buszon), jóízűt nevetett rajta, és azt mondta, majd a Kisfaludy Társaság kifizeti a bírságot; de az emberben azért munkál valami kis büntudat, hogy mégsem hagyhat-

ja ezt ennyiben, nem rejtőzhet csak úgy Arany neve mögé büntetlen, épp ezért azóta is azon vagyok, hogy valahogyan törlesszek, és az író betűvel törleszt, tapasztatom hát egyik betűt a másikhoz, fűzöm fel történeteim az irodalom kócos fonalára;

„...Budapestre jöttem tanulni, és az én történetem a szülőfalummal véget ért, ha egyáltalán egy történet véget érhet” – írja Konrád György a *Fenn a hegyen...*-ben; ezt éreztem én is, miután szülőfalum helyett Újvidéket választottam, pontosabban: lassan, centinként, szinte észrevétlenül távolodtam el Csókától, mígnem azon kaptam magam, hogy Újvidéken mondom: itthon vagyok; éppen ezért tudom, egy történet véget érhet, de az elvarratlan szálakat azután is ott fűjdogálja a szél, egyikbe-másikba olykor beleakadunk, egy óvatlan mozdulattal visszafejtjük, majd számolgatjuk a szemeket, nézzük, mi hova való – a történet, mint mondtam, véget ér tehát, de a történettel való babrálás (az ember természetéből kifolyólag) soha...

Kis Endre alkotása

„Apacs indiánok jönnek avantgárd színházat bemutatni a péterváradai várba”

A Mafest vendégeként Újvidéken járt Balázs Attilával
Laskovity J. Ervin beszélget

Egy Óbecse melletti tanyán töltötte gyerekkorának nagy részét. Mikor szétnézett, nem a szomszédok házfalait, hanem minden irányba szabad utat látott. Később maga is az Úton érezte leginkább otthon magát, ezért Kerouac nyomán körbestoppolta Amerikát. Ha meg akar nyugodni, mégis a Tiszára gondol, amit a tanya udvarán lévő hatalmas diófáról fürkésztett gyerekkorában – meséli a *Cuniculus vitae* című visszaemlékezésében Updike újvidéki születésű kollégája, a szintén „nyúlszakértő” író Balázs Attila. Már húsz évvel ezelőtt a behívó (mi más?) elől elmenekült Vajdaságból Budapestre. Mégis egy olyan könyvet jelentetett meg (*Kinek Észak, kinek Dél*, 2008), melyről elmondható: „egy jókora borospalackba zárt, majd a Dunába hajított szöveg ott nyerheti csak el igazi értelmét: Péterváradnál”.

A regényben emlegeti, sőt fejezetcímként is szerepel, hogy a szerbség Újvidéket Duna menti Athénnek nevezi már régóta, utalva a magas szintű kulturális életre. Amikor manapság visszalátogat a szülővárosába, tapasztal-e ebből a kulturális szintből valamit, vagy ez mára felszámolódott?

– Tapasztalok, természetesen. Akármennyire viccelődök, ironizálok vagy néha pellengérré is állítom ezt a várost, találok még itt egy rakás embert a „boldog időkből”, akik a saját létükkel jelzik, hogy valami még létezik ebből a Duna menti Athénságból. Legutóbb is erről győződtem meg, amikor egy nemzetközi írótalálkozón jártam itt. Nagyon erős folyóirat-kiadással találkozom, sok művészeti eseménnyel, sok fesztivállal. Ebbe tágabb értelemben egész nyugodtan beleértem azt is, ami a péterváradai várban történik nyaranta, az Exitet. Ez egy nemzetközileg is izgalmas esemény, hasonló, mint a pesti Sziget. Másrészt mindig meg-

mosolyogtató és kicsit a szánandóság érzését kelti, amikor ilyen nagy neveket osztogatunk. Ennek egy erősen nacionalista vonulata van, ami dühítő ebben a dologban.

A nyulak (fiktív) történelmét feldolgozó Cuniculus című regényét, amit huszonnégy évesen írt, teljesen újszerű könyvként kezelte a korabeli kritika. Ön a műről úgy beszélt, mint aminek van ugyan szerkezete, de ettől függetlenül lehet bárholnan kezdve olvasni, vége pedig nincs, ahogy egy interjúban mondja: Non Finito. Azért volt újszerű ez a könyv, mert ennyire nyitott mű, vagy másban rejlett az újszerűsége?

– Az újszerűsége szerintem abban rejlett, hogy kitaláltam egy olyan taktikát, amiben nem léteztek a régi irodalomba jól beépült fékek, gátások, klisék. Én ezeket nagyon nagy örömmel próbáltam elkerülni valamiféle játékosság irányába. Teljesen pofátlanul, fiatalos hévvel helyeztem egymás mellé a motívumokat. Nem voltam tekintettel semmire, egy néphős partizán történethez odaraktam egy bagatell nyúltörténetet, és a kettő korrespondált. Én ezen röhögtem. Sokat olvastam egyébként arról, hogy például Írországból nagyon sok író számára a Godot komikus mű. Nagyon sok filozófiai magyarázat ragadt rá, de alapvetően egy nagyon röhejes dráma.

Amikor Radics Viktória a pódiumbeszélgetésükben arra utalt, hogy a Kinek Észak, kinek Dél is vicces történelem, akkor mintha ez a jelző nem tetszett volna Önnek.

– Ezt a cirkusz kedvéért csináltam, hogy ne legyen sima egyetértés, kicsit meg is sértődünk kvázi, és hátha így többet is sikerül mondanunk.

Amerikai vonulat

A regényben és az Ön olvasmányjaiban is meglévő amerikai vonulatról kérdezném. Van a Kinek Észak, kinek Délnek egy része, amikor átlépünk az Óceán túloldalára. Ezt úgy tudom, az eredeti kéziratban sokkal bővebben írta meg, de szerkesztői tanácsra egy jelentős részét aztán kihagyták a kötetből. Miért érezte szükségesnek, hogy a többnyire a térségünkben játszódó regény egyszerűen csak átugorjon Amerikába?

– Mindig vonzódtam Amerikához, mert az új világot szimbolizálja. Szeretem azt mondani, hogy a világom szellemi síkon valahol a nagyapám Becse melléki tanyájától az Empire State Buildingig terjed. Amikor fiatalon megragadott az irodalom, akkor – azon túl, amit a magyar irodalomban szerettem – az amerikai beatnikék, Ginsberg és a társasága érdekelték

leginkább. Vagy említhetem Kerouac *Az úton* című regényét, amit akkoriban Bibliaként olvastam, és meg is próbáltam az életemben megvalósítani. Körbeutaztam Amerikát, jórészt stoppal, gyalogosan, autóbusszal. Ez valahogy beletartozott az elképzelésembe arról, hogyan ismerjem meg a világot, és hogyan tudom íróilag kamatoztatni azokat a műveket, amelyek irodalmi nekiveselkedésem előtt megszülettek. Regénytechnikában nagyon sokat tanultam a modern regényekből, például William Faulkner *A hang és a tébolyából*. Sajátos, egészen káprázatos regénytechnikával készült mű, amelynek a tapasztalatait megpróbáltam beleépíteni az írásaimba.

Úgy tudom, Ön volt az, aki a szintén amerikai Ezra Poundot kezdte fordítani és meghonosítani az Új Symposionban. Át is vett tőle egy technikát, melyet így magyarázott: ha egymástól távol eső dolgokat egymás mellé teszünk, abból érdekes dolgok alakulhatnak ki. Tudna erre konkrét példát mondani? Használja még ezt a technikát?

– Természetesen. Már az első regényemben, a *Cuniculusban* is alkalmaztam. Annyiban különbözik a *Kinek Észak, kinek Dél*, hogy ebben a távoli dolgok nem pusztán a fikció szintjén találkoznak. Egy példa: amikor apacs indiánok jönnek avantgárd színházat bemutatni a péterváradai várba. Ez egy megtörtént esemény volt. Egyik oldalon ott vannak az indiánok, a másikon meg mi és a helyszín. Ezek egymástól távol eső dolgok, de valami Ezra Pound-i szikra kipattanhat ebből, ha ezek a dolgok közelednek egymáshoz. Szerinte így születik a metafora. Inkább kritikus írja azt le, hogy az írásaim kiváltják-e belőle ezt a szikra-érzést, én most csak a technikáról beszélek, hogy ez egészen csodálatos dolgokat tud eredményezni. Néha jót, néha rosszat is. Van, amikor rosszat, és nem veszem észre, benne hagyom a műben, ilyen is előfordul.

A másik oldalnak miben van igaza?

Azt miért csinálja a Kinek Észak, kinek Délben, hogy amikor utólag kiderül egy korábbi oldalon megemlített információról, hogy téves, akkor ahelyett, hogy egyszerűen kijavítaná azt, inkább kilépve a szövegből témává teszi ezt a hibát a későbbi oldalakon.

– Azt gondolom, hogy ez nagyon érdekes módja a regényteremtésnek. Persze van, amit visszahajtottunk és kijavítottunk. De az magában egy izgalmas folyamat, hogy az ember valamivel elkezd foglalkozni, és fokról fokra jön rá újabb és újabb dolgokra. Nem javít hátra, hanem kap egy olyan szerkezetet, amelyben megmutatkozik, hogy valamilyen irányba lépked, kutat, rájön, hogy mit gondolt eddig tévesen, de nem húzza ki, mert így

érdekes, hogy látható, az elején hol tartott, és mivé duzzadt aztán. Elkezdtem foglalkozni mostanában például Rozsa Flores Eduardo ügyével, ami szintén menet közben bontakozik ki. Rozsa Florest két másik társával együtt Bolíviában, Santa Cruzban a Las Amerikas hotelben 2009. április 16-án szitává lőtte a bolíviai kommandó. De a bolíviai kommandó nem tudta, hogy Eduardo Flores személyében megöl egy egykori KISZ-titkárt, később elkötelezett katolikus hitű embert, aki egyébként zsidó származású volt. Zsidó kulturális egyesületet alapított Magyarországon. Ugyanakkor a magyarországi iszlám közösség alelnöke is volt. Ezt az embert sikerült a bolíviai kommandónak egyszerre megölnie anélkül, hogy tudta volna. Hogy ezt az utat megértsük, azt gondolom, benne kell hagyni az írásban, hogy az elején erről mit se tudtunk. Nem javítom vissza, mint mások, mintha olyan kurvára okosan tudtak volna mindent már az elején.

A könyv címe is utal arra a perspektíva-váltásos módszerre, amire az egész mű épít. Elődként említi Kuroszava Akira japán filmrendezőnek A vihar kapujában című filmjét, ami szintén hasonló módszerrel készült. Mit gondol, ha a döntéseink előtt minden oldalt megvizsgálunk, akkor könnyítjük a dolgunkat a (jó) döntés meghozatalában, vagy inkább nehezítjük?

– Nyilvánvaló, hogy nehezítjük a helyzetünket, de meggyőződéses, hogy ezt a technikát alkalmazni kellett a *Kinek Észak, kinek Dél* megírásakor. Tudniillik ha itt, ahol ennyi történetírás, történelem szerepel egymás mellett, fölött, alatt, egy statikus kamerával dolgoznánk, akkor megragadhatatlan lenne mindaz, ami történt az elmúlt ezer évben. Nem lehetséges, hogy leásunk egy kamerát és a statiszták körbe-körbelovagolnak. Vajdaságban, ezen a multikulturális területen, ha meg akarjuk érteni és meg akarjuk mutatni a dolgokat, akkor meg kell nézni szerb és magyar szemszögből is. Persze kellene a szlovákoknak, románoknak, németeknek, bunyevácoknak is, de nem lehet mindenkinek külön kamerája, nem ennyire demokratikus a regényírás.

A Panoráma stábjával dolgozott háborús tudósítóként is a szerb–horvát hadszíntéren. Találkozott akár egy emberrel is, aki arról beszélt, hogy a másik oldalnak miben van igaza?

– Ez a ritkábbik eset, de találkoztam egy horvát emberrel, aki a célvonalban harcolt, ugyanakkor mint szkeptikus gondolkodó abszolút megértette, hogy ez a helyzet azért van, mert nem lehet országokat egymásra építeni. Egy terület van, és azt valakinek meg kell nyernie ahhoz, hogy az egy ország lehessen. Ő mondta, hogy érti, a szerbek miért küzdenek, de ő horvát ember, ezért a horvátokért kell harcolnia.

Nagyon mélyen beleásta magát a múltunkba, történelmünkbe. Újságíró is, nem csak író, ezért kérdezem, hogy kialakult-e valamilyen következtetés Önben

arra vonatkozóan, hogy a nemzetek közötti incidenseket az itteni újságíróknak hogyan kellene feldolgozniuk? Tud-e erre vonatkozó tanácsot adni?

– Nagyon egyszerű a válasz, ugyanakkor ez a legnehezebb megoldás. A marxista dialektika nyomán be kell valahova kalkulálni a másik szempontot is, hogy jobban megértsük, mi történt egy adott esetben. A Kuroszava-filmben valaki megy át az erdőn, a rablók megtámadják, és az ügy bíróság elé kerül. Ahány tanút becitálnak, annyiféleképp mondják el a történeteket. Átfedések ugyan vannak, de mégis mindenki mást mond. Ezt a technikát, a különféle szemszögek bemutatását az újságírásban is használni kellene.

Nemzedéki kérdés

Annak idején egy igen erős társasággal, Fenyvesi Ottóval, Sziveri Jánossal, Szűgyi Zoltánnal stb. alkottak egy induló „nemzedéket” az Új Symposionnál, mégis úgy nyilatkozott akkoriban, hogy ez nemzedék is meg nem is. Mit gondol, miért nem érezhette ezt akkor igazi nemzedéknek? Illetve volt-e olyan pillanat, amikor mégis nemzedékké vált, mondjuk, amikor szétverték ezt a társaságot...

– Nagyon helyes irányban jár. Abban a pillanatban, amikor politikailag szétverték minket, akkor vettem észre, hogy mennyi minden köt össze bennünket, mert addig inkább az egymás közti vitákat érzékeltem. A nemzedéki kérdésre úgy tekintek, hogy nem az a nemzedék, amelynek tagjai, mint például én, 1955-ben születtem. Például a nálam idősebb Csorba Bélával egész jó szellemi közösséget tudtam vállalni, vagy az előző nemzedék figuráival, Végel Lászlóval, nem beszélve Tolnai Ottóról. Ezek a dolgok szerintem összerosódnak. Egy szellemi közösség alkothat nemzedéket, annak ellenére, hogy születési évszámok szerint bontjuk nemzedékekre a *Sympo* történetét is. Sziveriékkel igazából tényleg ez a politikai botrány hozott össze, aminek egyik elindítója, Radics Viktória volt, aki itt ül mellettünk.

Közismert, hogy amikor Sziverit leváltották az Új Symposion éléről, utána jó ideig máshol sem engedték labdába rúgni, és az Önök boldogulását is alaposan megnehezítették. Hogy érzi, történt-e bármilyen igazságtétel ez ügyben azóta? Érez-e bosszút azok iránt, akik ezt Sziverivel és Önökkel elkövették?

– Bosszúérzetem nincs, mert az nagyon rossz útítárs lenne ilyen hosszú ideig. Az ember valószínűleg önmagát örölné fel. Semmit se segítene, ha oly mértékben megcsömörlenék, hogy azután ne tudják igazából és mérvadóan foglalkozni semmivel. Nyilván az ember valamiféle rossz érzést egész életében cipel magában ezzel kapcsolatban, de nem ez az elsődleges.

Konkrét bosszút állni? Én úgy vagyok a legutóbbi háború után, hogy a bosszú tényleg nem jó. Ez a sympós ügy egy lerágott csont egyébként, ma már úgy létezik, mint valamiféle szimbólum vagy metafora, nem mint konkrétum. És nem hinném, hogy okvetlenül minden nemzedék tudni fog róla, miért is tudjon? Mindennek elmúlik az ideje. Nyilván, ha lesz hasonló eset, akkor majd előbányásszák, újra felmelegítik. Tegyük, örülök neki. Sajnálom nagyon a barátomat, Sziveri Jánost, és nagyon is hiányoltam egész maradék életén át, de soha nem voltam úgy vele, hogy azt gondolnám, ő konkrétan ebbe halt volna bele. Különben az életnél groteszkebb nincs, mert eljött az ideje annak, amikor rehabilitáltak bennünket. Emlékszem a nagy pillanatra: minket a miloševići rezsim rehabilitált. Kell ennél érdekesebb?

A rendszerváltás előtt az Új Symposionban publikált több Magyarországon akkoriban elhallgattatott szerző. Külön történetek vannak arról, hogyan csempészték át a kéziratokat a határon. Ön arról beszél egy akkori interjújában, hogy a kortárs magyar irodalomból annyit követ, amennyi a Sympóban megjelenik, de ez nem igazán nyűgözi le. Nem érezte igazán erős irodalomnak az akkori magyarországit?

– Az, hogy a szerkesztőségben láttam többször is például Mészöly Miklóst, az hatalmas öröm, lelki szatiszfakció volt. Egy ennyire művelt, okos emberrel beszélgetni életet meghatározó élményt jelentett. De ha összehasonlítjuk a két országot a vasfüggöny idején, tény, hogy Magyarországra sokkal kevesebb dolog szűrődött be az aktuális irodalmi, művészeti, filozófiai eseményekből, mint ide. Emlékszem, Derridát és hasonló újdonságokat nyomtak a rádióban, ha nem is túl igényes fordításban. Jugoszláviában nyitva voltak az ablakok, sok minden jött kívülről, és mi közvetítettük azt a vasfüggönyön túlra. Eörsi István, Nádas Péter és Esterházy Péter is publikált itt meg Tandori Dezső. Az ő költészete érdekes volt, noha sok mindent fölismertem benne, amit mostanában Magyarországon mintha elfelejtenék megnevezni, honnan is származott. Nagyon gyakran találok azzal is, hogy az avantgárd hölgyek nagy része Ladik Katalintól tanult, csak éppen elfelejtették megnevezni a forrást.

Csont, apa, dal

Zene fertőzi a lápot, kattogó hang, amikor csontokat reszelnek. Süket legyél, lányom, mondja a tumormadár, ha eltévednél az irtás mögött, szúrd ki a füled, hogy ne juthasson semmi a méhedbe. A madár átadja elsősegélykészletét Zsuzsinak, benne a metszőolló, géz és kötötű. Csak így lehet megélni a csilingelő halált, miközben tőzeg füstöl a nedves agyokban. Zsuzsi elindul, hiszen iskolába kell mennie, mert elfelejtett olvasni. Az iskolaépület az erdőn túl van, ott már nem szól a zene, csak betűk esznek állatot, és állatok esznek szavakat. Ahogy a tumormadár könnyei kibuggyannak, az eső elered, Zsuzsi ijedten rohan az erdőben, petevezetékét maga mögött lóbálva. Egy fatörzs mohás oldalában végre ki tudja fújni magát, legalábbis reménykedik egy boldogabb befejezésben, de a moha rátekeredik arcára, és álmod köp a torkába. Az álomban repülés van, ernyedte fulladás az esőfelhők mögött. Arany nyálkák ugrálnak, amikor a tumormadárral együtt Zsuzsi végre megpillantja az ujjongó csontember. Ezután már nincs visszaút. Az édesen kattogó hangok beférkőznek a lány fejébe, aki elfeledkezik az elsősegélykészletről. A hang gyorsabban öl, mint a betű, hiszen a dobhártyát nem lehet olvasni, csak kitörölni. A csontember tudja ezt, vadul rázza a sípját. Száz éve várok rád, kislányom, mondja a csontapa, és az utazás most véget ér.

Nem tudom, hova lyukadok ki

Kollár Árpáddal és Nemes Z. Márióval Turi Tímea beszélget

Szeretettel köszöntünk mindenkit. Amikor Árpi még nem árulta el, hogy az a közös bennetek, mindketten horkoltok, azon gondolkodtam, a könyvtárgyhoz való viszonyotok, ami látszólag külsődleges szempont, szintén közös pont lehet kettőtök esetében. Márió legutóbbi könyvének borítóján egy elmosódott arc látható, ami a versek világában talán fontos szerepet is játszik. Árpád Nem Szarajevóban című kötetében is nagyon fontos az illusztráció, szinte párbeszédbe lép a versek világával. Mondanátok valamit a könyvtesthez való viszonyotokról?

Nemes Z. Márió: Két nappal ezelőtt részt vettem egy beszélgetésen, ami az internet és a könyv szerepét vizsgálta. Az volt a kérdés, eltűnik-e a könyv mint olyan, megszűnik-e a kulturális szerepe. Erre a kérdésre azt válaszoltam, hogy reményem szerint nem, de lehet, átalakul a funkciója, lehet, olyan szerepet fog betölteni, mint most a bakelitlemezek. A könyvtárgy számomra nem csak úgy működik, nem csak úgy tekintek rá, mint ami szöveget „tartalmaz”, hiszen nem csak a funkciója számít, fontos, mint vizuális tárgy is. Fontos, hogy ne utáljam, ha ránézek, ha végigsimítok a gerincén vagy a testén. Úgy gondolom, erős érzéki kapcsolat van költő és kötete között. Erőteljes kommunikációs értékkel bír, hiszen nagyon jól el lehet játszani egy könyv borítójával, materialitásával, hozzá lehet igazítani a versanyag jelentés-összefüggéséhez. A *Bauxit*nál ez nekem is alapvető célom volt. Egy eltorzított arcot, dekonstruált portrét tettünk a borítóra, Radovan Popović festményét, amely Tolnai Ottó szövegének illusztrációjaként készült eredetileg. Ennél a borítónál az volt a központi elgondolás, hogy elcsúsztatott felületeket használjunk, a cím sem látszik teljesen, az is ki van takarva, folyamatos törésekkel, elcsúszásokkal operáltunk a szerkesztés közben. Mindez releváns a versek szempontjából is, hiszen azokban is rengeteg peremállapot, törés van.

Kollár Árpád: Aaron Blumm könyve fordult meg a kezemben az utóbbi héten. Márió utalt a könyv testiségének eltűnésére, Blumm könyve, ami

megvásárolható itt a büfében két hamburger között, virtuális formában is már létezett, mielőtt nyomtatott formában is létrejött volna, és nem csak mediális különbség van a kettő között. Olvastam mindkettőt, nincsenek radikális változtatások a két szöveg között, de egészen más kontextusba ágyazódik egy könyv a maga illusztrációs anyagával, mint ha blog formájában olvassuk ugyanazt a szöveget. A mediális különbség az olvasási stratégiára is hatással lehet. Az illusztráció, a könyv megjelenése, tapinthatósága, ahogy Márió is mondta, hatással van a szövegekre. Onnantól kezdve, hogy szép vagy különös könyved van, a szövegek is másként működnek. Ez veszélyes is lehet, mert nyilvánvalóan befolyásolod a jelentést, változásokat implikálsz. Annyit tudtam, hogy különös formájú könyvet szeretnék, amit bele lehet csúsztatni a zsebbe, másrészt azt is, hogy az elbontott szabadkai színház szerepeltetni akarom a könyvemben, mert nagyon bosszantott, hogy elbontották. Gyerekkorom meghatározó városképi jele volt a színház, 150–160 éve állt ott, az egyik első vidéki magyar kőszínház volt, és ezt egyszerűen eltüntették. Kezdetben mindez csak nosztalgikus gesztus volt persze, de aztán beindult a játék, gondolkodtunk azon, mit lehet kezdeni ezzel az egésszel. Végül nem létező szabadkai, palicsi elbontott épületek tervrajzainak szerepeltetése mellett döntöttünk. A tervrajzok létrejötteinek idejében maga az épület még nem létezett, most meg már nem létezik. Egy köztes állapotot fognak közre így a könyvemben.

Talán a romosság is egy közös jegy lehet kettőtöknél. Olyan helyek ismerhetők fel, ha közös pontokat akarunk keresni a verseitekben, amelyek egyszerre otthonos és otthonosságukat elvesztő terek is. Hogyan viszonyultok szövegírás közben, vagy a szövegek megszületése után a saját tereitekhez? Hogyan lehet szöveggé változtatni az otthonosság gyerekkori tereit?

NZM: Szerintem ez különbözőképpen működik adott szerzőknél, egyesek fogékonyabbak erre a térszerűségre, a topográfiai dimenziókra. Én konkrét valóság-vonatkozásoktól és földrajzi összefüggésektől eloldott helyszíneket keresek vagy találok meg. Ezek néha hibrid jellegűek: félig fikatív, félig valóságos helyszínek. Talán fantáziaföldrajznak nevezném a módszert. Az első kötetemben nem volt ennyire erősen jelen a „világszerűség”, ott inkább klausztrófób és absztrakt helyszínek sorakoztak egymás mellett. Ez most egy kicsit kitágult a *Bauxit*-ban, ahol egy nekroindusztriális táj működik. Vannak iparra, mezőgazdaságra utaló jelek a szövegben, de a felbukkanó motívumok mégis „halott dolgok”. Nincs történelmük, történetiségük, konkrét jelentésük, legfeljebb imitálják mindezeket. A számomra alapvető táj- és természettapasztalat lényege a kiismerhetetlenség és az illeszkedési zavar, az, hogy egy térben mozogva nem értem *pontosan*

a tárgyak jelentését, illetve ezeknek a jelentéseknek az összekapcsolódását. Nekem ilyen törésekkel és hiányokkal tagolt irracionális helyként jelenik meg a vidék, illetve a természeti táj, de mindez mégsem egzotikum, ugyanis nem „csodálkozom” rajta, hiszen ezt fogadom el természetesként és természetiként, mert ebbe nevelődtem bele.

KÁ: Azt hiszem, nálam sokkal konkrétabb szinten jelenik meg a terület, a táj, akár otthonos, akár idegen. Érdekel a tér, a város mibenléte, a városhoz mint urbánus térhez való viszony lehetősége. Táj alatt mindig is emberi tényező jelenlétét magán hordozó természeti közeget értek, olykor felfejthető, milyen terepen mozog a líráim. Egyszer át is néztem ilyen szempontból a verseimet, persze sokszor eléggé áttételeseknek tűnnek a helyszínek. Ha valami felkelti az érdeklődésemet, akkor megpróbálok a kiragadott elemmel valamit kezdeni, építkezni, valamiféle viszonyt létesíteni. Egyébként az otthonos terekhez való hamis nosztalgikus viszony izgatott sokáig, ahogy a nosztalgia vállalt hazugsága, hamissága megnyilvánul. A nosztalgia mindig valamiféle hamis alapzat, ami valamilyennek tüntet fel valamit, ami valószínűleg sohasem létezett olyanként. Tehát egy hamis tudatként megkreált valami. Ebben benne van a pátosz és az irónia keveredésének lehetősége is. Ezekhez a terekhez, a saját tereimhez így viszonyultam. Talán egyre kevésbé érdekel a téma, de egyre inkább érdekel a nosztalgiának a leleplezése, a leleplezés lehetősége.

NMZ: Valamikor beleütköztem abba, hogy nem lehet megúszni a valóságot a költészetben sem. Tavaly jelent meg a *Bauxit*, pont akkor, amikor éppen a Veszprém megyei vörösiszap-katasztrófától zengett a sajtó, és akkor fel is merült bennem a kérdés, nem okoz-e gondot a kötet olvasásánál a bauxit és a vörös iszap egybecsengése. Tegyük hozzá, hogy ráadásul ajkai születésű vagyok, tehát bejátszik ebbe az életrajzi vagy referenciális olvasat lehetősége is. A kötet címadó verse egy vörös szín által dominált apokaliptikus tájon játszódik, pedig ez a szöveg a katasztrófa előtt született, csak hát a valóság mindig túljár az ember eszén.

Akár nosztalgikus, vagy hamisan nosztalgikus térről, akár egy nem otthonos térről beszélünk, szerintem az is kérdés lehet, hogy írás közben hogyan tudtok tájékozódni a saját verseitekben?

KÁ: Gyerekkorom óta úgy olvasok, hogy magam előtt látom az olvasottakat, filmszerűen pörögnek le előttem a regények. Lassan olvasok, van, amibe nagyon bele tudok merülni, és olvasás közben megképződnek az alakok, a terek, közben váltogatom a helyszíneket.

És írás közben?

KÁ: Írás közben pont fordítva van: először felidézem magamban a helyszínt, ami nyilván egy áttételes gesztus. Érdekel az irodalom világsze-

rű vonulata, ez nyilván nem konkrét világszerűség, de ha már térben létező lírai alanyként írom a verset, akkor mindenképpen felidézem a helyszínt és bizonyos motívumait. Próbálok valamilyen aktualizált viszonyt létrehozni, onnantól kezdve az érdekel, hogyan tudom transzformálni vagy lerombolni az egyes elemeket.

NZM: Egyszer Sziij Ferencsel beszélgettem ugyanerről a kérdésről, a prózavers és a térélmény kapcsolatáról, és ő azzal a példával állt elő, hogy léteznek azok a számítógépes stratégiai játékok, melyek úgy működnek, hogy folyamatosan építeni, fejleszteni, harcolni kell, és mindig van egy kis térkép, ami az adott pályának vagy világnak a földrajzi jellemzőit ábrázolja. Ezen az eleinte fekete, majd fokozatosan „kitisztuló” térképen gyakorlatilag alagútszerűen fedezed fel a világot, sosem látsz mindent egyben, labirintusszerűen közlekedsz a térben. Sziij szerint így kell elképzelni az írás térszerűségét: mozaikokban szerzünk tapasztalatot a vers teréről, mely – az írásfolyamat alatt – sohasem adódik egészként. Ugyanakkor ez nem feltétlenül tragikus tapasztalat, hiszen a meglepetésfaktor eleve van benne az életben a beszéd lehetőségét: megy a szöveg, és nem tudom, hova lyukadok ki. Ha tudnám, az lenne csak igazán tragikus, mert akkor mechanikusan gyárthatnám a verset, ami nem egy világ felfedezése, hanem egyszerű gyarmatosítása lenne csupán.

Amikor közös pontokon gondolkodtam, vagy egy idő után úgy éreztem, közös pontokat találok ki, akkor az is eszembe jutott, hogy nyilvánvalóan mindig nehéz kérdés, milyen hagyomány az, amiben, vagy ha nem is benne, de ami köré elképzelhető egy költői világ. Mintha a neoavantgárd vagy az avantgárd megszólalások mindkettőjüknek fontos origó lenne. Jól látom ezt? Ha igen, mit gondoltok, egyáltalán beszélhetünk-e az avantgárd hagyományáról?

KÁ: Olvasóként nem tudok olyan kontextusba kerülni, nem olyan horizontból látom ezt a folyamatot, hogy akkor most jött a neoavantgárd, és szétrúgott mindent. Időről időre törekszem arra, hogy legyen valamiféle viszonyom ezekhez a szerzőkhöz, de inkább olvasóként fontos mindez számomra. Olvasóként érzem a frissességet, érzi a lendületet, az erőt, amire viszonyulni tudok. Ha az olvasó viszonyt létesít, akkor előbb-utóbb a költő, az író is. Nem gondolom, hogy neoavantgárd szerző lennék, mert nem olyan nyelven írok, és nem is olyan kontextusban szólalnak meg a verseim, nem rúgom szét a világot. Ha egy irányzat, mű vagy szerző fontos vagy érdekes számomra, akkor bekerül az írásaimba, még ha azt se nyelvi, se konkrétan reflektált szinten nem is lehet tetten érni az adott szövegben. Nem lehet úgy tenni, mintha nem történt volna meg az avantgárd, a neoavantgárd vagy a neoneoavantgárd, nyilván nem úgy írunk, mint azelőtt, nem is lehet úgy megszólalni.

NZM: Én megint inkább egy anekdotát mesélnék. Egyszer egy szlovák–magyar kollégának ajánlottam egy költőt, mégpedig Marno Jánost, akit úgy jellemeztem, hogy ő az a költő a kortárs költészetben, akitől megtanulható, hogyan lehet érvényes vagy szalonképes neoavantgárd gyökerű költészetet művelni. Erre ő kinevetett, hiszen mi az, hogy szalonképesség-érvényesség és neoavantgárd, ezek egymásnak teljesen ellentmondó fogalmak. Számomra ebből a történetből az a tanulság, hogy a kortárs magyar költészet fősodrában nincs jelen a (neo)avantgárd gyökerű költészet kellő erővel. Egy elfedett-eltagadott, majdnem láthatatlan vonulatról van szó. Költészeti fejlődésem során azt tapasztaltam, hogy meg kell keresnem az olyan embereket, akik képesek ezeket a hatásokat progresszív módon tolmácsolni. Nem sok olyan avantgárd gyökerű szöveget láttam, amit kortársak írtak, de amit láttam, az valamiképp érvénytelennek és/vagy anakronisztikusnak tűnt, ezért olyan embereket kerestem, akik ezen a poétikán szocializálódtak, de mégsem ugyanazt csinálják, mert megjelenik egy kis elváltozás, valami „másító” elem, ami által érvényessé válik, átmentődik a neoavantgárd hagyomány az aktuális költészeti térbe. Számomra Marno János volt az egyik ilyen pozitív példa, nála láttam, hogy kitapinthatók a neoavantgárd vonzódások, de mégsem valami „avittasat” csinál, hanem egy egzisztenciális személyességgel kibélelt költészetet. (De ugyanitt említhetném a már megidézett Szijj Ferenc nevét is.) Nekem a továbbiakban az vált a legfontosabb kérdéssé, hogy hogyan lehet a (neo)avantgárd poétikákat ötvözni egy ál-személyes, ál-vallomásos megszólalással, mit lehet ebből kikeverni, és azóta is ezt az utat tartom követendőnek.

KÁ: Megihlettél. Ahogy hallgattalak, az jutott eszembe, hogy ezekkel a poétikákkal nem rúgjuk szét a ház oldalát, a lendület az, ami izgalmas, a másként mondás feszültsége, az ebből áradó termékeny feszültség, amit galád mód kiszívok, és a magam képére formálok. Nem az egész érdekel, hanem amit hasznosítani tudok, vagy az, ami tényleg feszültséget okoz.

Mivel az avantgárd, pontosabban a szürrealista poétikának is alapmechanizmusa, hogy ismeretlen dolgokat helyez egymás mellé, szerintem zárjuk is a beszélgetést nem csak ismeretlen szövegek egymás utáni felolvasásával, ezúttal fordított ábécésorrendben. Köszönöm, hogy itt voltatok.

Posztindusztriális tájköltészet

puha vagyok és kócos, anyagi viszonyaim
harmincegy éve rendezetlenek.
a ruhával esténként ledobom magamról
a fáradságot, a ruhával reggelente
magamra öltöm a másnapot.
gyanakodva figyelem a kartonbútorok
térnyerését, és menthetetlen nosztalgiát
érzek a zacskós-tejes idők után.
ismerem az altroszkópiát,
anyámtól érthetetlen szorongást örököltem,
áttetsző karsztvize átmossa testem
porózus rétegeit.
elveszek a körzővel rajzolt nagyvárosokban,
szédít a vonalzóval húzott kisvárosok
metafizikus üressége.
toporgok még egy kicsit itt a töltésen,
akár az ártéri szarvasok,
jól jönne egy kalap, ami nem ázik át ezekben
a nem történelmi időkben.
umatkozom, mert puhák vagytok és kócosak,
vidáman paskolja seggetek
a rendszeresített gyalogsági ásó,
umatkozom itt köztetek, az elhatárolódások
kereszttüzeiben.

Lehetek én is

Részlet

Barcsi Krisztina emlékére

Írtam egy verset,

igazi varázslóst, gyógyulj, gyógyulj!, ez a vége. Elesett egy kislány a szemem láttára, a falu végén, a cigánysoron. Neki írtam. Futkározott, vidáman fogócskázott az apjával, nagyokat nevettek, szaladgáltak ide-oda, szépek voltak, mindketten szép ünnepi öltözetben. Aztán a sarkon megbotlott és elvágódott, nagyot puffant a kövön, beverte az állát, iszonyúan megütötte magát. Nem sírt, egy pillanatig meg sem mozdult, szerintem elszédült, utána meg fel akart tápászkodni, de a keze beleakadt valami kiálló vacakba, egy vasdarab állt ki a földből, mintha valaki facsemeték helyett vasdarabot ültetne el. Felsikoltott, vérzett a keze, az apja ölelgette, nem tudta, mit csináljon, ölelgette tanácstalanul a gyereket, hogy jól van, jól van, nincs semmi baj, de a kislány csak sír tovább, vérzik a keze, ordibál, hogy ne haragudj, apa, rosszalkodtam, ne haragudj, nem akartam, véletlen volt, nem akartam. Annyira megijedt mind a kettő, úgy jajveszékelték, hogy tiszta tragédia volt az egész.

Eileithüia vagyok, tizenhat éves, tisztán érző jósnő. Van normális nevem is, de az nem érdekes, azért választottam ezt, mert egy igazi görög istennőt is így hívnak, és neki az a dolga, hogy a sötétből kivezesse a rémült gyerekeket a fényre. Emberemlékezet óta a mi családjunk gyógyít ebben a faluban. Illetve közülünk egyszerre csak egy, ez a szabály, a tudás apáról fiúra száll, pontosabban úgy van ez nálunk, hogy majd anyám után én következem, mert nincs férfi a családban. Nem tudom, ki volt az apám. Nem értem, miért kért bocsánatot ez a kislány az apjától, amikor elesett. Meg akarom gyógyítani. Neki írtam a verset.

Anyám szerint a teremtőerőmet nem szabad elherdálni, vigyázni kell, mert amit elképzelünk, valóra válik. Ha csak fantáziálok összevissza, mit sem ér

a különlegességem, összekuszálom a jövőmet a szertelen vágyakkal. Gyógyító akarok lenni, de egy családban csak egy lehet, és ahhoz, hogy anyám meghaljon, kell várnom még legalább húsz évet. Addig állatok etetése és jóslás a feladatom. Utálom. Állatokat bárki nevelhet, ahhoz aztán végképp nem kell semmiféle különleges képesség, a jövőbelátás meg hülyeség. Az emberek félnek a jövőtől, nem mondhatod meg nekik, hogy tényleg mi lesz. Ráadásul sajnos csak a szemüknek és fülüknek hisznek. Csak azt hiszik el, ami van, amit látni és hallani is lehet. Igen, sajnos. Ezért mutogatok állandóan kártyákra festett képeket nekik, mintha abból jósolnék. Ez itt a Ragaszkodás, ez meg itt a Halál, de teljesen felesleges bármi fontosat mondani a jövőről, úgysem hiszik el. Ha tetszik nekik, amit hallanak, akkor elhiszik. De amúgy nem hiszik el. Úgy hallgatják, mint egy mesét, ami mással talán megtörténhet, de velük sosem.

Él a falunkban egy család, mindenki úgy hívja őket a hátuk mögött, hogy az öngyilkosok, és pletykálnak róluk mindenfélét, hogy melyik hogy halt meg. Tudom az összes történetet. Régebben nekem is eszembe jutott, hogy meg kéne próbálni, mert nagyon érdekel a halál, az élet meg nem annyira. De félek. Mi van, ha nem halok meg, csak beteg leszek, mint anyám? Mindenki rajtam röhögne a faluban, hogy nézd már, ott az a bolond lány, akinek nem sikerült. Inkább meg sem próbálok. Inkább élek. Hajnalban kelek mindennap, meditálok, ahogy anyámtól tanultam. Elképzelem az életem, érdekesnek, izgalmasnak képzelem, olyannak, ami kicsit jobban érdekel az igazinál. De sajnos mindig csak a feléig van meg, nem tudom végigképzelnem, mert közben visszaalszom és hülyeségeket álmodok, vagy elkalandoznak a gondolatok, és megint ott kötök ki, ahol szoktam, egy nagyon magas hegy tetején, mindentől távol. Nem érnek semmit szerintem ezek a hajnali képzelgések, de nem akarom megbántani anyámat.

Öngyilkosnak lenni szégyen és bűn, a temetőben is külön helyre ássák el az ilyeneket. Élt a falunkban abban a bizonyos családban egy gyönyörű lány. Huszonhat évesen felakasztotta magát a padlásukon egy ugrókötéltre. Az apja talált rá. Tudta, hol keresse, megérezte. Néhány évvel ezelőtt a felesége is ugyanezt csinálta, ugyanitt, ezért aztán nem volt nehéz kitalálni, hol lehet a gyerek. Órák óta keresték már mindenfelé, de nem látta senki. Utoljára délben látták. Ezek voltak az utolsó mondatai: „Spenótot főztem ebédre, remélem finom. Nem, köszönöm, én már ettem. Örülök, hogy ízlik, de nem sós egy kicsit? Nem kérsz többet, apa? Jó, akkor elmosogatok, aztán kimegyek a kertbe.”

Este fél nyolc körül talált rá az apja a padláson, levágta a kötelet a gerendáról, de nem bírta el a lányát, mert a halottak nehezebbek az élőknél. Erre nem számított. Nem elég, hogy ott találta így, ünnepi öltözetben, lógva egy ugrókötélen, lehajtott fejjel, a hosszú sötét haja mind az arcába hullva, de még le sem tudta szedni onnan normálisan. Elvágta az ugrókötelet, de a lányt nem bírta el. Kicsúszott a kezéből, földre huppant, a feje kettőt koppant még a kövön, aztán kész, aztán mozdulatlanság. Illetve annyi még, hogy leült mellé, egy ideig csak nézte, majd óvatos mozdulatokkal kisöpörte arcából a hajszálakat, mint kislánykorában, mikor elaludt. Csak most nem aludt, hanem halott volt, akasztott hullá, azok, sajnos, nagyon rondák. Felakadt szemek, kilógó nyelv és egészen fura színű arc. Kisöpörte a lány arcából a hajakat, aztán törökülésben ült, míg megérkeztek a rendőrök és a hullaszállító. Sokáig keresték a búcsúlevelet, de nem volt semmi. Még annyit sem írt, hogy ne haragudj, apa. Nem üzent semmit. Nem értem. Miért halt akkor meg? Nem értem azt sem, hogy miért félnek az emberek annyira a jövőtől, szerintem sokkal ijesztőbb az, ami most van. Például anyám. Hogy mi lesz vele. Ő mikor hal már végre meg? És hogy miért nem enged élni. Vagy ez a sok-sok titok is nagyon ijesztő, az, hogy milyen lehet a halál, és, hogy miért nem marad ilyenkor üzenet.

Kicsi vagyok, székre állok, onnan egy nagyot kiáltok, boldog életet kívánok, sajnos, ha akasztásról van szó, mindig ez a mondóka jut eszembe. Biztos a kisszék miatt, amire felállnak, ha be kell bújni a hurokba. Van egy másik érdekes történetem is erről a családról. Egyszer a nyolcvankét éves nagymama úgy döntött, nem érdekli tovább az élet, elege van, és nem is vár tovább a halálra, ő most akarja. Ki is találta, hogyan. Lement a pincébe, ott tartotta a borokat, pálinkát, befőttet, krumplit, almát, tököt, káposztát, szilva-, barack-, meggy-, körtebefőtt, és a hűtőládában a hússokat. Felnyitotta a láda tetejét, az asztalt közelebb húzta, egészen közel, hogy könnyebb és gyorsabb legyen a pakolás. Januárban vágta disznót, amikor ez történik, június van, ilyenkor még több mint fele megvan a húsnak. A városban túl sok húst esznek az emberek, de itt falun nem, ráadásul a városiak a rossz húst is megeszik, nem tudják, milyen a jó, nem érzik a különbséget. Itt falun érzékenyebbek az emberek. Jobb falun, mint a városban. Igen, jobb. Nagyon szeretnék városban élni, csak ott rosszabb, félelmetes, itt jobb nekem. Kipakolta a húst a hűtőből, aztán leült pihenni. Eszébe jutott a kispárnája. Feltápáskodott, felment a lépcsőn, a konyhán át a szobájába. Magához vette a párnát, aztán vissza le, a konyhán keresztül a pincébe. Odahúzta a sámlit az asztalhoz. Felmászott. Előbb a sámlit, aztán asztal, végül be a ládába. Feje alá tette a párnáját, magára húzta az

ajtot, arra számított, hogy majd szépen elszenderül, mint a színes pillangók a díszdobozban, mikor lefagyasztják őket az esküvő előtti éjszakán. De nem így lett. Nagyon-nagyon sokáig fuldoklott meg mocorgott, ki is karmolta a saját arcát, és egészen megdöbbenő pózba merevedett, mire elérte a halál, és csak azután fagyott meg.

Pedig szerintem szép a halál, legalábbis úgy képzelem, hogy az, csak másképp szép, mint ahogy az emberek szeretnék. De erről most nem akarok többet beszélni. Elképzelni meg végképp nem akarom, nagyon oda kell figyelni, hogy miről ábrándozik az ember, nehogy aztán a végén baj legyen. Inkább az élettel kell foglalkoznom most, ha gyógyító akarok lenni. Azért is írtam ezt a verset. Szép ruhácska vérfoltos, kicsi lányka, mi lesz most? Apja hangja nyugtatja, angyal szava gyógyítja: Gyógyulj, gyógyulj!

Kis Endre alkotása

Hús-vér történetek

Tallér Edinával és Szvoren Edinával Gaborják Ádám beszélget

Sok szeretettel üdvözlöm Tallér Edinát és Szvoren Edinát. Mindkettőtöknek tavaly jelent meg az első prózakötete. Tallér Edinának A húsevő, Szvoren Edinának pedig Pertu címmel. Korábban mindketten más-más területeken mozogtatok. Szvoren Edina az írás mellett zenével foglalkozik, Tallér Edina pedig a média különböző területein dolgozott. Próbáljuk meg körüljárni az alapokat. Hogy is kerültetek tehát az írás közelébe?

Szvoren Edina: Sokat olvastam, ez nálam majdnem egyidős a zenéléssel, pontosabban a zenehallgatással és az ezzel való nyúglódással. Az írás ugyan nem ment soha, de már tizenéves koromtól az volt az olvasással összefüggő fixa ideám, hogy nekem valamiért írnom kell. Nem tudom, mire alapoztam, de nem sikerült egyik írásom sem. A fixa idea mégsem múlt el.

Ha ennyire foglalkoztatott, akkor hogyhogy ennyi ideig váratott magára?

SZE: Erre nem nagyon tudok válaszolni. Azt szoktam gondolni, hogy a regény túlságosan átmosott ahhoz, hogy megtaláljam azt, ami bennem nagyon nem regény. Szóval, hogy nem sok közöm van a regény lélegzetű dolgokhoz, és mivel olvasóként ezt szerettem, ez foglalkoztatott, ezért mindig innen indultam, és nem sikerült soha semmilyen írásomnak a végére jutni.

Tallér Edina: Én szakmámat tekintve újságíró vagyok, úgyhogy addig, amíg normális munkáim voltak, nem hiányzott az írás, merthogy az mindig volt, ugyan nem szépírás, de ott is lehetett jó cikkeket írni. Később elkezdtem tévézni, és akkor is normális munkáim voltak, és akkor sem hiányzott. Aztán lett egy munkám, telefonos játékokat vezettem hét évig a tévében, ez is normális munka volt, mert ragyogóan el tudtam belőle tartani a családomat. Viszont egy idő után nem tudtam, mi hiányzik, csak azt tudtam, hogy másfajta emberek közé szeretnék járni, mielőtt még berohad az agyam meg a lelkem. Közben szinte leszoktam az olvasásról,

három-négy könyvet olvastam el évente, tehát éreztem magamban egyfajta leépülést. Akkor egy internetes hirdetésen rátaláltam a Magyar Íróakadémia-ra. Ott Németh Gábor egyszer arról tartott előadást, hogy van olyan periódusa egy írónak, amikor nemíró író, és akkor nekem ez beugrott, hogy akkor én egy nemíró író vagyok, s talán el kellene kezdeni.

Korábban azért voltak próbálkozások?

TE: Igen, de azok nagyon régen voltak, amikor fiatal voltam, olyan huszonéves koromban.

Az asztalfióknak születtek azért szövegek?

TE: Nekem nem. Megjelentek a szövegeim különböző lapokban, de nem érdekelt, hogy hol. A család egy része Amerikában lakik, így az *Amerikai Népszavában* például, meg mivel kiskunhalasi vagyok, az ottani helyi irodalmi újságban is. De egyáltalán nem volt fontos az, hogy publikáljak. Nem ezt tartottam a fő tevékenységemnek, és főként nem tartottam az életem részének. Most sem ez a fő tevékenységem, most viszont már az életem részének tartom, és ezért publikálok.

SZE: Nem értettem, hogy más huszonéveseknek hogy születnek nem-hogy kötetek, hanem művek. Hogyan készülnek el? Nálam a fiókban csak töredékek voltak.

Kanyarodjunk el a műfaj kérdéséhez. Az előbb elhangzott, a regény valahogy nem akart összeállni, ezért inkább a novellák felé terelődött az irány. A húsevő műfaji megjelölése viszont „rövidregény”, különböző kisebb darabokból áll össze. Hogy kötöttetek ki a rövidebb formánál?

TE: Én érzem benne a nagyobb ívet, tehát mindenféleképpen regénynek gondolom. Egész egyszerűen azért nem kisregény, hanem rövidregény, mert ez a szó jobban tetszett.

SZE: Nem én választottam műfajt, formát meg pláne. De ez tudott megfogalmazódni.

Én azért meglepődve olvastam valahol, hogy a Pertut lehetne akár regényként is olvasni. Erről mi a véleményed?

SZE: Ez elég meglepő lenne. Nem tudom, manapság már mi mindent nem neveznek regénynek, de ha a regény egyhangúságot jelent, egyöntetűséget, akkor nem regény, ha pedig összetettséget, többszólamúságot, akkor sem az...

És hogyan viszonyultok például a vershez vagy a drámához?

TE: Verset nagyon szeretnék írni, egyszer már próbáltam, de az nekem szerintem soha nem fog menni. Van egy drámám, most készül a következő, ez a műfaj nagyon-nagyon érdekel, és színházközelben is élek tizennyolc

és fél éve, mert a férjem színész. Az *Egy perccel tovább* című egyfelvonásos, kétszereplős dráma játékból indult, arra voltam kíváncsi, hogy egy másik műfajban ugyanaz a szöveg hogyan tud működni, ezért a már meglévő novelláimból és *A húsevő*ből is részleteket raktam a női szereplő szájába, aztán elindult ebből egy szerelmi történet. Nem azonos *A húsevő* szereplőjének történetével, sőt a karaktere is egészen más.

SZE: Mindenféleképpen a próza az, amiben jól érzem magam. Ha kérdeznék, mi az, ami ellen nem tiltakoznék, akkor az a regény lenne. De ugyanakkor nem foglalkoztat. Hülyeség: semmi ellen nem tiltakoznék, ha az jön. De egyszerűen nem nézegetek ki az elbeszélésből.

Megpróbálok néhány közös dologra fókuszálni, párhuzamosan olvasni a két könyvet. Kezdjük ott, hogy mindkettőben erős a kötetkompozíció. Eleve ciklusokban képzeltétek el a szövegeket? Vagy inkább a szerkesztő segítségével alakult így?

SZE: Teljesen romlatlanul csak az éppen íródó novella végéig látok mindig. A hármas tagolás valahogy úgy lett, hogy éreztem, több elbeszélői hang van a szövegekben. Szoktam arról képzelődni, ki az a szerző, aki azt írja, amit épp írok, és körülbelül két-három-négy elképzelhető figurám van. Szerintem mostanra csökkent ez a szerzőszám. Egyébként nem is vagyok biztos benne, hogy különböző hangokat különböző ciklusokba kell rendezni, de akkor ez így jónak tűnt.

Ezek konkrét szerzői szerepek?

SZE: Nem, nem. Ezt most már egy kicsit túldramatizáltam, szerepszerűen hangzik, de nem. Van egy hangütés, ami nem én vagyok, hanem az én szerzőm. Akkoriban úgy éreztem, több ilyen szerzőm van, de még egyszer mondom, nem biztos, hogy szét is kell tagolni a kötetet.

A húsevőnek meglehetősen szokatlan az elrendezése. A táplálkozással kapcsolatos gondolat, vagy valamilyen emberi fluidum (pl. vér) tematizálja a szövegeket, továbbá a Kötés–Oldás című részek egyben reflektálnak is erre az anyagszerűsége.

TE: Ez a történet egy hús-vér emberről szól. Azt gondolom az életről, erről, amit most élünk itt a Földön, hogy a táplálkozás, az evés, az oldás, a kötés, az előre és hátra mozgatja. És itt visszakanyarodnék arra, amit Edina mondott. Nálam is egyszerre csak az egy novella van előtérben, nem egy kötetet kezdtem el írni, hanem egy történetet, és akkor egyszer csak meglett *A táplálék*. Az első rész. Ami elbeszélésnek hosszú volt, regénynek rövid, és érződött rajta, legalábbis én éreztem, hogy ebből egy nagyobb történet alakulhat ki. Innentől kezdve a másik két egység már teljesen tu-

datos volt. Ezen belül a fejezetcímek is tudatosan alakultak, tehát annak van jelentősége, hogy melyik tartozik az *Oldáshoz*, és melyik a *Kötéshez*.

Ha már szóba került a táplálék, a test, a test érzéki tapasztalatai mind a két kötetben nagyon fontosak. Zsigeri vonzódás ez az érzékiség felé?

SZE: Igen, olyan is lehet az élet, hogy szagok határozzák meg, zsigeri dolgok, nekem legalábbis ez áll a kezemre. Szerintem lehetséges, hogy az ilyen típusú tapasztalatok eluralják az életet.

TE: Nálam igen, zsigeri ez az érzéki hozzáállás. Nemcsak a munkáimban, hanem az életben is. A problémáimat is ezen keresztül tudom megoldani, megélni, a boldogságaimat is, tehát szerintem ez így van. Megtapasztalni valamit nem lehet csak „belülről”, meg is kell fognom, meg is kell szagolnom. Amikor például a gyerekem hiányzik, akkor a szaga is hiányzik, a húsa, a hangja, mindene. Az is persze, hogy milyen aranyos és jó, de leginkább megfogni akarom, „letapogatni” azt, ami érdekel. Nem is szeretném elveszíteni az ilyen fajta viszonyomat a világhoz.

A családi rendszerek, illetve a különböző szűkebb társadalmi közegek mind a két kötetben meghatározó kontextust alkotnak. A húsevőben például nagyon fontos szerepet kapnak a női családtagok: nagymama, anya, lány, és ehhez képest járulékos elemek csak a férfiak.

TE: Ez így van, jól látod, továbbra is így lesz, abban a periódusomban vagyok, hogy ez érdekel. Amin most dolgozom például, ezek a novellák, amikből hoztam ide is egyet, ezek is nőkről szólnak, fiatalról, öregről, ilyenről-olyanról. De ez még mindig nem azért van, mert csak a nők érdekelnek, vagy mert úgy érzem, el vagyunk nyomva, és akkor most többet kell a nőkről írnom, hanem azért, mert most épp ez érdekel.

A Pertu novelláiban viszont igen gyakran vagy egy család, vagy egy falusi közeg szerepel, ám mintha ezen belül valami ürességre, vagy hiányra találnának a szövegek. Ennyire lekötnek a mikroközösségek?

SZE: Hát, rövidlátó vagyok, idáig látok valószínűleg, tehát a nagyobb csoportokhoz való tartozáshoz a civil életben sem igen jutok el. Nem nagyon gondolkodom máson.

Különböző mitológiák, legendák, mesék mindkét kötetben felbukkannak. A Pertuban a Virágvasárnap című szöveg már-már mágikus színezetet kap. A húsevőben meg szinte tobzódnak az antik mitológiai szövegek. Miért foglalkoztatnak benneteket ennyire a mitológiai témák?

SZE: A huszonévesen írott töredékeim között rengeteg álmitológia van, ezek izgattak akkoriban, és úgy tűnik, ez fölbukkant később is. Ezek a mitologikus dolgok nagyon alkalmasak lehetnek arra, hogy áltartalmat adjanak egy üres írás fölé vagy elé.

TE: Majdnem ugyanez a véleményem. Technikailag ez nálam úgy is működött – ez persze közhely –, hogy a görög mitológia tele van nagy történetekkel, azt is szokták mondani, hogy minden meg van írva, ami fontos. Amikor elkezdtem írni *A húsevőt*, voltak olyan részek, amelyekről pont eszembe jutott valaki, egy mitologikus vagy drámai hős. Valakinek a története, mondjuk egy drámai szereplőnek. Nemcsak mitologikus szereplők vannak a regényben, hanem utalok görög drámahősökre is. Aztán egy ideje meg azzal játszadózom, hogy írok egy novellát, amiben a csaj például majd szülni fog, és akkor itt rákeresek a szülés istennőjére, elolvasom a történetét, ha tetszik belőle valami, akkor beépítem. Ám *A húsevőben* ezeket a részeket tartom a legkevésbé sikerült részeknek, pedig akkor nagyon el voltam ájulva magamtól. A mostani dolgaimban már sokkal félénkebben kezelem, vagy óvatosabban ezt a magoldást.

Miért érzed kevésbé sikerültnek?

TE: Mert úgy érzem, sokkal több hangsúlyt fektettem arra, hogy ezeket beépítsem a történetembe, ahelyett, hogy ezek segítségével jobban felépíttem volna a saját mitológiámat. De közben meg jó is ez a „hiba”, mert azt hiszem, a következőkben majd pont ennek kiküszöbölése fog segíteni.

A Pertuban három novellában is szerepel Ió, a folyamistennő. Ió miként lépett be az életedbe?

SZE: Még a hosszú terméketlenség legvégén volt, hogy ez a név egyszer csak magával ragadott, a mitologizálásra való lehetőséggel. Éppen ez a név segített. Ebben a kötetben benne van életem első, ennek köszönhetően befejezett írása is. Egyébként most már háborúsabb viszonyban vagyok az ilyesmivel, és pont ezeket az írásokat nem annyira szeretem. Valami nem stimmel velük. Üresnek érzem őket, de az mindenféleképp igaz, hogy a mitologizálás segített a megformálásban. Volt a névnek egy lehetséges hátországa, amit aztán nem használtam fel, csak egy picit utalgattam rá.

Lezárásképpen, mindketten említettétek, hogy javában készülnek az újabb írások. Milyen irányok rajzolódnak ki? Van valami terv, hogy mikorra készüljenek el?

SZE: Nem, nem. Mint mondtam, épp csak a megírandó szöveg végéig... se látok el, de semmi egyéb gondolatom nincs az írásaimról. Egyszer csak valószínűleg kötetbe kell rakni őket.

TE: Bennem vannak titkos határidők, amiket aztán mindig tologatok tovább, de én is dolgozom, ahogy éppen adja a sorsom. Párhuzamosan több dolgot csinállok, rövid novellákat, dolgozom egy regényen is, az még odébb lesz, biztos nem mostanában, meg amint már említettem, a drá-

maírás is érdekel, mint játék. Komolyra fordult játék. Néhányan egymásra találtunk, táncosok, színészek és rendezők, alapítottunk egy kis társulatot, főként kortárs szerzők darabjait játsszuk majd. Most ősszel például szeretnénk bemutatni Sopotnik Zoltán *Saját perzsa* című darabját, amire azért is vagyok nagyon büszke, mert mi kértük föl, hogy írja meg.

Köszönöm szépen, és további sikereket kívánok nektek!

Kis Endre alkotása

„Egyszer csak az embert átmossa a szöveg”

Berényi Emőke: Dombosi gyorsinterjú Szvoren Edinával

1974-ben született, kamaszkorában kezdett írni, de csak 2005 óta publikál rendszeresen. Meglehetősen szokatlan, késeinek számító pályakezdés, holott a Literán közölt bemutatkozó, József Attila Curriculum vitaejéhez hasonlóan megdöbbentő erejű önéletrajzában azt írja, az Ön számára az írás csupán „célját az okban megfelelő funkciógyakorlás”. Mi indította el mégis a nyilvános megjelenés útján?

– Hazudnék, ha azt mondanám, hogy semmiféle hiúság sincs bennem, de a pályakezdésem mozgatórugója mégsem ez volt. A nyilvánosság akkoriban a minőségi mércét jelentette a számomra, mivel nem az olvasótábor miatt érdekelt a publikálás, hanem a szerkesztői véleményezés miatt. Tizennégy éves koromtól voltak próbálkozásaim, de csak egy-két évvel ezelőtt jutottam el addig, hogy be is tudtam fejezni a szövegeimet, azok ugyanis magukat írják, amikor odaülök a számítógép elé, még nem tudom, mi kerekedik ki a soraimból.

Ha már a formánál tartunk: egyesek szerint a kortárs magyar irodalom „nagyregény-komplexus”-sal küszködik. Ön gondolkodott már terjedelmesebb műfajokban?

– Nem tiltakoznék egy regény megszületése ellen, csak egyszerűen nincsenek a prózámban erre mutató jelek. Minden kicsi akar lenni, és annál sokkal sűrűbb, mint hogy regény lehessen. Ráadásul én sohasem kötetben gondolkodok, mindig az épp aktuális novellámra koncentrálok, ami azért is nekem való műfaj, mert az egyes szövegeket később össze lehet gereblyézni, egy regénnyel viszont ezt nem lehet megtenni.

Az akkor még csak folyóiratokban megjelenő novellái első méltatója Réz Pál volt, aki úgy nyilatkozott, Ön jóformán csak arról ír, ami egzisztenciálisan érinti, ezért olyan evidensek a szavak, erős az atmoszféra, érzéketesek a helyze-

tek, s egyszerre meglepő és logikus a történet kifejlése a szövegeiben. Mitől kapja meg egy történet az Ön számára a nyelvi hitelét?

– Számomra csak az hiteles íróként, ami olvasóként is kézzelfogható. Olyat akarok írni, ami leugrik a lapról. Ezt a hitelt a nyelv képezi meg, nem pedig a tartalom, emiatt indulok ki a saját visszájára fordított olvasói érzeteimből, és azokat igyekszem reprodukálni a másik oldalról.

Az idei Ünnepi Könyvhétre jelent meg a szakma által már régóta várt első novelláskötete, a Pertu, amelynek rendkívül pozitív volt a visszhangja. Hogyan csapódik le Önben ez a figyelem?

– Nagyon örülök neki, van azonban egyfajta szorongás is bennem, mert az ember persze nem akar kényszeresen megfelelni, de csalódást sem akar okozni. Arra kevésbé voltam felkészülve, hogy „a nem hangos” olvasóknak is van hangjuk az internetnek köszönhetően, és ez azért jó, mert nem szakmai szemmel, mégis árnyaltan tudják megfogalmazni a gondolataikat. Jóleső például szembesülni azzal, hogy valaki reggeli kávézás közben hallgatta meg a feleségével a novellámat a rádióban, és nagyon tetszett neki.

Rengeteg figurája küszködik valamiféle fogyatékkal, krónikus lelki problémával, ezért egyes kritikusai szerint a nagy orosz realistákhoz hasonlít a szolidaritás tekintetében. Igaznak tartja azt az Esterházy-szállóigét, hogy „akik nem tudnak beszélni, azok helyett annak kell beszélni, aki tud”?

– Igen, de a kell nem jó szó erre. Ez túlságosan irgalmasnak tűnik, mintha szószóló lennék, engem azonban nem vezérelnek ilyen szándékok. A mikroközösségek számomra fontos gócpontokat jelentenek, de nem vagyok mutogatós néni. Ha viszont valaki megles, az nincs ellenemre, befogadókra ugyanis szükség van, kukkolóknak mindig kell lenniük. Ez egy fura, hasított helyzet, mert a két csoportnak össze kell találkoznia. Nincs tehát semmiféle kiszolgálás ebben, hiszen az íróság által kétirányúvá válik a dolog.

A szövegeire jellemzők a hirtelen, éles váltások, az egyszerű, rövid, kontasztos kijelentések. Mekkora szerepe van ebben az olvasmányélményeinek?

– Rengeteget változott az ízlésem, amióta írok. Talán meglepő, de a mai olvasási kultúrámban a novelláírási láz után alakult ki. Régebben zavart a rövidpróza dinamikája, egyszerűen nem tudtam ilyen szövegeket olvasni. Nagyregény, esszéregény, lélektani regény – ezek voltak a kedvenceim, tehát az asztalbeszakajító műfajokat szerettem. Magyar irodalmat sem olvastam a kötelező olvasmányokon kívül egészen a húszas éveim közepéig. Akkoriban még nem éreztem, hogy mitől jó egy Kosztolányi-novella. Azért mondom éppen az ő nevét, mert ő volt az első nagy nyelvi élmé-

nyem, igencsak későn, huszonhat-huszonhét éves koromban. Ma sokkal több kisprózárt olvasok, a regények szöveghígítása pedig néha már untat. De ezek a megjegyzések nyilván valamiféle szakbarbárságot jeleznek, a novellista panaszaik hangzanak.

A Liszt Ferenc Zeneakadémián diplomázott karvezetés szakon, jelenleg pedig zeneelméletet és szolfézst tanít egykori középiskolájában. Hogy hat Önnél a zene az írásra? Törekszik-e a medialításra?

– Nem, mivel a két művészeti ágak teljesen más a közlés- és gondolkozásmódja. Mindkettő az időben hat, de attól, hogy egy tőről fakadnak, még nem tudnak kommunikációba lépni. Motivikusan és hasonlatszerűen lehetnek egymásra utalások, de a zene alapvetően arról szól, hogy nem jelent semmit, nincs olyan eleme a regiszterének, ami magán kívül jelentene még valamit. Az irodalomban ez nem így van, habár engem pont az a réteg izgat, amelyben a nyelv megszűnik működni. Például noha a Joyce-regényeknek igenis van mondanivalójuk, önmagukban is jelentések, a hosszú mondataik ritmikájának okán. Olvasásuk közben egyszer csak a nyelv fölfüggeszti magát, és az embert átmossa a szöveg. Minden jó szöveg képes arra, hogy az egyik pillanatban elkezdjen peregni az olvasóra. Ez a fajta lélegzésmódja a textusnak pedig valóban zenei dolog.

Kis Endre alkotása

Vajdasági Alien

Jódal Kálmánnal Kocsis Árpád beszélget

*Amit elképzélünk,
arról soha nem szabad lemondani.
(Clive Barker)*

Jódal Kálmán világába negyedóránként indul közvetlen járat az újvidéki vasútállomás elől. Ettől függetlenül nagy segítség az író levele, melyben „bűnbarlangjának” címét megadja. Ezek szerint: „Az utcám legelején néhány lakótömb van, nem tudom, az utcanévtábla a helyén van-e, de össze-tevésztethetlen és azonnal beazonosítható: a sarkon irdatlan betűkkel írja, azt hiszem, cirill betűkkel, hogy DVOR. Ez egy drága étterem, és ez az utcám legeleje. Néhány lakótömböt és egy apró konténerhalmot elhagyva már kertes házak jönnek. A szám látható a házon, de egyszerűbb, ha hozzáadom, fekete, rácszott kerítéssel rendelkezik, és a házak zömével, így az előtte levő kettővel ellentétben nálam nincs véreb. (Vigyázz a szomszédos háznál lévő kutyától, az a piszkosfehér dög nemrég, mivel véletlenül nyitva volt a kapu, majdnem megölt egy szomszéd nyugdíjast, a vastag kabátja mentette meg, »elnézést« volt a válasz, ami mellesleg rég ritka kegy.)” A nem minden veszélyektől mentes külvilágtól egy lépcsősor választja el az író otthonát: folyóiratoktól roskadozó asztal, könyvek padlótól plafonig, az ágy alatt és az ablakban is összegyűrt csokoládéspapír, hamutartóban fuldokló cigarettacsikkek.

Nemrég egy riportműsort hallgattam a Szigligeti Alkotóházról. Abban mondták, hogy az író legjobb műzsája a gázrezsó, melyen biztonságos körülmények közt elkészítheti a kávéját. Illik ez Jódal Kálmánra is?

– Nekem ez az emeleti szoba a világom, melybe a napi több csészényi kávé is beletartozik. Legszívesebben pedig csak csokoládét ennék, valami édességet, hozzá pedig több doboz luxuscigaretta szívnék, nem az olcsóbbat, ezek jó pótszerei a boldogságnak. Az íráshoz is segítség. Módosult tudatállapot szükséges hozzá, megfelelő, hangos zene, esetleg bakancs, nyakkendő felvétele a már említettekén kívül. De kell valami villanásszerű

plusz-aprótság is, hogy valóban tudjam, oké, menni fog. Egy videoklip, egy illat, egy barátnőm mosolya. Én a mai napig papíron fogalmazok, kockás füzetembe, egy csomó ilyen kockás jegyzetfüzetem van, mert a számítógép mellett az ember, ismeretes, másként gondolkodik, másként ír. Megvan a cím, megvan az első sor, megvan az utolsó sor, tudom, hová kell eljutnom, persze ezek később változhatnak. Ez is egyfajta boldogság. Már csak sok kávé kell. Vagy ice coffee.

Legújabb írásaidat olvasva a Sikolyban, az Agressiva novelláskötetedet kézbe véve, de akár a tíz évvel ezelőtt a Kilátóban megjelent műveidet áttanulmányozva is az az érzésem támadt, hogy az írások témája és nyelvezetük közt hatalmas ellentmondás tátong, a nyelv formája nem követi a képzelőerőt. Tudatos választás ez a részedről?

– Gondolkodásomat linkekben gondolkodásnak nevezem, másképp köztes zónák rendszerének. Ez azt jelenti, ha felmerül egy A kérdés, én egy B megoldásra gondolok, de felvillan rögtön a C válasz, melyből következik D és E, megalkotom F-et, és kimondom G-t. Sokszor ez, belátom, követhetetlen. Novelláimban, habár ez a terminus problémás, inkább prózákként jellemezném őket, ez nem végtelenül hosszú mondatok formájában jelenik meg. Az általam kreált világ, ahogyan a prózáim is, tőlem autonóm és félautonóm módon születik. Gyakran magam vagyok a legjobban meglepődve, néhány nap múlván újraolvassván valamelyiküket, mintha nem is én írtam volna. Az írás folyamata során mintha csak kevés beleszólásom lenne, mi fogan az alapötletből.

Prózáidban a kafkai kiszámíthatatlanság valamiféle Rejtő Jenő-i helyzetkomikummal és Shakespeare drámáit és Quentin Tarantino filmjeit idéző tömegmészárlással keveredik. Milyen valóságokból építkezik az általad felállított világ?

– Úgy gondolom, hogy ha tőlem autonóm módon is, de bármilyen alter-valóság létrejöhet. A prózában megjelenő „valóság” – az ember ugyanis keres magának egy hazát –, bármilyen furcsán hangozzék is, de az Osztrák–Magyar Monarchia világára hajaz. Egy letűnt világra, melyet azonban robotszerű lények, tetovált emberek, regényhősök, filmszínészek népesítenek be, leginkább egy várost, többnyire „Újvidéket”. Shakespeare különben valóban jelentős szerepet játszik a prózámban, igaz, nálam mindenképpen csak „agresszió a nyelvben”-ről beszélhetünk. Óhózzá is, csak úgy mint Joyce-hoz, legalább 3–4 élet kellene, hogy ténylegesen megérthessem. De többekkel vagyok így: Haruki Murakamit, Viktor Pelevint vagy John Maxwell Coetzee-t csak nemrég fedeztem fel magamnak.

Pelevint és Murakamit a tudományos-fantasztikus írók közé sorolják. Mi köti Jódal Kálmánt a sci-fihez?

– Bár nem az én tisztem a prózám műfajának és stílusának meghatározása, de az *Agressíva*, noha a legkülönbözőbb helyekről merít, nem sci-fi. Tudományos-fantasztikus regényeket viszont szívesen olvasok, bár nem vagyok meggyőződve róla, hogy Pelevin sci-fit ír, azaz nem a hagyományos értelemben. Mert a kétpólusú világtrend megszűnésével ez a műfaj is szükségszerű metamorfózison ment át, számtalan alműfajra esett szét, némileg hanyagolva a távoli naprendszerekben, vagy a miénkben való expedíciókat. És mivel ismét nem két-, hanem többpólusúvá vált a világ, s ha másért nem, de az úrkutatás presztízserőértéke, országimázsjavító-célzata miatt ezen a téren minden bizonnyal ismét komoly fejlesztésekre számíthatunk. A sci-fiben ez a változás pedig villámsebességgel kiütözik. Ami az alternatív valóságot illeti, újra a Facebook-profilomra feltett Shakespeare-idézetet citálnám: „Több dolgok vannak földön és égen, Horatio, mintsem bölcselmeitek. Álmodni képes.”

Jól ismerted az ugyancsak újvidéki származású, a háború ideje alatt Magyarországra kerülő, a Tudósok zenekar előadóművészeként hírnevet szerzett Bada Tibort. Milyen kapcsolat fűzött a 2006-ban elhunyt képzőművészhez?

– Bada Dada művészi, multimediális munkássága sosem bontakozhatott ki több objektív és szubjektív körülmény miatt. Sokkal, de sokkal nagyobb, rejtett potenciállal rendelkezett. Teljesen valószerűtlen körülmények közt lettünk – ha rövid időre is – szuper haverok, annyira valószerűtlenül, hogy ha babonás lennék, a fátum szót használnám. Úgy éreztem, hogy meg kell keresnem őt. De nem sikerült otthon találnom, véletlenül futottunk össze a buszállomáson. Hazaérve úgy éreztem, valami alapvetően megváltozott bennem. Racionálisabban: talán abban a pillanatban kölcsönösen épp egymásra volt szükségünk. Óriási hatást gyakorolt rám anélkül, hogy tudatában lett volna. A kulcs feltehetően a nem muszájon volt. Sokáig őriztem az egyik képét.

S Jódal Kálmán sohasem érzett kedvet arra, hogy az írás mellett más művészeti ágban is kipróbálja magát?

– A középiskola befejeztével, egy színjátszó csoport ösztönzésére, mely akkor az életem értelmét jelentette, színházi rendezőnek készültem, de az egyetemre nem vettek fel. Hatalmas csalódás volt a számomra, minden mást, az írást is, csak pótszernek éreztem. Ma már elbizonytalanodtam, hogy hogyan is irányítottam volna ötven–száz embert, színészeket és díszletrendezőket, lett volna-e bennem annyi erő és empátia, hogy minden

színészhez a kellő hangvétellel forduljak, tudjak ordítani is, de ha az kell, térdem állva könyörögjek neki. Most erre biztosan nem lenne elég erőm. Inkább a filmrendezés érdekel, a video art.

Egy helyütt úgy fogalmazol, hogy a posztmodern gyermeke vagy. Milyen kapcsolat fűz a magyar nyelvhez?

– A monarchiabeli valóságot is előhívó multikulturalizmusom, kevert származásom családi örökség, s büszkén vállalom. Ugyanakkor a magyar beszéd, a magyarul írás és olvasás nélkül, elnézést a kifejezésért, extrém esetben tudnék élni, de hogy egy életre kasztrálva érezném magam, az holtbiztos. Az is igaz, hogy a barátaim többsége szerb, keveset használom a magyar nyelvet, s ez az írásnál gondot is okoz. Viszont ismerek újvidékieket, akik a kilencvenes években előbb nyelvet, majd nemzetiséget, később pedig nevet is változtattak. Vettek maguknak slavát, áttértek a pravoszláv hitre. S még azt sem mondhatom, hogy elítélem őket, mert alkalmam volt megtapasztalni, milyen kapaszkodók nélkül élni, mindenhol idegenként. S én még szerencsés voltam, mert magyarul olvashattam, de sokaknak ez sem volt, otthon is, az utcán is csak evo Mađar, hej Mađarként szólították, s lassan Györgyből Đorđe lett. Nem csodálkozom, élve akart maradni.

Az 1994-ben kapott Sinkó-díj után sokáig a hallgatás vette körül Jódal Kálmánt, írásaiddal csak helyyel-közzel találkozhattunk. Milyen szerepet játszott a visszahúzódásodban a délszláv háború?

– A háború, pontosabban háborúsorozat és az előző rendszer – melyben felnőttem – szennye egy részének ijesztő előűszása, valamint a mindenki által másmilyennek álmódott jelen... Ez mind együtt, a kilencvenes évek rémálomszerű pornovalósága pedig hatványozottan valami olyasmi, amit még mindig nem sikerült akár csak félig is feldolgoznom, így zömmel áttételesen vagy csak egyes szegmentumaiban, elszórtan tapinthatók ki az írásaimban. Újvidékről például a meglévő szubkultúrák marginalizálódtak, depressziós időszaka volt ez az életemnek, telve félelemmel és szorongással. Sajnos, ezen állapot máig fennáll, közben huszonöt év kimaradt az életemből.

Történeteidnek java Újvidéken játszódik. A város egyes épületei meg is jelennek, egyes helyszíneket konkrétan is megnevezel. Milyen viszony fűz a Városhoz?

– Újvidék valószínűtlen jelenségeit keresem. Emlékszem egy éjszakai utazásomra. Ültem a buszon, az ablakokra esőcseppek verődtek, csorogtak lefelé. Előttünk a villanyrendőr pislogott meg az autók jelzőfényei jellegzetes zöld-kék fénnel. Ez a szépség. Ezeket szeretem Újvidékben. Például

az új épületeket. A Vérátömlesztő Intézetnek emlékszem, nagyon megörültem, szép formája volt, de aztán kiderült, hogy mire szánják. Szerettem az új utak egyenletességét is, az apró szépségeket. Ha máshová születek, biztosan azt a várost kedvelem meg, de úgy érzem, most itt Újvidéken tévednék el a legnehezebben. De még itt is, ahol szeretnek, idegennek érzem magam, egy vajdasági Aliennek. Számos alkalommal nem hitték el rólam, hogy magyar vagyok. Egy pljeskavicasütődés nő azt mondta, hogy ő zentai származású, de úgy se magyarul, se szerbül nem beszélnek, ahogyan én. A busz- és taxisofőrök meggyőződése, hogy angol vagyok.

Sosem gondolkodtál még el azon, hogy elutazz Angliába, hátha „bazatalálsz”?

– Anglián még nem gondolkoztam, de Bécs nagyon vonz. Csokoládét például szívesen árulnék egy bécsi csemegeboltban. Egyszer éreztem csak valahol otthon magamat. Egy budapesti kirándulás alkalmával a bátyámmal megpihentünk a Váci utcában. Ő még betért egy kereskedésbe, én pedig a járdán felhalmozott könyveim hegyére ültem. Elöttem ázsiai, afrikai és finn emberek sétáltak, voltak könyveim, ismertem a nyelvet, volt pénzem is, gondoltam, mi kell még?

Jódal Kálmán prózájában a filmművészet mellett jelentős szerepet kap a képzőművészet is, sőt egykor ilyen tárgyú kritikáid is megjelentek. Mért nem találkozunk bírálataiddal az irodalmi lapok hasábjain?

– Valaha spontán írtam őket, félig irodalmi igénnyel, és igyekeztem, ha lehetett, személyesen minél jobban megismerni azt, akinek a tárlatáról írok, a lakásától kezdve a zenei ízléséig, hogy az ő szemével is dekódolhassam a kiállított műveket, amelyekről írok.

Mikor egy általam emberileg is, erudíció szempontjából is tisztelt és kedvelt egyén elméleti megközelítésein kezdtem magam átrágni, lefagytam, mint egy számítógép-monitor.

Kapcsoltam, hogy az ekkora, a teljes humán és sok egzakt tárgykört felölelő műveltséghez három élet kellene, hogy mindezt integráljam, és a kortárs művészet kontextusába helyezzem. Azóta nem megy a dolog.

Dezső orrán keresztül

Mikor tacsóm nyaka köré kötöm
a pórázt, megremeg, feszül a fel-
ajzott teste. Kapunyitás után kiront
az utcára. Se kép, se hang, csupán a szag
irányítja szapora mozdulatait. A sugárút
zajos, bűdös, tacsóm mégis örül:
beszippantja a számára örökké friss várost.
Egyszer odaszóltam neki:
nem versz át, Dezső, csálnak érzékeid,
minden változáson tort ül a pusztulat.
Nem vagy egy Hérakleitosz, Tandori sem, ki hisz neked –
vágna vissza kutyám, ha tudna magyarul.
Inkább ugat, nyüszít, vértelen neki a beszéd.
Vitáztam volna még, kötvén az ebet a karóhoz,
ám Dezső tojt rám –
zacskót kaptam elő, a szar nem bomlik fel az aszfalton.
Botladozva követtem a boldogságtól fújtató kutyát,
ha minden füstté válna, egyedül az orr igazodna el
a szénné égett utca-
sorok között.

Biciklizéseink Mahlerrel

Aaron Blumm-mal és Orcsik Rolanddal Mikola Gyöngyi beszélget

Jó estét kívánok! Két író van a színpadon, de én meg sem kíséreltem közös pontokat keresni a könyveikben, részben mert az egyik próza, a másik vers, de talán ez a legkisebb különbség, ami kettejük között van. Nagyon különböző szerzői világokról van szó, próbálkozhatnék esetleg biciklis motívumokat keresni a Mahlerben – egy van –, esetleg zenei motívumokat a Biciklizéseinkben, de azt hiszem, izgalmasabbak lesznek a különbségek. Aaron Blumm könyve, a Biciklizéseink Török Zolival először blogként jelent meg, ott olvastam először, és már akkor elkezdtem gondolkodni azon, hogy a biciklizésnek mint motívumnak itt, a Vajdaságban milyen kitüntetett szerepe, mitikus jelentősége van, majdhogynem fétistárgyként kezelik. Ha belegondolunk, a vajdasági magyar irodalom születése is a biciklihez kötődik, hiszen Szenteleky Kornél biciklivel járta a környéket, és így szerzett kéziratokat a Kalangyának. De nemcsak a magyar irodalomban van ilyen fontos szerepe, hanem a szerbben is, mindenekelőtt például Svetislav Basara Feljegyzések a biciklistákról című regényében.

Honnan az ötlet, miért ilyen kitüntetett jelentőségű számodra a biciklizés?

Aaron Blumm: Az ötlettel kezdeném: utánanyomoztam, mert számomra sem volt világos, hogyan is indult az egész, miért lett bicikli, miért lett Török Zoli. Odáig sikerült visszafejtenem, hogy egyszer munkaidő közben az unokaöcsém bejelentkezett skype-on, az volt a problémája, hogy dolgozatot kellett írnia magyarórára, javasoljak valami ötletet, és ott, munka közben, anélkül, hogy gondolkodtam volna, egyszerűen átküldtem neki ezt a címet. Török Zoli és a biciklije valahogy a tudatallatiból jött elő, sajnos, az a skype-olás elveszett, így a részleteket már nem fogom soha megtudni. A lényeg, a címet én találtam ki, de nem én írtam először *Biciklizéseket*, ahogy aztán a többi szöveget sem mind én írtam. Blog pedig azért lett belőle, mert egyszer csak észrevettem – ezt úgy mondom, hogy senkit sem szeretnék megsérteni –, körülöttem mindenki blogot ír, és nekem a háziasszonyok műfajaként jött le ez a dolog: sütöttem egy kis kalácsot, lefényképezem, felteszem a netre, odaírom mellé a receptet. Egy idő után

elkezdte mozgatni a fantáziám, irodalmilag ezt hogyan tudnám hasznosítani, hogyan működne ez az én süteményeimmel. A Török Zolis blogot megelőzte egy *boldogasszony* című, amely különböző idézetekből épült fel, és már akkor megtetszett, hogy követni lehet, kik olvassák, rögtön jönnek a visszajelzések, a kommentek. Ez részben felidézte azt a korszakot, amikor elkezdtünk dombosi történeteket írogatni Szerbhorváth Gyurival és Mirnics Gyulával, ott volt valami hasonló érzés, megírtad a történetet, kinyomtattad, gyorsan szaladtál át a szomszédba, a másik elolvasta, továbbírta, vagyis ott is volt egy azonnali visszacsatolás. Így lett a blog, és így lett a bicikli, később persze én is meglepődve vettem észre, milyen gazdag kultúrtörténete van a kerékpározásnak.

Amikor az ember ezeket a szövegeket olvassa, nemcsak az egyes fejezetekben, hanem a könyv egész szerkezetében is ráismer a biciklizésre. Állandóan forog a kerék, eleinte azt hisszük, az elbeszélő egy nő, aki a Török Zoliba szerelmes, aztán kiderül, lehet, hogy férfi, lehet, hogy a Török Zoli valójában ő, aztán az is kiderül, talán mégsem ő a Török Zoli, talán nincs is biciklije. Ez egy rendkívül elbizonytalanító szöveg, amikor még blogként olvastam, nyomozást kellett folytatnom, ki is az, aki itt biciklizik, ki is az, aki beszél. És van még egy allúzió: Csáth Egy elmebeteg nő naplóját is felidézte bennem, az a lehetőség is felmerült, hogy egy elmebeteg, skizofrén valaki beszél. Ilyen előzmény is van?

AB: Először is visszatérnék a biciklire, vagyis a kerékpárra. Gondolkodtam rajta, és arra jutottam, hihetetlenül zseniális a nyelv, a lehetőségei, hogy mi minden lehet benne egy-egy szóban. A kerékpár – a kerék, vagyis a kör, a tökéletes forma megkettőződve – a tökéletes szerelem jelképe is lehet. Hogy ki, hol és mikor beszél, számomra is sokszor meglepő volt, a blogírás kezdetén én magam sem tudtam, egy nő beszél belőlem, azt sem tudtam, kicsit zavarodott ez a nő, miközben újraolvastam látni, már az első feljegyzésben benne van, hogy baj van a rövid távú memóriájával, utólag láttam, tényleg vannak vele bajok. Az elbizonytalanítás végig szándékos volt, a blog elsődleges olvasói, vagyis a környezetem folyamatosan a bizonyosságot kereste, csak referenciálisan tudta olvasni a szövegeket, mindig be akarta határolni, ki is ez a Zoli, ki ez a Klára, aki néha maga is megtéved, és Ágnesnek nevezi önmagát. Az elbizonytalanításra azért is szükség volt, hogy világos legyen, mindegy, hogy hívják a nőt. Török Zoli esetében más volt a helyzet, nála fontos volt a név, de erre is már csak a szöveg írása közben döbbsentem rá, hogy Török is, Zoli is, és végül is előjött a török vonal, a hárem, a török szultán, akinek aztán tényleg a világ összes kincse a birtokában lehet, a világ összes nője között válogathat, de ha nincs meg az az egy, akit igazán szeret, akkor teljesen mindegy, hogy ő a világ ura.

Rolandot kérdezném a Mahler letöltve című kötetéről. Van egy álom, egy álomleírás az egyik versben, és a szegedi kötetbemutatón elmondta, ezt az álmot magyarul álmodta, de a versben a poétikai megfelelés miatt szerbül beszél az álombeli figura. Te milyen nyelven álmodsz? Magyarul vagy szerbül?

Orcsik Roland: Három vagy négy nyelven is szoktam álmodni. Legtöbbször magyarul, aztán szerbül, de voltak már szlovén, német nyelvű álmaim is. Az írásaimban ragaszkodom ahhoz, hogy magyarul írjak, úgy érzem, ezen a nyelven tudom leginkább megfogalmazni azokat a lehetőségeket, amelyeket a nyelv felmutat. Bár ki tudja, tán szerbül is menne, viszont a magyar nyelv mellett döntöttem. Egy olyan magyar nyelv mellett, amelyben elférnek a szerb szavak is. Nem vagyok meggyőződve arról, hogy a nyelv, amin írok, valamiféle kizárólagossággal bírna számomra, hogy ne lenne hely benne a másik számára. Ilyen értelemben nem hiszek a Blut und Boden filozófiában, hogy a talaj és a vér megkérdőjelezhetetlen monokulturális tényező lenne. Az én esetemben a talaj és a vér is több elemből tevődik össze.

Akkor kezdtem el igazán magyarul tanulni, amikor áttelepültem Magyarországra, 1992-ben, mert a magyarul tanulni nálam az írással függ össze. Amikor pedig elkezdtem verseket írni, egy új nyelvet kellett megtanulnom, pontosabban létrehoznom.

Mielőtt átmentél Magyarországra, írtál valamit szerbül?

OR: Maximum édesanyámnak, hogy mit főzzön, ha hazajövök az iskolából.

Akkor mondhatjuk azt, hogy magyarul vagy író?

OR: Da.

Nálad Mahler a központi szereplő, hozzá kapcsolódóan lehet értelmezni a verseket. Azért választottál zenészt, mert ott a nyelv ilyen értelemben nem kérdéses? A zene egy univerzális nyelv, nem speciálisan röghöz kötött?

OR: A kötet verseit nemcsak Mahler figurájához, életrajzához, zenéjéhez viszonyulva lehet értelmezni, bár kétségtelen, hogy ez az egyik meghatározó, és a kötet címe felől irányítottan tűnő olvasói eljárás. Ugyanakkor több olyan vers van a kötetben, amely nem kapcsolódik konkrétan a megidézett zeneszerző világához, ebben az esetben azt is mondhatjuk, a mahleres versek ennek a másik rétegnek köszönhetően kaphatnak helyet a kompozícióban. A két réteg hat egymásra, átszövi egymást, az olvasó pedig sokféleképpen olvashatja a könyvet. A cím, *Mahler letöltve*, a zeneszerző világának átalakítására, torzítására is utalhat, s jelzi, nemcsak az a fontos, akit letöltöttek, hanem az is, aki nem jelenik meg a fókuszban,

az, aki elvégzi a letöltést. A cím az egyféleképpen olvashatóságot is provokálja.

A zene valóban azzal kecsegtet, hogy univerzális nyelv akar lenni, ám ez nem minden esetben van így. Például nem mindenki számára érdekes Mahler zenéje. A versírás szempontjából a zenére való rezonálás bonyolult viszonyulást jelent számomra. Amikor zenét hallgatunk, nem kell ismerni a zene történetét, nem kell tanulmányokat folytatni, hogy hasson ránk pl. Mahler valamelyik zeneműve. A zenét nagyon sokféleképpen hallgatjuk, sokszor úgy is, hogy nem is tudunk róla. Amikor én verset kezdek írni, akkor az olyan feszültséget hoz létre bennem, hogy folyamatosan azzal szembesülök, nekem nincs nyelvem, a bennem lévő feszültségnek nincs formája, mindezt meg kell alkotni. Így indultam el azzal a vággyal, hogy a saját nyelvemen írjam meg, alkossam újra az „én Mahleremet”.

Azért is nagyon érdekes a választás, mert Mahler világa olyan világ, ami még egyben van a pusztulás előtt, igaz, már megjelennek benne az elkövetkező katasztrófa csírái. Ugyanakkor ez mégiscsak egy diadalmas zene, rendkívül erős, rendkívül hatásos. Nagyon erős feszültség jelenik meg benne, maga az erő. Számodra a mahleri művészetfelfogás a vágy tárgya? Szeretnél volna ilyet írni, ilyet létrehozni? Küzdesz azzal, hogyan lehet ezt a költészetben megvalósítani? Vagy pedig pont az a feszültség az érdekes, hogy meg lehet-e ezt ma csinálni?

OR: Izgalmas a meglátásod, de én magamban ezt nem gondoltam át ilyen tudatosan. Ugyanakkor rezonálnak az érzéseim arra, amit mondasz... Az egészben ott ólálkodik a kényelem veszélye is. Van egy zeneszerző, aki elismert, a zenei világának, a művészetének megvan a kanonikus helye, és akkor jövök én, aki nem elismert, nincs meg a kanonikus helyem, és akkor egy nagy előd árnyékából próbálok kipislantani, annak a fordítási folyamatnak köszönhetően, hogy verssé alakítottam a zene élményszerűségét. S ott a kukackodó kérdés: vajon a verseim csupán azért figyelemre méltók, jók, mert Mahlerről írtam őket? Ha csak ezért, akkor ez olyan, mintha bárkiről írtam volna, Zorica Brunclikról, Cicciolináról, bárkiről, akinek a népszerűsége mögé bújva valakit ünnepelek. Ennél önzőbb vagyok: én azt akarom, hogy engem ünnepeljenek. Milyen kár, hogy ennek megtapasztalásához kevés egy élet. Vagy éppen szerencse?

Ha teljesen más-más vonatkozásban is, de az identitás széthullásának képzete mindkettőtöknél előjön. Miért problémás számotokra az identitás, hogyan hívódnak elő írás közben a darabokra hullott identitásformák?

AB: Úgy gondolom, ez mindenféleképpen összefügg azzal, hogy határon innen, illetve határon túl, vagyis határok között élünk, és elég sok bizonytalanság van az életünkben. A hősnőm számára is folyamatosan bi-

zonytalan, létezik-e a Zoli, vagy nem. Miközben a falak is az ő nevét visszahangozzák, mindenki arról próbálja meggyőzni, csak képzelődik, hogy teljesen bizonytalan a Zoli létezése. Számomra is rengeteg bizonytalanság van a szöveggel kapcsolatban, az egyik olvasóm, aki először a blogon olvasta, és nem értette, abban reménykedett, majd a könyv olvasása után megérti a lényegét, de sajnos, nem jött össze neki. Megvigasztaltam, hogy én sem tudom, ki a gyilkos, ez nem egy bűnügyi regény, hogy kiderüljön a végére. De az életünk is ilyen, a valóságunkban sem derül ki sokszor, kik is voltak a gyilkosok.

OR: Az identitás bizonytalansága és ezáltal a verseskötet identitásának bizonytalansága bennem is többször felmerült, viszont én erőt merítettem abból a széthullásból, amely Mahler életét is átrázta. Ebből tudtam valamit létrehozni, ami versként működik. Elhangzott, hogy diadalmas a zenéje, ám ez egyébként nem volt mindig így, a 60-as években vált igazán népszerűvé Leonard Bernsteinnek köszönhetően. Engem Mahler figurája is vonzott, olvasásaim során érdekfeszítő kalandregénnyel találkoztam. Mahlernek igen összetett identitása volt, zsidó–morva származású, németül beszélt, az egész világot bejárta. A zenéjében is érzem ezt az összetettséget. Mahler esetében ez a világ megértésének vágyában is megmutatkozik. Van-e Isten, mi ez az egész, játék vagy pusztán vicc? Van-e felelősség, van-e moralitás, számít-e ez egyáltalán? Ezek a kérdések mind-mind fontosak lehetnek, ha a zenéjét hallgatjuk. De el is felejthetjük őket, hiszen Mahler is elvetette egy idő után a programzene elvét.

Közös pont, hogy Blummnál biztosan van a szerelem, a könyv eléri ezt a hatást, ugyan semmit nem tudunk, de ott van az a rezgés, szinte szerelmes lesz tőle az ember, Roland könyvében pedig egyvalami biztos, hogy van a zene. Ott a diadalmas Mahler, és nagyon sokszor megjelenik a sárga avar motívuma, ami alá be lehet bújni, vagyis ha másért nem, akkor a zenéért megéri élni, a zenébe vissza lehet húzódni, ebben a vonatkozásban igazából nincs kétely. Vagy nem jól látom?

OR: Ilyen szempontból nem gondoltam át ezt. Egyébként az én könyvemben is van szerelem. Többek között ez az a másik, nem feltétlenül Mahlerhez kapcsolható réteg, noha persze össze is függhet a kettő, hiszen Mahler és felesége, Alma viszonyát is körbeszimatoltam. A zene, akár az ópium, az eksztázis: előtör, aztán eltűnik. Maga a versírás is ópium, az ember megittasul saját nyelvi tükörképétől, ám hamar megtapasztalhatja az illuzorikusságát, mert olykor akár egy fülvakarás is elég, hogy kibillenjek a bizonyosságból. A kétely farkas, a bizonyosság bárány, néha azonban szerepet cserélnek. Ki ítéli meg, melyik az erősebb?

Munkaterápián

A valósággal való bármilyen hasonlóság nem a képzelet, hanem a valóság műve.

Március 1-jét írunk. Kiszuperált vonaton ülök többedmagammal. Levegő alig van, az is áporodott, periférián élő emberek szagától nehéz. Hideg van. A fűtést lekapcsolták az elindulásunkat követően, mert még semmivel sem szolgáltunk rá. Látszik, hogy a leheletünket merre sodorja a réseken beszökő huzat. Aki tudja, az ölében szorongatja a poggyászát. Így vigyázza a tolvajoktól, meg melengeti a combját és a mellkasát. Szinte mindenki fázik, senki sem akarja lehúzni, lehúzatni az ablakot. Bármennyire is nehezen lélegzem az idegen testek kipárolgását, nem akarom, hogy észrevegyék. Nem mozdulok a központi helyemről. Ha felállnék, rögtön elfoglalnák a műanyag ülést. Ha elesett vagy fogyatékkal élő lennék, akkor is. De más vagyok. Elegendő a kezemben lévő toll és papír – már ettől gyanúsan méregetnek. Miféle szerzet lehetek én a körükben? Félt és gyűlölt alak, akit az iskola jobb létre nevelt, most mégis az ő sorsukban kell osztoznia. Miért is vagyok én itt? – ezt olvashatom ki a tekintetükből. Bizonyára jelenteni a viselt dolgaikat – gondolhatják, hisz' szemlátomást valamit fogalmazok. Kíváncsiságukat azonban egyelőre nem merik kielégíteni. Az ismeretlenségem nyújthat számomra némi védelmet egy-két napig. Hogy utána mi lesz? Próbálok feltérképezni a leendő támadóimat, és kidolgozni néhány használható, személyre szabott stratégiát. Szövetségesek se ártnának, mert három hónapra szól a szerződés. Addig az útitársaimmal osztozom jóban-rosszban.

Kint sűrű pelyhekben hull a hó, mindent fehér lepel borít. Idén késik a tavasz, de – azt mondják – nem tudnak tovább várni, minden nap súlyos anyagi veszteséget jelent. Az előirányzatot tartani kell. Nem maradhatunk az állam kitarítottjai. Időnként be kell szállnunk az össznépi termelésbe.

Munkaterápiára visznek valamennyiünket. Így akarnak szocializálni, viszszaintegrálni a társadalomba. Állítólag dologtalanok vagyunk. Haszontalanok. Herék. Fölöslegesek. Képtelenek egy állandó állás betöltésére. De valamit kezdeni kell velünk, ha az önmagunkról való gondoskodásunk huzamosabb ideig nem működik. Az Egyetemes Alkotmány szerint mindenki annyit ér, amennyit a munkája, s megítéltsége, joga is ezzel egyenértékű. Foglalkoztatás híján eddig valamennyien értéktelenek, s – ezzel együtt – jogfosztottak voltunk. Most visszakaptuk a hatalomtól a jogunkat arra, hogy dolgozzunk a világ szebbé tételén. Ezzel megtehetjük az első lépést az emberszámbavétel felé. Csak elég kitartónak kell lennünk a munka világában – ezt hangsúlyozták a beidézésünk tartott eligazításon is. Szerintem évtizedek óta nem született olyan, aki ezt a dumát bevinné. Legfőljebb eljártssza.

A Központi Hatalom Igazgatási Szerve új épületének, az Univerzumnak az építésére visznek. Ott kell helyállnunk, bizonyítanunk az életrevalóságunkat. A többség képtelen lenne egyetlen állandó alkalmazással bírót öst felmutatni, többgenerációs munka nélküli családból származik. Nincsenek illúziói a pillanatnyi „megoldással” kapcsolatosan. További sorunk a teljesítményünk függvényében alakul – ezt beszéljük. Ám egyetlen személyt sem tudnak megnevezni, akinél státusváltást eredményezett volna ez. Nem a remény hozott minket össze, habár mind „önként” vállaltuk, hogy napi négy óra munkára elmegyünk. Ha nem mennénk, megvonnák a segítyt a családjainktól. Azt, amiből a többségünk él, vegetál az év túlnyomó részében. Én azok egyike vagyok, akit nem a segély megvonásának félelme terelt a szerelvénybe, mert nekem az nem járt. Fél éve váltam munkanélkülivé azért, hogy a számomra elfogadhatatlan – megváltozott, megváltoztatott – feltételek mellett lemondtam és távoztam a megélhetésemet biztosító hírgyártó cégtől – talán ezzel némi káoszt okozva az információadagolásban. Minden szinten nehezményezték a döntésemet. Szankcionáltak: ahhoz túlképzett vagyok, hogy szociális alapon ellátásban részesüljek. Mennyi pénzt, tudást belém investáltak, míg az lettem, aki voltam, akit eltaszítottam magamtól. Az egykori iskoláztatásom fejében végzett ellenszolgáltatás természetes módon elvárható tőlem, a hálátlan kutyától. Elsősorban a szakmám gyakorlásával illik törlesztenem. Ha erre nem mutatok hajlandóságot, akkor másképp. Nem maradhatok haszontalan. Ehhez nincs jogom. Felállnom és távoznom se volt. Visszatarthattak volna, csak nem tették, mert a józan belátásomra apelláltak. Hiába. Az érzelmi zsarolásra totális elzárkózással tudok válaszolni. Zsarolókkal nem alkuszom. Oldják meg, amit összecsomóztak. Csöppet sem érdekel, hogy kellemetlen helyzetet teremtettem, melyben senki se érti, miért és hogyan

sodortam másokat és magam efféle – nem megengedhető – szituációba. Azzal meg, hogy engem is besoroltak az egyik munkaterápiás brigádba, nem tántorítanak el. Inkább a fizikai igénybevétel, mint a meghunyászkodás.

Azt hiszik, büntetnek. Az újbóli hasznossá válásomat a munkaterápiával elérik. Arra ösztönöznek, minél előbb vegyek részt az össznépi önfenntartó gazdasági termelésben, illetve a szokatlan fizikai igénybevétel hatására meneküljek vissza a számomra predesztinált posztra, és a későbbiekben becsüljem ott meg magam. Eddig bírtam ellenállni a hatalom nyomásának, mára elfogytak az elutasítás mellett felsorolható érveim. Felétem, amim volt. Alamizsnára pedig nem vetemednék, még ha egzisztenciális nullává is lettem. Már nem maradt hová, mi mögé rejtőznöm – begyűjtöttek, hagytam, hogy begyűjtsenek. Ha eddigi foglalkozásom nem bizonyult elég jónak, akkor most dolgozzak az alja népek között. Sírjam vissza azt, amivel szakítottam. Meg kell tanulnom megbecsülni a munka frontján belüli helyem. Könyörgésemre várnak, és hogy megbocsáthassanak. Ez a szemlélet a természetes. Az emberek többsége azt hiszi, örök időktől fogva az. A hozzám hasonló renitenskedőket megvetik. De nem volt ez mindig így. A történelmi időkben számos dolog, cselekvés értékesé tudta tenni az embert, nem csak az állam önreprodukáló gépezetén belüli pozíciója. Mióta egyetlen állam létezik, újraszámolják az időt. A téli napfordulóval kezdődnek és érnek véget az évek. Legföljebb családi hagyományok és titkos könyvek beszélnek az új idők előtti múltból, az oktatás hallgat felőle, csupán a jelen követelményeit és elfogadását tanítja, a praktikus, kasztokra osztott életet. Az ide be nem tagozódóknak a köz javára kell rendszeresen dolgozniuk, mert közpénzekből tartják el őket. A feltételek azonban évek óta szigorodnak. Válságra hivatkoznak. Az anyagi források csökkenésére. A fejlődés, az állami apparátus megerősítésének szükségességére, mint egyetlen kiútra. Ehhez épül az Univerzum.

*

Lassan lemegy a nap, és mi is megérkezünk a célállomásra. A havazás elállt. A hideget azonban nem lehet megszokni. Egyre több zokszót hallani az időközben kialakult csoportok felől. A rutinosabbak azt mondják, ez mindig így volt, erre lehetett számítani. Ettől függetlenül ők is fáznak. Hajnal óta úton vagyunk. Aki hazai kosztról gondoskodott, előrelátó volt, az már evett.

Nemrég tudtuk meg, hogy csak az első munkanap végén részesülünk ellátásban, mert „aki nem dolgozik, az ne is egyék”. Az első négy órával a

bérünket és további nyolccal a szállás, az élelem költségét termeljük meg. Minden további igényünkhöz munkaórák kapcsolódnak. A mosakodás lehetőségét is így lehet majd megváltani. Ez még az „öreg rókáknak” is új. Elindulásunk előtt erről a tájékoztatásunkra kirendeltek nem beszéltek. Napi négy óra munkát és ellátást ígértek, de egyelőre senki se lázadozik. A „hidegzuhany” bénítóan hatott. Vajon másokra is? A többi szerelvényben történelekről semmit sem tudunk, az átjárók le vannak zárva.

Ha az emlékezetem nem csal, tizenkét kocsi állt a mozdony mögött. Ide úgy nyolcvanan szorultunk. Feltehetően máshol sem lehetnek kevesebben. És – információim szerint – máshonnan is indultak transzportok. Gondolom, nem mi érkezünk elsőnek.

Végtagjaim nem érzem, bár a didergésem nem szűnt meg. Talán elfagyott, azért? Irodai légkörre számítottam. Hát ez nem az. Vajon mit szólna egy-egy hivatalnok, ha fűtetlen helyiségben kellene tartózkodnia, mert – mondjuk – haszontalan dolgokat művelt vagy értéktelen tevékenységet folytatott korábban? Itt felhördülni sincs kinek, hasonszőrűekkel vagyunk összezárva.

*

Egy rutinosnak tűnő, ősz hajú, borostás arcú férfi megpróbálta felkapcsolni a világítást, ám ez se működik. Már alig látok. Meglehet, egymásra is csúsznak a betűim. Bal kezemmel próbálok az utolsó sort jelölni. Talán vezeti a tollat.

A sötétség oldottabbá teszi a hangulatot. A felismerhetetlenségben könnyebb kimondani azt, amit gondol az ember. Egyre több és emelkedetebb a Központi Hatalomra vonatkoztatott szitokszó. Úgy tűnik, mintha ebben nagy lenne az egyetértés. Vajon ki a provokátor, s ki gondolja ezt komolyan? Csupán néhány hanghoz tudok arcot kapcsolni. Az ismeretlenség homályában kedvem lenne káromolni a ránk várót. De mi is vár ránk? A megszólíthatók közül ezt senki se tudja. Kezd elhatalmasodni a kupéban a rossz előérzet.

Lassítunk. Lábam alól össze tudom-e még szedni a holmim?

*

Március 2. A pályaudvarról még közel egy órát utaztunk katonai teherautók nyitott platóján a telephelyig. Talán még a hőésésnek is tudtunk volna örülni, mert akkor enyhébb időben rázódunk a munkagépek által feltört, kátyúsított aszfalton. A csillagos ég alatti mínuszok egymáshoz préseltek valamennyiünket. Jobb volt belül, a földön kucorogni, mint az oldalsó padon, kiteve a légáramlatnak, a konvoj kipufogógőzének.

Elhagyott lakótelepeken keresztül vitt az utunk. Néhány ottfeledett kóbor állaton kívül az életnek semmi jele sem mutatkozott. Ugyan mi lett a lakóival? Szétszórták őket a peremvidéken, s akadhat közöttünk olyan is, aki egykor itt élt?

Eleinte azt gondoltam, valamelyik lakótömbben szállásolnak el, de amint az önmagukra roskasztott épületek közé értünk, már bizonyos voltam abban, a lakótelep helyére kerül az Univerzum, s előbb meg kell tisztítanunk a területet, csak azt követően kezdődhet az építkezés – a három hónapos szerződésünket valamilyen ürüggyel, önkényesen meg fogják hosszabbítani. Hogy ennek örülni kéne-e? A látvány magáért beszélt. Ahogy elnéztem, senki sem volt feldobódva. Mindenki hallgatott, s próbálta türtőztetni vacogását.

Mikor megérkeztünk, alig bírtam a kocsit elhagyni, annyira elgémberedtek a végtagjaim. Másoknak sem ment könnyebben a platóról történő leszállás. Ugyan nem havazott, de mégis behavazódtunk a kerekek által felkavarttól. Mint sarki viharból érkező eszkimók, úgy néztünk ki, míg a beosztásunkra vártunk az ég alatt, dermedten.

Lakókocsikban szállásoltak el az éjszaka folyamán, huszonnégyesével. Hogy mi alapján válogattak össze bennünket, számomra megfejthetetlennek bizonyult. Akivel idefelé közös vonatszerelvény jutott, mind máshová került. Talán ez is a szempontok egyike volt. Engem sokáig várakoztattak. Éjfél is lehetett, mire a nevemet mondták.

Minden lakókocsi oldalán négy szám szerepel. Az első kettő a sort, a második kettő a sorbeli helyet jelöli. Ha az összes szám ki van játszva, akkor elképesztően sokan lehetünk. Kilencvenszer kilencvenkilencszer huszonnégy, amennyiben az első számjegy helyén nullát nem szerepeltetnek. Feltehetően egy kisebb városnyi ember fog itt élni az elkövetkező hónapok alatt. Ehhez fogható építkezésre talán egyetlen példát se találhatnánk a múltban. Tekintetemmel képtelen voltam befogni a tábor kezdetét és végét, míg a szálláshelyünkre vezettek.

– 2732 – mondták. – Jól jegyezzük meg, ide kell majd naponta visszatálnunk.

A lakókocsikban három sorban állnak az emeletes ágyak. Közöttük oldalazva lehet közlekedni, habár egy-egy fekhely hetven centinél aligha szélesebb. A fejrész fölött egy háló fityeg a személyes holmik számára, amelybe épp csak néhány dolog fér el, a többit le kellett adni a reggeli sorakozónál. Páran a matracuk alá is rejtettek ezt-azt, de napközben, távollétünkben ezeket összeszedték, és egy konténerbe szórták, mert zavarná a pihenésünket, következképp rontaná a teljesítményünket. Mivel már nem lehet megállapítani az egyes tárgyak kinek a tulajdo-

nát képezték, holnap bedarálják az egészet, s újrahasznosítás céljából elszállítják. Nem szeretnék egyetlen károsult helyébe se kerülni. Egyik körlettársam dührohamot kapott este nyolckor, amikor felfedezte, hogy a matrac alá rejtett családi fotóalbuma eltűnt, s megtudta, hogy milyen sorsra jutott. Mivel szép szóval nem bírták megnyugtatni, lefoglák és elvitték a bejáratban várakozó rendőrök. Egyelőre még nem hozták, engedték vissza.

Az éjszakai oroszlánszag felért egy gázkamrával, pedig mindenki ruhástul dőlt az ágyára, épp csak a cipőjét rúgta le. Azt hittem, ha nincs mitől beizzadnia a lábnak, alig szagolhat. Mindegyik cipőlevétel felért egy-egy mellbetaszítással, de ha valaki akart volna, akkor se tud mosakodni. Bent se víz, se vécé. Kint is csak néhány bodega. Két kocsira juthat egy. Hamar megtelhet a tartálya.

Négykor költöttek. Nehezen tértünk magunkhoz. Három óra körül sikerült mindenkinek elvackolódnia. Az egymás fölött és szomszédságában elhelyezettek folyamatosan zavarták egymást a rendezkedésben. Ágyhoszszon kellett kettő–négy embernek elférnie, kétfelé – megtartott és leadott – szortírozni a cuccait, ami általában csak többszöri nekifutásra sikerült. Ezenkívül, ha valakinek ki kellett mennie a klozetra, és nem az ajtó közelében kapta az ágyát, félkocsinyi embert megmozgatott egyszer kifelé, majd vissza. És minimum egy útja mindenkinek volt, de akadt olyan is, aki – lábait fonogatva – épp csak kibírta, míg újra sorra kerülhetett. Ahogy kezdtünk átmelegedni – bár itt sem volt fűtés –, vidám barakká váltunk: a többség fanyar humorral ütötte el az összes kellemetlenséget. Azért érződött, hogy ez hosszú távon nem fog működni. A felszínen még mosoly fakadt, de a mélyben már keserűség dült.

Képtelen lennék megmondani, hogy az ötórás beosztás közben az éhség vagy a kialvatlanság gyötört-e jobban. A bennem üvöltő állati hangot alig bírtam elfojtani. Minek néznek minket?! – zakatolt a torkomban, de inkább lesütöttem a tekintetem, s igyekeztem állva szunnyadni, míg kiderült, melyik rendőrhármas tízfős csoportjába kerülök. Itt is csupa ismeretlen közé. Vajon ez holnap is így lesz?

– A munkaidő reggel hattól este hatig tart. Amennyiben az adott csoportból valaki lazásál, az elvesztegetett idővel tovább kell a terepen maradni. Ételosztás este héttől – közölték az eligazításon, amelyre az elkövetkezőkben hasonlóképp kerül sor, miképpen az ébresztőre is.

Alumínium csajkával, katonai étkészlettel és kulaccsal láttak el, amit a szerződésünk lejártakor kell majd leadnunk. Amennyiben elvesztjük, kötelességünk megtéríteni az árát. Mint a szemünk fényére, úgy kell vigyáznunk rá. Az elmondottak alapján irreálisan magas összeget kell lerónunk, majd egyhavi bérünket tenné ki.

A kulacsot ezúttal töltve kaptuk. A továbbiakban naponta egyszer, az ételosztáskor meríthetjük tele. Vízszerű folyadéknak tűnt a benne lötyögő. Egyesek a hóra locsolták, miközben ismét a katonai teherautón zötykölődtek. Napközben mivel oltották a szomjuk – fogalmam sincs. Nem figyeltem. Az esti feltöltést követően újra kidöntötték a tartalmát. De akkor minek is merítették tele?

A romok eltakarítására vittek, mint azt előzőleg sejtettem. Munkaruhát nem kaptunk, amiben érkeztünk, abban dolgoztunk. Először bizonyítsunk, aztán jöhet a járandóság.

A helyszíntre szállító katonai teherautóról le kellett szerelnünk a platója két oldalán lévő padot, s állónap oda lapátoltuk, hordtuk a havas, hókásás romokat. Hihetetlenül szutykosakká váltunk már az első órában. Cipőnk átázott. Főképp onnan fáztunk. Egy-egy két-három emberes tömb még verejtékeztetett is.

– Ne rohanj annyira, ha jót akarsz magadnak! – sziszegte a fülemben az egyik vízkiöntő, rosszarcú alak. – Amit egyszer elvégzel, annál kevesebbet többé nem csinálhatsz.

Lehelete fokhagymaszagú volt. Bickeltem, hogy felfogtam a figyelmeztetését. Szeme sarkából ellenőrzött. Mikor a tekintetünk összetalálkozott, csonkafogú szájával mosolygott.

Egy órát is igénybe vett, míg a teherautó a fuvarból visszatért, s újra telepakolhattuk. Távolléte alatt a nehezen megközelíthető helyeken kellett a kisebb darabokkal összezúznunk a nagyobbakat. Mekkora sikert jelentett, amikor nem a kezem között szorongatott, hanem az tört, amire lesújtottam vele. A nap végére már kezdtem érezni, mi hogyan a legeredményesebb, de addigra a tenyerem felsebesedett a benne összeroppanó, meg-megcsúszó törmeléktől.

Felügyeletünknel a rendőrök váltották egymást. Többnyire csak az egyikük volt jelen. Hogy unalmát elűzze, rá-rászállt valakire. Ha látta, hogy az illető rosszul viseli, annál kitartóbbnak bizonyult a székálásban.

A romok számos hátrahagyott holmit tartalmaztak. Az értékesnek ítéltet a rendőrök külön gyűjtették, feltehetően a saját részükre vagy eladásra. Egy apró fekete ember arany nyakláncra bukkant. Túl feltűnően örvendett neki, hát elvették tőle, még mielőtt lódenkabátja alá rejthette volna. Ráadásul megtoldották egy visszakezes pofonnal, hogy nem jelentette a talált tárgyat. Nehezen állt el az orra vére. Mindent összecsepögtetett vele.

Volt a csoportban egy cukorbeteg is. Dél körül rosszul lett, bebukott két hatalmas betonfal közé. Alig tudtuk kiszedni. Miatta egy félórával tovább kellett dolgoznunk. Ennyi idő alatt nyerte vissza az eszméletét. Így épp' csak le nem csúsztuk a kajaosztásról. Farkaséhesek voltunk vala-

mennyien. Nem számított az íz, lapátoltuk befelé a híg löttyöt, és rágtuk hozzá a dohos kenyeret. Aztán mindenki ment a maga szálláshelyére. Két szót se váltottunk egymással.

Hihetetlenül fáradttá váltam a nap végére. Az írás is fáj, görcsbe állnak az ujjaim. És egyre többen zsörtölődnek, hogy mikor kívánom már a vilányt leoltani, befejezni a többiek zavarását. Igazuk van, éjfél elmúlt.

A mosakodást nem dolgoztuk le. A zoknik a lábakon kérgesednek. A bűz alig zavar. Talán ezt is meg lehet szokni?

*

Március 3. Ugyanúgy indult a reggel: négykor ébresztő, ötkor eligazítás. Illetve nem egészen. Bedagadt a szemem a kialvatlanságtól vagy a betonportól és a romok között cikázó szélről, ami rontotta a hőérzetünk, de a napsütéssel karöltve annyira összeajtette a havat, a reggeli húsz centiből öt se maradt a nap végeztére. Alig találtam le a felső emeleti fekhelyemről. Száraz váladék fogta egybe a szempilláim. Kiálltam a kulacossal a lakókocsi elé, és megmosakodtam a tartalmával. Azt gondoltam, még mindig jobb szomszjasan, mint vakon dolgozni.

Az előző napinál gördülékenyebben ment a munkabrigádok kialakítása. Tíz perc sem telhetett el, besoroltak és vittek a helyszínre. Már pirkadat előtt dolgoztunk, egészen közel a még álló lakótömbökhöz. Időnként robbantás lökeshulláma rázkódtatta a földet, mozgatta a romokat. Épületet ugyan nem láttunk összerogyni, de annyira közelinek tűnt, hogy folyton kivert a verejték. Az izgalomtól kora délutánra a hasmenés is elkapott. Ha nem történik baleset, észrevétlen félre sem húzódnatok, szükségvégezésemért szankcionálnak valamennyiünket. Egyik munkatársunk ugyanis rosszkor nyúlt egy többemeres betondarab alá. Éppen mozgásba jöttek a dolgok. Időben nem tudta visszakapni a kezét – szétroncsolódott a mutatóujja. Az ügyeletes rendőrnek be kellett szólnia a pihenőn lévő társainak, hogy jöjjenek, és távolítsák el a fickót. Hogy ezalatt azt értette-e, vigyék orvoshoz? – nem tudom. Mindenesetre mire kiszabadítottuk szorult helyzetéből, azaz leemeltük róla a súlyt, már a rendőri Hammerrel ott is voltak. A sérültet pillanatok alatt betuszkolták a hátsó raktérbe – ott vérezzen, ha nincs jobb dolga –, és elhajtottak. A társuknak meg meghagyták, készítse el a jelentést. Látszott az őrzőnkön, bajban van, mert írnia kell. Minden szó előtt minimum rágott egyet a ceruzáján.

Senki sem ismerte az elszállított illetőt. Ma is új társaságba válogattak be. Gondolom, ameddig lehet, fent akarják tartani idegenségünket, hogy könnyebben rendszabályozhatók legyünk. A baleset azonban egy kicsit összekovácsolt bennünket. Ha sutyorogva is, de beszélgettünk. Meg a rendőr

éber tekintetét is teljesen felemésztette a fogalmazás. Pár perc után beült a teherautó szunnyadozó sofőrje mellé, és itt kínozza a ceruzát és a papírt.

– Add a kulacsod, és falazz! – bökött meg a csoport szemüveges és nyúlánk, lecsúszott értelmiséginek tetsző tagja. Lábán szakadozott posztócipő volt. Szürkére kopott vatelinkabátja könyökén és vászonnadrágja térdén élénkbarna foltok virítottak. Mire felfogtam a szándékát, kilenc üresen kopogó kulaccsal az oldalán cikázott a romok között a legközelebbi álló épület irányába.

– Ez öngyilkosság – motyogtam az orrom alatt, miközben felkaptam egy betondarabot, és elcipeltem a platóra.

– Ez is az – sziszegte a hátam mögött valaki.

Később jöttem rá, nem feltétlenül az általunk végzett munkára gondolt. A hasmenésem elmúltával az arcom kezdett fájni. Tapintható hólyagok borították. Csak később tudtam meg, a reggeli mosakodástól. Érteni kezdtem, egyesek miért öntik ki a hivatalosan kapott vizet.

A kilenc kulacs és az elvivője sértetlenül visszatért, és a rendőr sem vette észre, hogy egy ideig csak nyolcan dolgoztunk. Posztócipőjét egy fekete, féllábszárig érő, kétcsatos bakancsra cserélte. Irigykedve néztük érte. Néhány zacskó száraz tésztát is hozott. Valamelyik lakás kredencében találta. Két, kocsiból nem látható márványlap közé csúsztatta őket. Míg tartott, rájártunk a tartalmára.

A rendőrt egész nap nem váltották a társai, de némán tűrte. Írással és velünkhagyással büntették. Számára szemlátomást az első volt a nagyobb. Már ránk sötétedett, a ceruzája vége szétforgácsolódott, mégsem készült el a szövegével. Önhatalmúlag eldöntött napzártára készülődünk, az oldalszékpadokat szereltük vissza, amikor felajánlotta az aznapi hideg élelmiszercsomagját – amihez izgalomában hozzá se nyúlt – annak, aki helyette elkészíti a jelentését. Rövid tűnődés után bevállaltam, és a rendőrből se kellett csalódnom, beváltotta az ígéretét. Kilenc részre osztva a kajáját ugyan egyikünk adagja se volt sok, egy-egy falatnyit nyelhattünk le, de jobban esett, mintha az egészet magamba gyűrtem volna. Így az aznapi sorstársaim tekintete is valamennyit enyhült. Megorroltak rám, hogy egy rendőrön segítettem.

Miközben csajkákkal a kezünkben sorba álltunk a vacsoráért, a nyúlánk ember odasúgta:

– A vizet ne utasítsa vissza, mert megjegyzik. Tiszta helyről szedett hóval is föltöltheti a kulacsot, amíg van. Még ha pocsolyából kell innia, akkor is jobban jár.

– Köszönöm – mondtam, de már egy másik sor felé tartott. Arra gondoltam, utoljára láttam. Holnap vajon hová kerülök?

A körletbe az elsők között érkeztem. Holmimat valaki áttúrta, másoké viszont háborítatlan volt. Láthatóan semmi sem hiányzott. Amit kerestek, az nem lehetett a hálóban. Csak a naplómát vittem magammal.

– Csikar a hasam – közöltem meggörnyedve, majd kisasszétam a pottyantósba.

Napközben az egyik száraztészta csomagolásába csavartam a gelebembe rejtett naplót, hogy a verejtékemmel és a ruhámba itatódó hólével ne áztassam el. A vécen szálakat húztam ki a nadrágom szára végéből. Mikor elég erősnek tűnő köteggé tudtam összefogni, zacskóstul rákötöttem a naplót, majd belógattam az ürülékmassza fölé, két deszka közé húzva, csíptetve az elemi szálakat. Alig észlelhető borsónyi görcs jelezte, pontosan hol himbálódzik.

Mire visszaértem, a körlet huszonkét fője felsorakoztatva várt, meg egy kisebb kommandó. Csak az előző este elvitt ember hiányzott. Velem kezdtek a motozást, aztán mindenkit sorra vettek. A tekintetek többségéből szolidaritást olvashattam ki. Szerintem tudták, hogy a naplóm keresik. Egyöntetűen tagadták a létezését. Az viszont bizonyos volt, közöttünk van a földobóm. Én egy apró, mások tekintetét kerülő emberre gyanakodtam. Olyan volt, mint aki nem egyenes úton jár. A rendőrök távozását követően viszont más kezdett el balhézni. Érezte, a többség őt vádolja. Azok, akik hírből ismerték. Üvöltözött, hogy miért nem vallottak ellenem. Az ellenőrzőink számíthattak erre, az ajtó előtt várakozhattak, mert pillanatok alatt újra bent voltak, és a holmijával együtt elvitték a harminc körüli illetőt. Az előző nap hasonló sorsra jutott körlettársunk összes cucca még ott lógott a hálóban. Ettől az a benyomásom támadt, kimenekítették. Huszonketten maradtunk. Huszonkét kölcsönösen bizalmatlan ember foglalta el az ágyát. A lámpaoltást követően lopakodtam ki a naplómért. Nejlonja kissé szaros lett, eldobtam. Holnap újat kell szereznem. Vakon írok a lópokróc alatt. Kötelességemnek érzem, hogy ezt naponta megtegyem.

A történelmi időkben historikusok is éltek – hallottam valahol. Mióta történelem utáni időszámításban vagyunk, hivatalosan nincsenek felidézésre méltó események. Az állam mindenképp fölé áll, s az aktuális gazdasági növekedése a mérvadó. Az információnak ezt kell szolgálnia. A múlt nem lényeges, csak a jövő. Az, amerre tartunk. Az irányelvek. A központi elvárások. A hatalom szerkezetének és egyensúlyának fenntartása. Vajon ehhez fogható volt-e valaha? Hol járhatnék utána?

Remélem, holnap nem motoznak. A naplóm ismét magammal viszem.

*

Március 4. Ma senki se nyúlt a cuccomhoz, és motozásra se került sor, pedig számítottam rá. A két megüresedett fekhelyre új emberek kerültek. Az egyik szövegelésével volt tele egész este a szoba. Szinte mindenkit sorra

vett. Teledumálta a fejünk a származásával, meg hogy mennyi dologgal foglalkozott eddig. Eleinte idegesítő volt, mert megzavarta a csendet. Az a benyomásom támadt, így akarnak kifaggatni bennünket. Mindannyiunk bizalmába beférkőzik, aztán leadja a drótot az elkottyintott titkainkról. De lehet ezt ennyire nyíltan csinálni? Részéről ennek a játszmának mi a tétje?

Próbáltam másra összpontosítani, magamban elrendezni a nap eseményeit, de cserfességével folyton elragadta a figyelmem. Érdekes volt, ahogyan gazdát cseréltek a személyes információk. A bemutatkozáson kívül szinte mindenki elárult ezt-azt az életéből. Furcsa érzést generált bennem, amikor rájöttem, a negyedik estét töltöm ebben a társaságban, és még az alsó ágyszomszédom nevét sem tudom. Mintha egymás számára idegenek akarnánk maradni, nem kommunikáltunk. Ez az alak ezt az idegenséget törte meg. Nyomában beszélgetések fakadtak. Emberarcúakkal kezdett megtelni a lakókocsi. Talán még azt is előre megbocsátottuk neki, ha másnap beköp. Visszatért az első esti „vidám barakk”-hangulat, csak nem a fanyar humorával, hanem a megszólítottóságunk révén. Ki is tolódott a lefekvés.

Az egész napom ilyen agyondumáltra sikeredett.

Ismét új munkabrigádban dolgoztam. Ezúttal nem csak a munkatársak, a feladat is újnak bizonyult. Az egyik robbantós csapatba osztottak be. Erről azonban a platón rázkódva szereztem tudomást.

– Közénk csak kihalás útján lehet bekerülni – vigyorgott rám egy testes alak. – Üdvözlünk a fedélzeten – nyújtotta a kezét. – Egyelőre annyi lesz a dolgod, hogy a legfelső emeletről kezdve, Gézával átnézed a lakásokat. Ha embert vagy állatot találtok, azt lehozzátok. Harminc perc áll majd a rendelkezésetekre. Miképpen nekünk is az aláaknázásra. Mivel minden lépcsőházban külön brigád dolgozik, be kell tartani az időt, mert az épületek az ütemezés szerint robbannak. Aki vacakol, az az életével fizet.

Valószínűleg az arcom elárulta a döbbenetemet, mert általános derűtség mellett veregettek hátra a szomszédos padtársaim. Már attól is félelem járt át, hogy érzektem a robbantásokat. A közelébe kerülés gondolata letaglózott. Egyébként is jól mutathattam. Fájni már nem fáj, de megvoltak még a hólyagjaim. Estére kezdtek elfakadni. Talán attól a pálinkától, amit a célba érésünk előtt a kezembe nyomtak, hogy igyak, és dörzsöljek belőle az arcomra is. Mindkettőt megtettem, így kívül-belül égetett. Ám nem csak égetett, valahogy elviselhetőbbé tette a „haláljátékba” való beavatódást.

Egy tízemeletesben kezdtünk. Az alsó négy szintet aknázták alá a többiek. Gézával először a TNT-s ládákat kellett egy-egy emeletre fölcipelnünk. Nyolcan egyből a furatok elkészítésébe fogtak. Bármennyire is

siettünk, negyedóra elment, mire megindulhattunk a legfelső szint felé. A torkomban dobogott a szívem. A nyolcadiknál Géza a fülemből lihegte:

– Hagyjuk a francba! Senki se veszi észre, hogy felmentünk-e a tizedikig.

– Inkább siessünk – nyögtem ki, és rohanásba kezdtem.

– Dögölj meg egyedül! – kiabálta utánam.

A lépcsőfordulóból úgy tűnt, lefelé vette az irányt. Valójában csak teszteltek. Utólag belegondolva, a romeltakarítás közben talán tízszer rázkódott meg a föld. Arra voltak kíváncsiak, hogy komolyan veszem-e az épület átvizsgálását, ezért elsöre a rendelkezésre álló tényleges idő felét közölték velem. Ráadásul a legfelső szint egyik szobájának karosszékében Misi, a platói eligazítóm várt. Hogy mikor mellőzött el, arról kunsztom se volt. Buddha-mosolyával úgy ült ott, mint egy ezeréves berendezési tárgy.

– Jól van, fiú. Van még egy félórád. Utána robbantunk.

– Cseszd meg! – röhögtem levegőért kapkodva.

– Lent találkozunk – vágott a hátamra búcsúképpen.

Ahogy kifordult az ajtón, Géza vigyorgott be rám.

– Gyere, mert ez se sok, ha valamit találunk.

Néhány állattetemre leltünk. Iszonyú szaga volt a fölpuffadt, férgesedő húsnak. A legrosszabb érzést mégis az keltette bennem, hogy a lakások többsége olyanak tetszett, mint amiből csak napközbenre távoztak a tulajdonosai. A bútorok háborítatlanul álltak. A szekrények polcain behajtogatott ingek, blúzok, kardigánok, pulóverek, fehérneműk és egyéb holmik sorakoztak, viselőikre vártak. Gyári alkalmazottak igényeit, eleganciáját tükrözték. Javaikért megdolgoztak, mégis lemondtak róla? Miért? És miért majdnem mindenki? Így nem keres új otthont az ember.

Alaposabban a konyhaszekrényeket tekintettük át. Táskák minden menyiségben akadt. Szárazeledelt, italt és konzervet gyűjtöttünk. Amennyit csak bírtunk. A gazdáiknak már nem volt szükségük rá. A romoknak meg mindegy volt, mit takarnak el. A felügyeletünkre kirendelt rendőröket hidegen hagyta a fosztogatásunk. Cserébe távol maradhattak a robbantások helyszínétől. Reggel tartottak egy kis szentbeszédet, aztán estig a nyomukat se lehetett látni. A teherautós is csak arra az időre került elő, amíg egyik helyről a másikra átvitt, leemeltünk négy láda TNT-t az adott lépcsőházhoz, meg felpakoltuk a dugig tömött táskákat. Utána rögvést elhúzott.

Miután ledőlt a második épület, Gézának megeredt a nyelve. Mihelyt ketten maradtunk, mesélt és kérdezett. Mesélt és kérdezett. Sztoriért sztorit várt, vagy minimum azt, velem is történt már valami hasonló. Csak elvéve hagytam rá: igen, ezt én is átéltem. Láttam, hogy hallgatásából és félszavakból is ért, a rettegésem próbálja kihasználni. És valóban védtelen

voltam. Nehezen oldódott bennem a görcs. Aláaknázott épületben rohangálunk – folyton ez járt az eszemben.

Először véletlenül néztem ki egy ablakon. Egészen furcsa takarásban volt egy konyhaszekrénnel. Ahogy oldalra léptem, hogy kitárhassam az ajtaját, kinyílt előttem a táj, a romföld, melyen – egymástól elszigetelt kupacokban – apró pöttyök serénykedtek, ameddig a szem ellátott. Pokoli képet mutatott a hó, a szürke törmelék és rajta a légyiszoknyi emberek. Semmi vonzót nem kínált, mégis kerestem az alkalmat, hogy újra és újra láthassam, mert mindent fölülíró érzés kerített a hatalmába ilyenkor. Fabatkát se értem. És fabatkát se ért a világ. A halál és a megváltás egymás közeli szavakká váltak.

Géza ráérezett, mi vonz az ablakhoz.

– Arra gondolt, ami a helyére épül – markolt a karomba. – Nem a jövőt látod.

Később tudtam meg, akinek a helyére kerültem, az az előző nap levette magát egy tizedik emeleti ablakból. Hullája ott hever az egyik épület romjai alatt. Társai nem mehettek érte. Már elkezdődött a visszaszámlálás, amikor zuhanni kezdett. Mindenképpen vége lett volna. Feltehetően ki akart szállni a „mókuserékből”. Balesetként jelentették le, hátha a családja biztosítást kötött rá. Bár ennek kicsi a valószínűsége. Itt mindenki segélyből vagy anélkül élt.

Menteni való élőlényt nem találtunk, hátrahagyott állatok maradványait annál többet. Mintha egyetlen kedvenc se ment volna a gazdájával. Géza úgy tudja, egyetlen nap alatt, előzetes bejelentés nélkül ürítették ki a teljes lakótelepet. Több mint kétmillió embert szállítottak innen el az év kezdetén, karácsony előestéjén. Ezért lehet itt-ott egy-egy félig felcicomázott műfenyőre bukkanni. Gondolom, abból indultak ki, ilyenkor az emberek odahaza tartózkodnak, egyetlen jól szervezett akcióval meg lehetett az emberanyagtól tisztítani a terepet. Az előző társa is innen származott el.

A nap végeztével egy táskányi élelmiszert én is magaménak tekinthettem. Azt választottam, amelyikbe egy furcsa könyvet is tettem. Az egyik lakásban bukkantam rá, konzervek mögé rejtve. Lapjai sárgák, a szaga rendkívüli. Semmire sem emlékeztet. Nem kellemes, de nem is bántó. Hasonlóval még sohasem találkoztam. Ami meglepett, a kiadás événél az idei szerepel. Ilyet biztosan nem nyomnak. Talán a történelmi időkből származik? Megtudhatom belőle? Épp csak belekaptam a szövegébe. Félttem, hogy Géza meglátja a kezemben. Nem gazdasági irányelveket tartalmaz, az biztos. Mintha népi társról szólna. Meg hogy a történelem ismétli önmagát. De mi már a történelem utáni időkben élünk. Itt a múlt nem ismétlődhet meg, hiszen csak jövőnk van. A jövőnk pedig a javak gyarapo-

dása. Ha az állam tulajdona növekszik, azzal mi is gazdagodunk. Ezúttal is munkát és ételmet ad. Hatalma nem fordulhat ellenünk, mert akkor önmaga ellen fordulna. Miért akar ez a könyv az általános ismeretektől eltérőt mutatni? A jövő helyett valamiféle elmúltra világitani? Borzongat, de lopva ki kell olvasnom. A lakókocsink alvázán találtam egy rést, abba nyomtam, ameddig lehetett. Ha valaki lehajol, észreveheti. De hajlong itt mindenki enélkül is eleget.

A táskát a telephelyen kívül kellett elrejtetni, nem vihettük magunkkal a vacsoraosztásra, ahol kötelező a megjelenés. A felügyeletünkkel megbízott rendőrök és a teherautó sofőrje mintegy harminc táskán osztozott. A saját pakkunkkal azt csinálunk, amit akarunk. Pénzzé is tehetjük. Viszont az éj leple alatt kellett belopnunk a körletünkbe. Ehhez nélkülözhetetlen egy tettestárs. Végül az alsó ágyszomszédom beavatása mellett döntöttem. Falazott, míg odavoltam. Valamivel több mint egy óra alatt jártam meg. A lábaim nem éreztem. Önmagában is elegendőnek bizonyult a rengeteg lépcsőzés. Csak az jelentett némi könnyebbséget, hogy a csomagok is lefelé húztak. Ezt megfajlani még öt kilométerrel – már nem hiányzott. Az utolsó méterekre Jóska is beszállt. Az ajtón kívül vacogott, onnan figyelte, mikor jövök. Hogy napközben itt-ott és ezt-azt magamba gyűrtem, a kimért vacsorát pedig a sarasra taposott talajra öntöttem, a gyomrom egészen normálisan működött. Jóskán látszott, mit iszik és eszik. Egy palack ásványvízzel és egy csomag kétszersülttel ajándékoztam meg. A táskát – jobb híján – benyomtuk az ágya alá, és egy kartonlappal fedtük el.

– Ha holnap is ugyanoda kerülök, ahová ma, akkor este szétosztjuk a körleten belül. Ha nem, néhány napig kettőnknek elegendő lesz – súgtam neki, mielőtt elfoglaltam volna a felső ágyam. – Egyelőre ne szólj róla senkinek!

A cserfes felkönyökölt:

– Mit csináltok?

– Rohadtul csikar a hasunk. Melegváltásban tartjuk a budikilincset – altattam el az éberségét.

Füleltem a kétértelmű kuncogását, s ahogy átmegy hortyogásba, egy szólamot adva a többihez.

*

Március 5. Hogy ki és miért beszél vagy hallgat – szinte mindent elárulna, ha ezt érteném. Próbálom, de bonyolult szerkezetek vagyunk, és rendkívül különbözőek. Azt gondoltam, a munkanélküliek sokkal homogénebbek, mint a felsőbb kasztok, mert a kulturális javaktól elzárt periférián élők al-

kojták, ám az elmúlt napok tapasztalata ennek ellentmond. Tudás, érdeklődés, túlélési stratégia terén hihetetlenül tág az ide sorolódók horizontja. Egészen egyszerű lelkektől a mérhetetlenül bonyolultakig húzódik a skála. Például a körletben van egy Béla nevű vegetatív lény. Szinte gombnyomásra működik. Esténként, ha valamit mondanak neki, akkor azt elvégzi és visszaül az ágya szélére, mereven bámulni a mennyezetet. Még a szükségét is csak felszólításra megy ki lerendezni. A szája időnként megremeg, mint ha beszélni akarna, hang azonban nem jön ki belőle. Amióta megérkezünk, a szállásunkon egy apró, dermedt pókot figyel. Talán arra vár, hogy megmozduljon. Tekintetét lehetetlen elkapni. Őt nap alatt egyszer sikerült. Felejthetetlenül zavarosnak tetszett az apró, barna szempárja. Vele ellentétben, a mai kajaosztásnál – két lakókocsi közé húzódva – egy kisebb csoportot vont maga köré egy aszkéta küllemű, korosabb férfi. Ősrégi iratokról beszélt, amelyben atól cettig mindent megírtak előre. Ez is ott áll, hogy új Babilon épül a mi vérünkéből és verejtékünkéből. Tagadhatatlanul vészterhes időköt élünk, ahol az élet sokadlagos érték. Átláthatatlan elvek szövevénye mögé rejtik a legfelsőbb szerv valódi célját. Azt is állította, hogy az ember szabad akarattal bíró, önmagát teremtő lény. Amennyiben másokat ezzel nem veszélyeztet, joga van azzá válni, amivé szeretne. A hatalomnak nem gátolnia, hanem segítenie kell a személyisége kiteljesedését. Ha a többséggel ettől eltérő viszonyt alakít ki, akkor méltatlan a bizalomra, össze kell fogni ellene és elsöpörni a diktatúráját. Más megoldás nem létezik.

Nem csak én – a távolabbról fülelő – borzongtam a lázadás lebegtetett gondolatától, a köré sereglők is valamennyien. Egyikünk se hallott még olyan igazságtalanságról, amelyet az állam gyakorol. Mindenfelől azt sulykolták belénk: a Központi Hatalom Igazgatási Szerve értünk van, emberekért, s velünk csak jót cselekszik. Munkát ad, aztán segélyt, szociális juttatást. Olyan, mint egy jó atya: gondoskodik az állampolgáiról. Ha egyeseknek pillanatnyilag kellemetlen is valami, az hosszú távon megtérül. Éljen a mindennek fölött álló! Éljen a Központi Hatalom Igazgatási Szerve! Erre megtanítottak bennünket. Zsigerből tudjuk, mit illik kántálni. De miért nem áldja ő is a civilizáció letéteményesét? Mit renegátoskodik?

Annyira figyeltem, hogy a csajkámba dermedt az egyfogásos, s mikor szétrebbent a társaság, akkor se kapcsoltam, nekem is odébb illene állnom. Rendőrök kaptak közre.

– Volt ott valami? – jöttek rám hátulról.

– Semmi. Egy kicsit elbambultam a fáradtságtól – füllentettem.

– Ja. Jöjjen velünk – löktek a kívánt irányba, az előbbi csoportosulás helyére. – Mi történt itt?

– Fogalmam sincs...

Belém szorult a mondandóm. Tompa végű tárgy csapódott a gyomromba. Összegörnyedtem. A napközben elrágcsáltak egy része a nyelöcsövembe tolult. Visszanyeltem, de a gyomorsavval keveredett, félig megemésztett étel rossz íze, szaga a torkomba, az orromba is felszökött. Szívem szerint körbeokádtam volna az egyenruháikat. Egy tisztességes, jól nevelt állampolgár azonban ilyen nem tesz – űztem el az elemi erővel föltörő gondolatot.

– Higgyenek nekem! – motyogtam felfelé.

– Ja. Miért, amikor hazudik? – válaszolta egy kis köpcös, és kézi kaszabolójával ráhúzott a gerincemre.

– Szaporázzon a lakókocsijába, mielőtt kicakkozzuk a képét, s lemarad a holnapi társadalmi felajánlásban végzendő közösségi munkára jelentkezésről – taszított valamelyikük kifelé a gyűrűjükből.

Sietőre fogtam a léptem a 2732-es számú lakókocsi irányába, nehogy ismét szemet szúrjak a mindenfelé álldogáló rendőröknek. Látszott rajtuk, valamire készülnek. Talán arra számítanak, hogy nem vált ki osztatlan örömet a munkavégzésre önkéntesen felajánlható szabadnap híre, esetleg szükség lehet meggyőző érvekre is? – játszott a gondolataimmal a kisördög.

A körletből már csak én hiányoztam. Ahogy beléptem, egy rendőr a sarkamban nyomult utánam, hogy ne tudjam az ajtót bezárni az orra előtt. Nem tolakodtam el az ágyamig a tele csajkámmal és kulacsommal. Megfordultam, és nekivettem a hátam az első ágylábnak.

– No, nyomuljon a polgártárs az ágyához, mert helyzet van – adta ki az ukázt, s nyomatékként belelegyintgetett a levegőbe, mint aki egyértelművé kívánja tenni, hogy hátrébb az agarakkal, meg nem lesz itt semmiféle barakkforradalom.

Kicsit beljebb léptem, mire a fekhelyemig vezető közön tartózkodók fölkuporodtak az ágyaikra, hogy hátraoldalazhassak.

– Ne bomolj! Nekünk már Kánaán van – sutyorogta Jóska, mikor mellé értem.

A rendőr kihirdette azt, amit már egyébként is tudtam, hogy a szabad szombatunkat felajánljuk az emberiség és az állam gyarapodására. Cserébe vasárnap háromszor étkezhetünk, és kikapcsolódás gyanánt begyalogolhatunk a húsz kilométerre lévő városba. Ez a kis túra a fizikai erőnlétünk megőrzésére szolgál majd – mondták. Megnézzük az Univerzum makettjét. Mindenki láthatja, mily nagyszerű dolog építéséért van itt. Áldhatja érte a hatalmat. Ámen.

Péntek este kilenckor nem sok lelkesedést tanúsítottunk, még ha nagy erővel erre is számítottak. Inkább csak a bölcs belenyugvás jelei mutatkoztak meg. Egyedül csak Béla állt fel, annyit motyogva:

– Holnap is.

Utána, mint aki minden elmondhatót elmondott, visszaült bámulni a pici pókját. Volt azonban a hangjában valami félelmetes. Egyszerre hatott kijelentésként, kérdésként, elutasításként... Számos regisztere volt a „holnap is”-nak. Még a rendőr is zavarba jött, hogy igenként vagy nemként kell-e értenie. Kint ácsorgó társa sietett a segítségére:

– Egy jelentkezőnk már van. Várjuk a további önkénteseket. Mind a huszonhármat. No?! – és népnevelője végével csattogtatni kezdte a pirodó tenyerét.

Azt játszottuk, hogy kinek vannak strapabíróbb kötélből az idegei. Értelemszerűen a lakókocsi végében tartózkodóké bizonyult erősebbnek, de végül az is elkopott, s ott állt huszonnégy önkéntes arra várva, húzzanak a francba a fakabátok, ha már elérték, amiért jöttek. Búcsúképp meghagyták, hogy nyaljam tisztára a csajkám, mert kezd a színem rosszra váltani.

Mikor magunkra maradtunk, kitört az általános ováció, s elfogyasztás céljából előkerültek a Józsi által szétosztott, előző éjszaka hozott kaják, italok. A legfontosabb kérdés számukra annak tisztázása volt: hová kerültem a mai nap? Aztán: lesz-e új táska? Válaszomtól örömkönnyesen csillogtak a szemek. Karácsonyi hangulat alakult ki. Bennem azonban dolgozni kezdett a félsz: mi van, ha ezért is feldob valaki? Ezt diktálja az állampolgári öntudat, még akkor is, ha kikerülök a robbantók kiváltságos csoportjából, s ezzel megszűnik az emberi táplálkozásra alkalmas élelmiszercsomag.

Ma is tíz lakótömböt rogyasztottunk össze. Ezúttal tudatosabban válogattam a konyhaszekrényekben talált konzervek között, s a bárszekrényekből is elsősorban a minőségi italokat gyűjtöttem, egy táska tartalmát pedig a saját igényeimhez igazítottam. Ismét ki-kikukkantottam a romeltakarítókkal telehintett tájra, ugyanakkor elnéztem az ellentétes oldal felé is. Hevenyészett számításokat folytattam magamban, mennyi ideig tarthat még a bontás. Úgy saccolom, a következő héten a földdel válik egyenlővé a lakótelep. Utána megszűnik az élelmiszer-utánpótlás, mert megszűnnek a robbantóbrigádok. Mindenképpen kell valamilyen tartalékot képeznem, hiszen a három hónap java még hátravan. És mi van akkor, ha meghosszabbítják ezt az időt? Pedig erre is számítani kell. Meg a napi egyszeri gyomorforgató menüre, vegyszeres vízre. A túlélés esélyére rá kell segíteni.

A hó utolsó foltjai is eltűntek. Iszonyú sár lenne a lakókocsisorok között, ha napközben járnánk erre. Éjszaka egyelőre a fagy keményen tartja a göcsörtös földet, de pár nap és estelente még olvadt lesz, s a hónap végére már reggelente is. El fogunk merülni a sárban, még akkor is, ha nem esik. A többiek ruházatán már most is ott éktelenkedik a napközbeni olvadás nyoma. Velük ellentétben én még egy kisebb fürdést is megengedhettem

magamnak, s elkoszolódott ruháim innen-onnan összeszedettekre cseréltem. Gézával két karton ásványvízre leltünk az egyik lakásban. Ezt locsoltuk egymásra a szoba kellős közepén. Aztán meztelen rohangálva áttúrtuk a ruhásszekrényeket. Géza kétemeletnyi kutakodás után tudott felöltözni, nekem négy kellett hozzá. Az utolsó pillanatban sikerült csatlakoznunk a többiekhez. Kis híján lekéstük a jövőt. Ezúttal egy-egy épp csak megpakolt táská volt nálunk. Szemrehányó tekintetek fogadtak. Egyedül Misi szólalt meg:

– Meg vagytok húzatva? Mindannyiunkat lebuktattok. – Sarat marokolt, és a képünkbe vágta. – Koszolja össze a göncötök! Még valaki meglát.

Betonport igyekeztem a ruhámra hinteni. A szappan illata így is órákon át képes volt elnyomni a verejtékem szagát. Észre sem vettem, melyik lépcsőházban diadalmaskodott az izzadságom.

Ugyan nem győzték a körlettársaim felajánlani a segítségüket, egyedül mentem a táskáért. Próbáltam egy palack ásványvizet és néhány konzervet kimenekíteni belőle és elkaparni, de nem ment. A talaj túlságosan fagyos, feltöréséhez szerszámok kellenének. Képtelen voltam elrejtetni, így mindent a lakókocsinkba cipeltem. Az előző napi csomagban volt egy üveg vodka is. Megtette a hatását. A többség jóízűen hortyogott. A táská ismét Jóska ágya alá került, a karton pedig elé. Aztán beállt a csend.

*

Március 6. Önkéntes munka ide vagy oda, ugyanúgy négykor volt az ébresztő, mint a hét folyamán. Változást csupán az jelentett, hogy ezúttal az egyes lakókocsik lakói képeztek egy-egy csoportot, s huszonnegyűnkre jutott két rendőr, nem tízünkre három. A romok közötti hasznos hulladék gyűjtésére vittek. A talált holmikhoz az otthon maradt szegények majd olcsón juthatnak hozzá. Úgy serénykedjünk, mintha ezt a családunkért tennénk, ezt vessük az eszünkbe! – ismételtették sűrűn a kezdetekkor. Ettől azonban senki se akart megtáltosodni.

Az előző napi fürdésünk helyszínének közelébe vittek. A robbanás szinte szétfújta a szekrényekből kikotort ruhákat, így viszonylag könnyű volt a begyűjtésük. A rendőrök éberem figyeltek, valamelyikünk nem rejt-e belőle a gelebébe. A próbálkozásokat rendre lefülelték. Ezen még a figyelemelterelő összejátszások se segítettek. Megengedhetetlen beszélgetéseink meg idegesítették a felvigyázóinkat. Vagy szintén társadalmi munkában felügyeltek ránk, s ez alapozta meg bosszúságukat? Mindenesetre azt találták ki, hogy munka- és mozgalmi dalokat énekeljünk, hátha így

jobban elkapjuk a dolog ritmusát. Az egyes nóták vége előtt felváltva kiabálták a következő kezdő sorát. A kívánságműsor szolgáltatására hamar ráuntunk, s rendre tagadtuk, hogy ismernénk az elénekelendőt. Erre dalra fakadtak a rendőrök. A hangjuk is meglehetősen fakabátosra sikeredett, nem csak a fizimiskájuk. Egyéb helyzetekben sírva könyörögtem volna, hogy fejezzék be a kornyikálásukat, itt viszont derülségre okot adó eszt-rádműsorként hatott.

– Polgártársak, volt parancs a vigyorra? – rivallt ránk az egyikük. Aztán felsorakoztattak egy kis énekórára.

A rendőri előénekelést követően igyekeztünk lemásolni a színvonalat, ami harsány nevetések nélkül nem akart összejönni. A nevetésünkkel kiváltott hisztériázás meg további lapátnyi kokszt volt a tűzre. Kit érdekelt, hogy a viselkedésünk lázadásnak is tekinthető. Mélyről jövő jókedvünk támadt. Semmi sem gátolhatta meg az útjában. Néhány kijózanító lövésnek kellett elhangoznia a helyes pofaállásunk elérése végett. Hirtelen azt se tudtuk, volt-e célja a golyóknak. A társa fogta le a kezét.

– Menjenek a dolgukra! – üvöltött felénk.

Ahogy behúzódtunk a betontörmelékek közé, alig hallhatóan, de érthetően azzal nyugtatta a fegyverét használót, hogy minden rendben lesz, megoldják a tölténnyel való elszámolást, csak higgadjon le. Ügyet se vetettek ránk. Jóska remegve tapogatta a kabátján ütött lyukat.

– Eltalált. Meglőtt az állat – visított.

– Mutasd! – sereglettünk köré.

Mire lecibáltuk a kabátját, s felhúztuk a sebesült oldalán a négy réteg ingét, mindkét rendőr ott termett és szétterelt bennünket.

– Mutassa!

A bordákra aszott hárttyavékony bőrből lustán csordogált a vér.

– Most mi lesz? – kérdezte a lövöldöző.

– Hozd a kötszert a kocsiból! – s zsebkendőjével körbetörölte a sérült területet.

Józszi szerencsés csillagzat alatt született, vagy a sorsát alakító istenség volt ennyire előrelátó a gebévé tevésével, mert ha testével kitölti a ruháját, neki annyi. Így viszont a bőrt borotválta le a lövedék egy kétcentis szakaszon, baloldalt, az ötödik bordája mellett.

– Karcolás. Túléli – sóhajtott egyet a rendőr, miközben társa befutott az egészségügyi ládával. – Ha valaki kérdezi, elesett, úgy szerezte a sebet! És maguk is valamennyien ezt mondják! Értve vagyok?

Ki vehetné észre és hol? Nincs fürdés, és talán fürdő sincs. Ruhástul alszunk. Érdekel egyáltalán valakit, mi van velünk? Amit étel és ital gyanánt kapunk, azon három hónapot egyikünk se húzna ki. Az arcom mostanra

kezd helyrejönni, pedig csak megmosakodtam az ivásra adottban. És a kaja se különb. Mivel este beledermedt a csajkámba, megtapasztalhattam, mivé állhat össze a gyomorban. Evőeszközök segítségével képtelen voltam kivakarni. Végül egy darab vassal addig püföltem a csajkám alját, míg megindult és egyben kicsusszant. Úgy nézett ki, akár egy cementtéglá – mind az állaga, mind a színe tekintetében.

– Szabadnapot kérünk a hallgatásunkért – szólalt meg valamelyikünk.

A rendőr tekintete se talált rá az illetőre. Azt viszont érzékelhette, a kimondottal kapcsolatosan egységes állásponton vagyunk. Egy kis korumpálódásnak éppen elérkezett az ideje.

– Egykocsinyi árut szedjenek össze, nehogy szemet szúrjon a lazásulásuk.

Jóska oldalára vastag gézköteget nyomott, s két, egymást keresztező ragasztócsíkkal odafogatta. Utána elvonultak, hosszasan tárgyaltak a teherautó sofőrjével, majd beültek a rendőrségi Hammerbe. Este hatig egyszer jöttek elő, leellenőrizni a platón lévő árut, egyébként napzártáig felénk se néztek. Ennek én örültem a legjobban. Béla ugyanis egy öregasszonyra lelt a romok alatt, mi meg a sokkos állapotba került Bélára, pár percnyi késéssel. Megfeketedett vér borította a betont, és addigra Béla kezét is. Zokogva próbálta a törmelékek alól kicibálni a kihűlt testet. Az anyját vélte felfedezni benne. De az se kizárt, valóban az anyja volt, hiszen többen is állították, Béla erről a lakótelepről származik, és az anyja valahogy visszaszökött az otthonába. Éjjel-nappal attól tartott, ami bekövetkezett. Én meg attól, ha szabályosan járunk el, jelentjük az esetet, akkor kivizsgálják, s meglehet, éppen az általunk ellenőrzött lépcsőházban élt, Gézával nem úszuk meg a börtönt.

– Temessük el tisztességesen. Mást már úgysem tehetünk – javasoltam.

Még Bélának sem volt ellenvetése. Talán föl sem fogta, mit indítványoztam. Keretek közé nem fogható gyász uralkodott el rajta.

A talaj ekkorra már fölengedett. Egy elektromos lemezszekrény oldalával kezdtem vakargatni a fekete földet egy mahóniabokor mellett, míg a többiek kimenekítették az összezúzott testet. Béla kivételével mindenkinek jutott az „ásásból” valamennyi, egymást váltottuk benne. Ő az ölébe vette a kiszabadított hullát és ringatta, ősz haját simogatta hátra a homlokáról. Számára megszűnt a világ.

Szekrények épen maradt lapjaiból összehoztunk egy koporsófélét. Kiderült, hogy a cserfes szájú, akit Pistának hívnak, papnak tanult, de később felhagyott a hivatásával egy nő kedvéért. Aztán meg a nő lépett ki a kapcsolatukból egy másik férfi kedvéért. Pista egyedül maradt, mégse

bújhatott vissza a reverendába. Hite miatt meg máshol se látták szívesen, munkanélküli lett. Ő tartott gyászbeszédet. Szívemarkolóan kántált a feltámadásról.

Míg temettünk, úgy tűnt, valamelyik szomszédunkban dolgozó csoport tagja figyel bennünket. Épp csak egy fejtető villant meg, mégis feltételezhetően látta, mit csinálunk. S hogy le is jelentette, arról a lakókocsinkba érve győződhattunk meg: létszámenőrzést tartottak. Azt gondolhatták, közülünk hunyt el valaki. Meglepődtek, hogy mind megvagyunk. Puhatóldzásuk középpontjában a „mit vagy kit temettünk el?” kérdés állt. Választ ugyan nem kaptak, de ott volt a sírhant, amelyet vasárnap feltehetőleg feltárnak. Utána semmi jóra nem számíthatunk. Jönnek a kihallgatások. Ki fog tudódni az igazság. Holnap kapóra jön a városnéző túra. Az első adandó alkalomnál lelépek. Kár, hogy egyetlen konzervet sem menekítettem meg. Hazáig hány száz kilométernyi út várhat rám? Gyaloglás közben mit eszek?

Pihennem kéne, de feszült vagyok. Ezúttal a szemem nem akar lera-gadni. A motozások alapján ezzel nem vagyok egyedül. Csupán egy-két hortyogás olvad bele az éjbe.

*

Március 7. Akár az elektrosokk, úgy rázott meg az ébresztőt jelentő hang, habár kegyesek voltak az istenek meg a rendünk fenntartói: négy helyett négy harminckor nyitottak ránk. Ettől függetlenül délig is elhevertem volna – az izomlázammal együtt. Lassan egy hete a munkakezdés első órája az ízületeim bejáratásával telik. Nehezen oldódik az éjszaka belehevvert görcsös feszülés. Addig úgy járok-kelek, mint akinek alárúgtak.

Még pirkadat előtt kiosztották az ittlétünk első reggelijét. Egy szelet dohmentes kenyeret kaptunk, vajszerű sárga krémmel megkenve. Valami csoda folytán reggelizhettünk, és a kapott ehetőnek bizonyult. Ugyan jól nem laktunk vele, de a gondoskodó állam jóságos jelenlétét átélhettük. Áldassék ezért a politikai éra! Meg a legfőbb mindenható könyörületes-sége! Így már azt is remélhetjük, az alutápláltság első jelei szép lassan eltűnnek azok köréből, akik eddig – feltehetően – csak az estebédet fogyasztották.

Napközben láttam teljesen legyengült embereket is. Nehezen vonszolódtak el az Univerzum makettjéig, majd vissza a lakókocsitáborba. Ha csak ilyen egyedekből állunk, akár halálmenetként is definiálhatjuk magunk. Szürke, lesóványodott alakok, akiket nézni se, sajnálni se könnyű. Észrevétlenek, és a szenvedésük is. Mindezt pedig ők hibáztathatók.

Arcomról lassan leszáradnak a hegek. Nem vigasztal, hogy ezzel sem maradtam egyedül. Hülyeségem vermébe mások is beleestek. Olyannal is

találkoztam, aki sebei lemosásával tetézte a bajt. Az elevenét teljesen föl-marta a „víz”. Néhánynál a beletapadt kosztól sárgán váladékozott a seb. Mintha a húsuk lerohadóban lenne, cafrangokban lógott az arcbőrük. De nincs orvos és egészségügyi ellátás. „Ebcsont beforr.” A beteg gyógyul, ahogy tud. Ha nem tud, és már dolgozni sem tud, hazaküldik. A felmerülő költségeket neki kell állnia. Addig viszont csakis a teljes erőbedobás kerülhet szóba.

Hétkor kellett kiállnunk a lakókocsink elé. A levegő hűvös volt, mint mindig a derült éjszakák után. A nap még eléggé lent járt, a kocsik árnyékában dideregtünk. Az orrunk alatti borostára deret varázsolt a leheletünk. Egy negyedóra is eltelt, mire hatos sorokba rendeztek és felzárkóztattak az előttünk lévő csoportok hátára. Igyekeztem szélre kerülni. Ezúttal a rendőreink sem álltak a helyzet magaslatán: körülményeskedtek és bizonytalanokodtak az utasítások kiadásánál. Közben azt lehetett hallani, hogy az előbb lévő közök lakói államalapítónkat eltető nótára gyűjtva elindulnak. Harsányan zengett a táj. Nyolc óra körül a mi menetoszlopunk is megmozdult. Vezényszóra és ütemre léptünk, énekeltünk. Nyílt terepre érve lehetett látni az előttünk menetelők hadának végtelenbe keskenyedő kigyóját.

Túlnyomórészt romoktól megtisztított környéken masíroztunk, kétoldali kísérettel. Vigyáztak ránk. A szélen haladóknak titokban még szellen-teni se lehetett, rögtön jött a figyelmeztetés.

Elek, egy tenyeres-talpas földművelő gyalogolt a jobbomon. Előző nap alaposan kivette a részét az öregasszony elhantolásában. Rajta nemigen fogott ki a fizikai munka. Ereje teljében lépkedett és figyelt, mintha rá bíztak volna.

– Nem érdemes – súgta a fogai között, hogy más ne hallja.

Riadtan kaptam vissza a tekintetem a romok fürkészéséből.

– Körül vagyunk kerítve. Nem jutnál messze, valamelyik ór rögvest kiszúrna. Meg nincs is mitől rettegni. Az éjszaka elrendeztük az ügyet. Semmit se találnak.

– Hogyan? – hüledeztem.

– Nem kell tudnod...

– Miért nem énekelnek? – vont kérdőre balról egy rendőr. – A parancsmegszegés büntetést von maga után.

Szó nélkül csatlakoztunk a kórushoz. Rövid idő múlva Elek ismét oda-szisszent:

– A táskát is biztonságos helyre vittük. Este át fognak kutatni. Rejtsd el, amit el kell rejtened! – s már tele torokból fújta az aktuális dalt.

– Polgártárs – vágott a botjával a hátamra az előbbi rendőr –, nóta van. Talán nem világos?

Bickeltem, hogy az. Dünnyögni kezdtem a strófát.

– Hallani akarom a hangját! – ripakodott rám.

Intenzív artikulációba fogtam, éneket imitáltam, ám semmiképp sem akartam rekedtre kornyikálni a torkom.

– Ki a fasz maga, hogy nem azt csinálja, amit kell?! – rángatott ki üvöltve a tovább menetelő sorból.

Segítsége is azonnal akadt. Azzal, hogy a figyelem fókuszába kerültem, néhány fürgébb lábú fiatal rögvést kistartolt a kötelékből, s igyekezett a romokig eljutni.

– Vissza! – taszítottak az eltávolodott helyem irányába.

Több rendőr is pisztolyt rántott, és leadott néhány célzott lövést. Egyik menekülőnek eltalálták a vádliját, a többiek eltűntek a törmelékek között. Hallatszott, hogy valaki beszél az ügyeletrre, megadva a hely koordinátáit. Hamarosan egy helikopter repült el fölöttünk, átmenetileg elnyomva az énekünk.

Délre értünk az Univerzum óriás makettjéhez. Már ebben az állapotában is akkora volt, mint egy kisebb bérház. Csak az ablakai mérete jelezte, monumentális alkotással van dolgunk. Egy az ezerhez kicsinyítésről beszélt a tájékoztatófelvétel. Mintegy negyedóra kellett a látványosság körbejárásához. Ezalatt egy száraz női hang folyamatosan sorolta az egyes részek majdani funkcióját, melyik hivatal befogadására tervezték, milyen technikai újítások révén válhatott mindez kivitelezhetővé. Egy-egy mondat erejéig jól irányzott lelkifröccsöt is adagoltak arról, mennyire fontos a munkánk. Különleges, szinte kiváltságos helyzetünk a társadalom kiemelten megbecsült tagjává tesz, ha kitartunk az Univerzum rendeltetésszerű átadásáig. Egyéb esetben a nép ellenségévé válunk. Becsüljük meg magunk!

Az egész makettszemlélés hihetetlenül gördülékenyen ment, majdnem ugyanabban a tempóban haladtunk, mint a négyórás út során. A kijáratnál hat kiléptetőkapu várt. Karját eltolva mindenki számára egy ebéd feliratú csomag emelkedett ki egy nyíláson. Két szendvicset és egy félliteres ásványvizet tartalmazott. Az egyik szendvicsetben zsírmócsingos szalámi volt.

– Gyíkhús – súgta Elek vigyorogva. Láttam, hogy alaposan a zsömle közé nézek. – Egyed! – s nagyot harapott a sajtjába.

Ímmel-ámmal követtem a példáját. Afféle „még meg lehet enni” kategóriába tartozott. A másodikba kocsonyás gyümölcsízt kentek. Azonosíthatatlan zamata volt. Feltehetően gyümölcsöt nem tartalmazott, mesterségesen állították elő. Még mindig ehetőbbnek bizonyult, mint az estebédek. A palack címkéje meg kereskedelmi forgalomban kapható termékre utalt. Menet közben jólesően bőfögtette a társaságot.

– Disznóólban érzik magukat?! – dörrent ránk a felvigyázónk. – Akkor nóta – és már lökte is a kezdő sort.

Majdnem mindenki csendben maradt. Az ebéd utolját majszolta, nyammogta.

– A hétszentségit, hallani akarom a hangjukat! – üvöltött.

Előttünk, mögöttünk is hasonló nóta járta. Ebben a napszakban szokatlanul tele gyomorral még annyi énekkedv se szorult belénk, mint idefelé. A nap is melegen tűzött, így a sár is egyre lágyabbra taposódott. Csúszkáltunk, még ha nem is akartunk. Egy-egy látványosabb elemet harsány kacagással méltattunk. Ez minden dalolászást csírájában fojtott meg. Végül beérték azzal, hogy tartjuk a menetoszlopot. A sár nem csak minket dagonyáztatott.

Előrehozott vacsoraosztás várt ránk. Érkezésünkkor megkaptuk a szokásos esti adagot. Ebben – úgy látszik – nem ismernek pardont, mert a jól bevált recept szerintit mérték a csajkánkba. A kiöntözött menütlől már egészen szilárd úton járhattuk a lakókocsisorok között.

Eleknek igaza volt, holmink már a fekhelyünkre szórva, áttúrva várt. A bejárat előtt meg mindenkit megmotoztak. Alig tudtam észrevétlen megszabadulni a naplómtól, a vontatóhorog alá csíptetni. Sorstársaim közül többen is észrevették, mit csinálok. Árgus szemekkel figyeltem, nem dobnak-e fel. Ettől függetlenül alig vártam, hogy kijöhessen érte, mert nem volt teljesen láthatatlan, egy szemfülesebb rendőr könnyen kiszúrhatta volna az alkonyi fényeknél. Igazából az élelmiszert tartalmazó táskát keresték. Tudtak róla.

Ahogy magunkra maradtunk, elindult a vádaskodás. Egy idő után kevesen tudták kordában tartani az indulataikat – bár semmit sem foglaltak le, mert nem volt mit. A többség beírta a szitkozódással, de néhányan addig heveskedtek, hogy összeugrottak. Mielőtt teljesen elfajult volna a helyzet, egy rendőri különítmény nyitott ránk, s elvitt egy embert, ismét azt a látszatot keltve, a besúgót menekíti ki. Ezúttal Eleket. Ezzel nem csak neki, a táskának is búcsút inthettünk.

Valójában ki lehet az áruló? – tettem fel magamnak többször is a kérdést. Bizonyára mások is ezt tették, csak Béla nem. Ő a pókját szuggerálta, miközben csöndben maga alá csurgatott félelmében.

– Ahelyett, hogy kimennél a szükségletem elvégezni, azt a kibaszott pókot stírold – s Elemér, a verekedés egyik résztvevője, bakancsa talpával megkísérelte szétnyomni a megfigyeltet.

A pók keménynek bizonyult, viszont levált a mennyezetről, és hajszálvékony dróton kezdett el fityegni. Elemér rémülten ejtette el a bakancsát. Általános döbbenet uralkodott el a körletben. Egy Péter nevű pék rohant a

csajkájába mártott ujjával a segítségére. Megkente a pókot, és visszanyomta a mennyezetre.

Épp csak lehuppant a legközelebbi ágy szélére, már nyílt is az ajtó a különítmény előtt. Úgy tettek, mintha valami nem oda való keresnének. A mennyezeti saras cipőnyomot és a közepén lévő pókot látva ennyit szólt egyikük:

– Ideje lenne befejezni a műsort! Bakanccsal meg nem dobálódzunk – aztán kitereltek a lakókocsi elé.

Ott ácsorogtattak ingujjra vetkezetten egy félórát az esti hidegben. Közben odabent tevékenykedett egy csapat. Azt játszottuk, fogalmunk sincs arról, miféle pók tanyázik a mennyezeten. Tessék-lássék faggattak. Nem volt tétje.

Mikor visszamehettünk, Béla megállapította a pókjáról, hogy új. Találtunk belőle még hármat. Nyomasztó csend vált uralkodóvá a „pókok hálójában”.

Kimentem a naplómért, és behoztam az elrejtett könyvet is. Olvasni fölhasaltam a fekhelyemre. Lámpaoltásig faltam a betűket. Mi lehet az a Németország, s kik lehetnek azok a nácik? Létezhetett valaha több állam is? Az idők kezdete óta nem csak egy van? Az örök és mindenható. A könyv úgy beszél, mintha mindent tudnom kéne. Csupa ismeretlen, megannyi rejtély, még előttem, a tanultnak számító előtt is. Csak az ember emberrel szembeni kegyetlenségét értem, az utalásokat nem. A birodalmi törekvésekből fölfogok valamennyit, de túl sok a homály. Zsong a fejem. Ez itt a Mennyeik Országá. Ez van. Nincs másik. Míképpen lehet ennyi ország egymással hadban állva? Segítség kellene a leírtak értelmezéséhez. A tegnap látott aszkétát megkeresem, ha addig élek is.

*

Március 8. Bizonytalanul kezdődött a nap – bennem legalábbis. Túl sokat vacakoltak a brigádbeosztások során. Talán az apparátus is elfáradt, mert ha mi nem pihenhetünk, akkor ők se. A gépezetet olajozni kell, hogy ne legyen fennakadás. Úgy tűnt, a csoportokat ezúttal helyben állítják össze, így bárhová kerülhetnek. Illetve jó eséllyel vissza a törmelékpakolók népes táborába. Szerencse vagy valamilyen gondviselés következtében ismét Misi csapatában kötöttem ki. Nem hittem, hogy ennek egyszer még örülni is fogok. Géza viszont eltűnt. Azt mondják, lelépett, de már nem tudom, ez pontosan mit is jelenthet. Helyére egy vékony dongájú suhanc került. A húszat se igen töltötte be. Most én játszhattam azt, amit Géza velem tett a brigádba kerülésem első napján. A fiú visszafordult. Nagyobb volt a félelme, mint a kötelesség- vagy a felelősségtudata. Nem hibáztatom érte,

hiszen még szinte gyerek. Ki kellett terítenem előtte a lapokat meg testközelből követnem, hogy felmenjen a legfelső szintre, s ott minden lakásba benézzem. Sokat késtünk. Misi rögtön rájött, mi történt. Alaposan megmosta a fejünk. Különösen az enyém, mert falazni akartam egy idegennek. A fiút az első robbantást követően átadta a felügyeletünkkel megbízott rendőrnek azzal, hogy alkalmatlan a munkára. Egyedül maradtam. Két-emberrnyi begyűjtést hagyományoztak rám, különben bajba kerülhetünk az áru esti elosztása során. Két felmálházott fordulóval biztosítottam a készletet, cserébe viszont mentesültem a TNT-k emeletenkénti felhordása alól. Ezt a többiek vállalták el.

Nem sok szemlélődésre alkalmas időt tudtam összehozni, még a kettesével szedegedett lépcsőkkel sem. Emeletenként négy lakást átfésülni, begyűjteni a használható élelmiszert, miközben ketyegnek az időzített percek, nem kis teher. Ezúttal ráadásul minden robbantást követően megjelent valamelyik rendőrünk. Ellenőrzést tartott.

– Mi a helyzet? – kérdezte.

– Minden a legnagyobb rendben – válaszolta Misi, nyolcan meg bickeltünk hozzá.

Kora délután aztán újabb fönnforgás akadt. Az akkor aktuális lakótömb hetedik emeletén csecsemősírásra lettem figyelmes. Ugyan csak egy pillanatig hallatszott, de visszafordultam az üresnek vélt lakásba. A csecsemő egy ágyneműtartóban lapult a huszonéves anyukájával együtt. Néhány hetes lehetett. A kitelepítést követően született a fűtetlen helyen. A nő önkényesen foglalta el a lakást. A főnökétől volt terhes. Állásáért cserébe folyton megerőszkolta az első éjszaka vezetői jogán túl is. Mikor kiderült, hogy rosszul védekezett, az utcára került. A megszégyenülés elől menekült, s végül itt talált szállást. Bár látta a többi épület sorsát, foggal-körömmel harcolt a maradásáért. Végül fölkapta a bömbölő csecsemőt, s rohanni kezdtem vele. Túl gyorsnak bizonyultam, mert mire elértem a negyedikken szerelő Misit és Bencét, a nő már nem lihegett a nyomomban, feladta az üldözésemet.

– Mi az? A rohadt életbe! – pattant fel Misi a ruhakupacban síró láttán. – Fejezd be! Aztán tűnés a csecsemővel! – adta ki az utasítást Bencének. A csecsemőt kikapta a kezemből, majd letette a betonpadlóra. – Hol az anyja? – s nagy léptekkel megindult fölfelé.

– A hetedikken találtam rájuk. A sarkamban volt. Nem tudom, hol maradt el – vázoltam a helyzetet követése közben.

– Itt maradsz! Ha feltűnik, lefüleled! – mondta az ötödikre érve, s berohant az útjába eső első lakásba. Onnan a másodikba, harmadikba, negyedikbe, majd feljebb futottunk egy szinttel. Ott se került elő. Hetedik, nyolcadik, kilencedik, tizedik... – Hova a rohadt életbe tűnt?

Bence ekkor ért a nyomunkba.

– Egy fiatal nő hullája hever a járda melletti sövényben. Levethette magát – közölte tárgyilagosan.

– Le kell állíttatnunk a robbantást. Szóljatok azonnal a szomszéd lépcsőházakban dolgozóknak! Meg valaki szaladjon a rendőrökért! – utasította Misi Bencét. – Alaposan gondold át, mit mondasz! – markolt a vállamba. – Hamarosan elkezdődik a helyszínelés és a kihallgatás.

A csecsemőt lefoglalták és elvitték. A nőnél semmiféle iratot nem találtak, és abban a lakásban sem, ahol rábukkantam. Jegyzőkönyvbe mondtam azt, amit a nőtől hallottam, míg győzködéssel próbáltam kivezetni az épületből. Ez azonban annyira általános információnak bizonyult, hogy semmivel sem vitt közelebb a kilétének megállapításában. Öngyilkosságával kapcsolatosan ragaszkodtam ahhoz a verzióhoz, hogy jelenlétemben, végső elkeseredésében ugrott ki az ablakon. Szakértők szerint ezt egy másik emelet másik ablakán keresztül tette meg, így valamilyen oknál fogva hazudok. Még az a vád is ért, hogy a nőhöz közöm lehetett, az iratait pedig én tüntettem el.

Többször is megmotoztak, bár már az első alkalommal lefoglalták a kabátom belső zsebébe rejtett, napközben gyűjtött tollakat. Mást nem találtak. Minden további tapizás az eljárás részét képezhette. A naplómnak – szerencsére – a hétvégén remek rejtekhelyet találtam. Soha senki sem leli meg, pedig karnyújtásnyira van a fekhelyemtől. Mintha éppen erre a célra alakították volna ki a lakókocsi falában. Közelről is csak egy hajszálvékony repedést látni, meg egy apró csavart. Teljesen véletlenül nyúltam rá, mire kinyílt a fal egy darabja. Mögötte körülbelül öt centiméter mélységű, hússzor húszas rekesz van. A belső és a külső borítás közötti szigetelés eltávolításával alakították ki. Állítva még néhány konzerv is belefér. Az elődöm készíthette. Távozásakor kiüríthette, mert semmit sem tartalmazott. Ráadásul zajtalanul működik. A könyvet is ide rejtettem.

A teljes csapatot kihallgatták. Misi és Bence a csecsemő átvételét ismerte el, a többiek a hulla felfedezéséről vallottak. Őket a munkaidő lejártával elengedték, engem kilenc körül szállítottak a lakókocsinkig. A délelőtti futva nassolásokon kívül semmi se jutott a gyomromba. Éhség gyötört. Nem volt mivel elűznöm.

Elek nem került elő, így az általa biztonságba helyezett táska sem. A mai osztozkodásról – ha volt egyáltalán – lemaradtam. Körlettársaim a napi események hallatán csalódottan bújtak a takaróik alá. Reggel néhányan látták, hogy hová kerültem, s leadták a drótot. Valamennyien kiöntözték az estebédet, mert különbre számítottak. Éhkoppon maradtak ők is.

Elek helyére egy ötvenes éveiben járó, feltűnően barna bőrű férfi került. Másik kontinensről szállították ide. Társaival együtt nagy reményekkel érkezett. Alaposan szétszortírozták őket. Azt tervezte, itt megveti a lábát, aztán a gyermekei és az unokái is magánúton követik a világ e fejlett régiójába. Ő volt az egyetlen, aki nem igyekezett minél előbb elaludni, álommal elnyomni az éhségét. Hosszasan rendezgette a holmiját, s közben a múltbéli terveit ecsetelte, illetve azt, a helyzet ismeretében milyen változtatásokat eszközöl benne. Megfontolt ember benyomását keltette. Egyelőre nem mertem a figyelmét felhívni a „pókokra”. Véleményt, ítéletet nyíltan nem fogalmazott meg. Ezt leginkább az arca törődöttsége fejezte ki. Vallomásért cserébe szimpátiát, barátságot remélt. Ő másodikán érkezett. Eddig kétszer költöztették, de nem tudja, miért. Nem mondtam ki, de azt gondolom, máshová is mikrofonokat szereltek, s aki ennyire nyíltan, őszintén beszél, kikotyogja a tervét, az sehol sem maradhat túl sokáig, nehogy valami elfeledtetet felébresszen az emberekben. Vajon a körletünkben hány napig húzza? Figyelmeztetnem kéne?

A visszazállító Hammerben egymás között arról beszéltek a kihallgatóim, hogy a következő héten új szakaszába lép az Univerzum, a romeltakarítással párhuzamosan megkezdődik a tényleges építkezés, újabb transzportok érkeznek a hét közepétől. Elsősorban szakmunkásokat hoznak majd a világ minden részéről, de a már ittlévők közül is átcsoportosítják azokat, akik precízebb munka végzésére alkalmasak. A nyár végéig mindennek el kell készülnie. Annak a nukleáris erőműnek is, ami a Központi Hatalom Igazgatási Szerve komplexumának energiaellátását biztosítja. Nem fordulhat elő több, a maihoz hasonló fennakadás. A kiesett órákat a hét során be kell hozni. Ennek megfelelően növelni kell a robbantók munkaidejét.

A holnap mindjárt itt van. Viaskodom a sötéttel meg a fáradságommal. Egyelőre több dolog lejegyzésére nem futja az erőmből.

*

Március 9. Az estebédre hivatalos engedéllyel lemaradtam. Két órával kitolták a munkaidőnk. Az utolsó két robbantást már sötétben végeztük, de csak így lehet a tervet tartani. Cserébe szakmunkát végezhetünk az elkövetkező héttől, ezt ígérték. El kellett hinnünk, bár semmi garancia sincs arra, valóban az építők közé kerülünk.

A Géza helyére irányított új ember bevált. Ráadásul bivalyerős, öt-hat megpakolt táskát is elbír egyszerre. Nekem már négy is le akarja szakítani a vállam. A mai osztozkodásnál a rendőreink annyira meg voltak elégedve a munkánkkal, hogy fejenként másfél táskányi élelmet kaptunk. A kései „házhoz szállítás” miatt elrejtteni sem kellett a telepen kívül, együtt kerülünk le a platóról.

A körletbe arra nyitottam be, hogy néhányan Abdult csépelik. Állítólag behozta a lakókocsiba a tetűt. „Gyapjas haja remek fészek a serkék számára.” Azt hiába magyarázta, neki nincsenek tetvei. Érkezésemet követően is tovább ütötték. Senkit sem érdekelt, mi húzza a karom.

Szinte a sarkamban nyomult be a kommandó négy embere. Az ágyamig se jutottam el a táskával és a kabátomba öntött konzervekkel. Reflexből épp csak leborítottam a legközelebbi fekhelyre, s rádobtam egy lópokrócot, meg a tömött táskát berúgtam az ágy alá. Ha nem rendet tenni jönnek, bizonyára kifaggatnak, nyomozni kezdenek, honnan van az áru. Talán látták is, hogy nem üres kézzel érkeztem előttük, csak az aktuális ügyben mellékszereplő voltam. Könnyen bajba kerülhettem volna, ha figyelmet fordítanak rám. Ezúttal csak a dulakodás felszámolására összpontosítottak. A józanabb gondolkodásúak igyekeztek kikerülni az ütleget azzal, hogy a legközelebbi ágyba felkuperodtak, helyet szorítva a másíknak is. Így túlnyomórészt csendes szemlélői voltunk az eseményeknek. Személy szerint arra számítottam, Abdult elviszik, kimenekítik. Az ő idegensége szembetűnő. Nem hiányozna senkinek. Elkerülhető lenne a későbbi atrocitás. Támadóit se szedték össze, csak elagyabugyálták a közlekedési útvonal szűkre szabott lehetőségei szerint. Mindenkit a lakókocsin belül hagytak. Mikor azt gondolták, tevékenységük révén helyreállt a rend, szó nélkül távoztak.

Ennyit jelentett, hogy valakiből bűnbakot csináltak a társai? Elvártam volna valamiféle kioktatást, eligazítást vagy példabeszédet. Nem válhat természetessé a másik bántalmazása. Még akkor se, ha valódi oka van. A rendfenntartók legalizált brutalitása pedig megalázó. Hiába dolgozunk, nincsenek jogaink. Nem kaptuk vissza.

Tetűt egyelőre három ember észlelt a hajában. Serkéje még kettőnek volt. Hosszú ideig kurkászták egymást, hátha sikerül fellelni az összes vérszívót. Reménytelen vállalkozásnak tűnt, habár a körmükön vöröslött a szétpattintottak nyoma. Az a legvalószínűbb, hogy előbb-utóbb valamenynyien szert teszünk a behozottra, csak idő kérdése. Melegágyai vagyunk az élősködőknek. Rajtam kívül még senki sem fürdött a megérkezésünk óta. Ráadásul volt egy ruhaváltásom is. Ettől függetlenül a bőrömhöz tapad a zsíros posztó. A gombásodás első jeleit is már érzékelem a testemen. Reggelre a lábujjaim köze iszonyúan viszket. Véresre tudnám kaparni, bár anélkül is az. Folyton szétreped. A körmeim is megvastagodtak. Kezelní kéne, de nincs mivel.

A tetvesek mindegyikét ugyanazon a munkaterületen alkalmazzák. Különböző csoportokban szerves hulladékokat gyűjtenek és semmisítenek meg. Elmondásuk alapján az embermaradványokkal is ezt teszik. Meg se

próbálják az azonosításukat. Ők nem, de egyesek már az eltakarítandó dögöt is megkóstolták éhségükben. Esküdnék rá, hogy jó és tápláló. Elképzelttem, miféle húsok lehetnek ezek.

Vajon az érzéketlenség meddig segít a túlélésben? Hol válik az ember eleven halottá? Hidegen hagyhat minden, csak azért, hogy elkerüljem a konfliktust? Létezik határ? Lehet az ésszerű cselekvésnek ugyanúgy határa, mint a létnek? Ezt is, azt is ki bírják oltani?

Feltehetetlen kérdések gyötörnek, ha egy kicsit is elül a figyelmem megkötő munka. Egyikre se tudok válaszolni. Olyan se akad, akihez odafordulhatnék érte. Reményem sincs a feleletre. Efféle bizonyossághoz elég, ha körbetekintek. Az együttélésbeli magány kegyetlenebb, mint a remetei, ha feloldhatatlanságával kell farkasszemet nézni.

Mikor látszólag megnyugodtak a kedélyek, Abdulnak nyújtottam át a mai gyűjteményemből az első konzervet. Véres arcát törölgette az inge ujjába még ekkor is. Hálás tekintettel fogadta el.

– Neki mért adsz? – sziszegett Pista, a bordáit fájlaló kiugrott pap.

– Emberbaráti szeretetből – válaszoltam némi ironikus éllel, felé nyújtva a következőt.

Villogó szemekkel nézett az enyémbe. Soha nem bocsátja meg, hogy emlékeztettem, egykor mire esküdött fel. Bizonyára ugyanabba a kategóriába sorolt, mint Abdult. A konzervet azért csak elvette, és betette a párnája alá. A többség is hasonlóképpen cselekedett. Ha még nem is tudták, de sejthették, hogy már nem sokáig leszek „robbantós”, most kell tartalékot képezniük, mert utána ki tudja, mi lesz. A nálam maradóból én is csak egy babkonzervet ettem meg, bár – futó zabálások ide vagy oda – három is elkelt volna. Hideg zsírja gusztustalan volt, de lecsúszott. A többit – a lámpaoltást követően – elrejtettem a falban. Épp csak befért az üregbe. Ennyivel nem sokáig húzom. Tágasabb rejtekhely kéne. Valamennyi szigetelést még kifaraghatok, ha erre alkalmas szerszámot találok az elkövetkező napon. A végtelenségig viszont nem tágíthatom. A kilátásaim éppoly behatároltak, mint a mozgásterem.

*

Kis Endre alkotása

Szex a Tündéerkertben

A nagy múltú darabokhoz mindig is óvatosan közelített a szakma, de általában az adott korba helyezést tekintette elsődleges kíváncsalmnak. Ez ma is alapvető követelmény egy értékelhetőségre törekvő színházi alkotógarra esetében, s lehet kiválóan teljesített, vagy éppen kevésbé sikeres. Vörösmarty Mihály szóban forgó „színháti darabja” 1831-ben jelent meg, ma pedig a XXI. század zűrzavaros világának jelenségeit próbáljuk magunkba ágyazni, vagy olykor inkább visszaverni. Nagy kérdés, mennyire lehetne eredményes egy előadás akkor, ha a múlt varázsának megbolygathatatlan áthelyezésére törekedne a XXI. század színházi konstrukciói között, őrizve az eredetiség minden mozzanatát és tökéletességét? Figyelembe véve azt is, hogy a *Csongor és Tündét* már a kezdetektől módosításokkal, „húzásokkal”, átköltésekkel és átszerkesztésekkel prezentálták. Amennyiben a kultuszából következően méltán híres alkotás a jelen pódiumán kíván megmutatkozni, a múlt tapasztalatai alapján „hagyományos” lehetőség van arra is, hogy a megszenteltetés félelme nélkül viszonyuljanak az alapműhöz. Hogy kimondottan az újragondolás legyen a munka vezérfonala. Természetesen a modern technika és a fejlettebb színházi háttér nyújtotta lehetőségek és azok alkalmazása még nem elegendő ahhoz, hogy maivá módosuljon a mű. Ennél sokkal radikálisabb és merészebb beavatkozásokra kell gondolnunk. Olyan tolmácsolásokra, amelyek lényegi kérdéseket illetnek. A dramaturgiai és a rendezői megoldások kifogyhatatlan tárháza olyan lehetőségeket kínál, amelyeket előszeretettel hasznosít a mindig újításra törekvő és újítást igénylő színház. Gyakran találkozhatunk érdekes megoldásokkal, amelyek alátámasztják a folytonos alakulás folyamatát. Ma már nem veri ki a biztosítékot, ha nagymértékben módosul, deformálódik a darab mondanivalója, vagy ha adott esetben egy több száz éves darabot transzportálnak a jelen „virtuális” valóságába, „cyber-világába”. Ma, ami-

kor a társulatok versengenek az újszerű megoldások terén, a kreativitás már csak alap a kibontakozásra, és sokkal mélyebb megoldásokra van szükség. Bár olykor még ma is megrázza a konzervatív közönséget a meztelenség, vagy nem tudja hova tenni azt, amikor a színészeket paradicsommal dobálhatja, de ezek a radikálisnak tűnő megoldások szinte már divatjamúltaknak tűnhetnek, ha számba vesszük azt, hogy a mai színház erkölcsi között a nézőt szembe lehet köpni, vagy még reprezentatívabban, akár az égett hús szagával is lehet sokkolni. Meglepődést esetleg kiváltana, de feltételezhetően már azon se botránkoznánk meg, ha valamelyik jó szándékú rendező jóvoltából, az eszményi nőalak, Tünde, kéjhölgyi adottságokkal felvértezve tündérkedne. Sőt, valószínűleg a közönség nagyobb része lelkesedne a kifogástalan ötletéért. Egy-egy, a megszokottnál „különlegesebb” produkció láttán sokszor felvetődik bennünk a kérdés: milyen lesz a jövő színháza? Félretéve a popularitás igényét, tovább halad-e a sokkolás színházáig, vagy az elanyagiasodott közegben a kommerszebb beszédmód lesz az irányadó? Vagy esetleg a sokkolás formáiba ágyazva próbálnak majd élvezetet biztosítani az értelmet nem kereső, de egyedibb szórakozásra vágyó sznob közönségnek? Nyilván a választ senki sem birtokolja, feltételezésekbe bocsátkozni hiábavaló lenne. Azonban annyi bizonyos, hogy a határok feszegetése kulcsfontosságú mozzanata a mindenkori művészetnek. A bátrabbak esetében ezeknek a határoknak az átlépése is szóba kerülhet. A lényeges ezentúl csak az, hogy meddig terjednek a határok, és milyen irányt vesz az út. Az újvidéki előadás kapcsán természetesen szó sincs az égett hús szagáról és köpködésekről. Mégis, figyelemfelkeltő törekvés a hagyomány megbolygatása, még ha nem is olyan jellegű a deformáció mint az előbb említett esetekben.

Az Újvidéki Színház november közepén ünnepelte legújabb premierjét. A bemutatónak Vörösmarty Mihály remekműve szolgáltatta a vezérfonalat. Az előadás számára tényleg csak vezérelvként szolgál az eredeti mű, és lényeges változtatásokat nyert a színpadi adaptáció. Vörösmarty szövege kifinomultsága mellett terjedelmességéről is ismert, ezért érthető az a szándék, amely a szöveg módosítását, rövidítését irányozza elő. Az írás átdolgozását Gyarmati Kata, az Újvidéki Színház dramaturgia végezte el. Lényeges változásokkal alakítva mutatták be az újvidéki *Csongor és Tündét*, amelyek érintették a terjedelem mellett a tartalmat is. Relatív „fontos” szereplőket szorítottak ki az újvidéki pódiumról, és azon alakok közül, amelyeket láthattunk, némelyek személyisége változott. Bizonyos értelemben viszont hagyományos vonásai is voltak az előadásnak, ha figyelembe vesszük azt, hogy stílusában a szöveget nem háborították. Többnyire olyan cizellált és korhű beékeléseket alkalmaztak, amelyek nem tették diszhar-

monikussá a szöveget. Gyarmati Kata átírásából hiányzik Balga és Ilma alakja, valamint Dimitri, a Nemtők és a Tündérek sem képviseltetik magukat. A *Teátrum* 2011. szeptemberi számában olvashattuk, hogy Balga és Ilma személyét Gyarmati azért mellőzi, mert a drámában ők nyújtják a komikumot, és ebben az „útkeresésben” ezt a tényezőt mellőzni szeretnék, hogy egy „kemény, komoly” előadást láthassunk. Ennek ellenére a komikum mégis beférkőzhetett az átírásba és az előadásba, hiszen a Vörösmarty-szöveg ördögfiúi kicsit más színű köntösben jelentek meg Újvidéken, magukkal hozva többek között az előadás komikumát. Ezt egyáltalán nem sajnáljuk.

Az újvidéki előadás az útkeresésben teljesedett ki. A mai színházban – mint már említettük – egyre nagyobb teret hódít a néző aktivizálása, a rendezők törekednek megbolygatni nyugalmát, minél nagyobb szerepet róva a csendes szemléltre. Ebben az új interpretációban a történet „szét-helyeződik” a színház épületének szinte egész területére. A nézőnek így folyamatosan vándorolnia kell egyik teremből a másikba. Megszólítanak minket, maguk a szereplők irányítják a közönséget. A néző is a színháték aktív részesévé válik, ő képviseli a tömeget, amelyet befolyásolni szeretnének, vagy más célok elérése érdekében „alkalmaznak”. Teremből terembe terelnek minket. A közönségből nem mindenki szokott hozzá az ilyen színházi élményhez, nem meglepő, ha egyeseknek esetleg negatív gondolatai támadnak vándorlás közben. (Valóban igaz, tájéunkon már kissé elegünk van az útkeresés[ek]ből, de emiatt a legkevésbé sem okolható a színház...) Úgy is fogalmazhatunk, hogy *Csongor és Tünde* történetéből kiindulva, már szinte szükségesnek mondható ez a megoldás. A történet egyik motívuma a vándorlás, az Űdvlakba vezető út fellelése. Csongorral (Hajdú Tamás) együtt keressük az utat, amely majd elvezet valahová, ahol vágyaink teljesülnek. A darab főszereplői folyton keresik, hívogatják egymást, megtörve a monológok zavartalanságát, nehogy elfelejtjük vándorlásunk célját. A nézőt tehát bevonják az előadás menetébe, de atrocitásokkal mégsem teszik kellemetlenné a helyzetet. Mindenki részese az eseményeknek, de nem az egyént kívánják megszólaltatni, csak tömegként kezelik, mozgatják a közönséget. A darab a maga archaizmusában, de modern megoldásokkal és a mese világának érzékeltetésével jelenik meg, de nem valahol a távolban, hanem közöttünk, kézzelfogható közelségben. A mese harmonikus világát csak a három vándor monológja töri meg, ők nem olvadnak bele az illúziók közegebe, hanem inkább valóság-hű alakokat személyesítenek meg. A Tudós (Kőrösi István), a Kalmár (Gombos Dániel) és a Fejedelem (Sirmer Zoltán) öltözékükben is kitűnnek, és szövegeikben is több a változtatás a

Vörösmarty-szöveghez képest. E három szereplő jellemének segítségével tolmácsolhatóak leginkább a jelen körülményei.

„A pénz képvisel minden emberi erőt. Első szabály: a szegénység betegség. Második szabály: a pénz minden. Harmadik szabály: nem számít, hogyan szerezted, ha egyszer van. Mert semmi sem pusztítja a lelket úgy, mint a szegénység. [...] A gazdag embert olyan titokzatos varázs övezi, olyan túlvilági dicsfény, oly csodálatos lény ő, hogy amihez hozzáér, az menten arannyá, áldássá válik. [...] Ugyanis, ahol csak két ember is van, az egyik biztos kalmárkodni kezd. [...] Pénzem van, tehát vagyok.” (Az átírás egy részlete Gyarmatitól.)

Gyarmati Kata kreatív átdolgozása igyekszik hű maradni Vörösmarty szövegének atmoszférájához, miközben reflektál annak bizonyos részleteire, az aktualizálás érdekében módosít, szem előtt tartva a mai néző igényeit.

A néző még alig adta le a kabátját, az előcsarnokban már a darab helyszínén áll. A küszöb átlépésével egy mesevilágban vagyunk, azaz kellene lennünk. Avar borítja a padlózatot, kontrasztként egy egészen mai, a politikai beszédek élményére emlékeztető emelvény látható. Nehéz ezeket összeegyeztetni. Igaz, később szerepet kap a pódium, de a csodák világában nehezen fér meg. Értékelni kell a próbálkozást, miszerint a nézőt már a beérkezés pillanatában ráhangolják a színjáték világára, de talán erőteljesebb hatásokra lett volna szükség. A folyamatos zene és a fények játékaival – amennyiben a lehetőségek engedik – talán hatékonyabban lehetett volna fokozni a hangulatot. A kisteremben a szöveg illusztrációjaként megalkotott, meseszerűségben gazdag, illúziókeltő színpadi tárgyak kaptak helyet, míg a nagyterem a maga jelentéssel bíró ürességével fogadja be a cselekményt. Utóbbiban már nincs közvetlen kontaktus a színész és a néző között, a játék kizárólag a színpadtérre korlátozódik. Ugyanakkor úgy ahogy van, ez a díszlet kifogásolhatatlan. Tünde (Crnkovity Gabriella) tükörképének kivetítése, amely képet adott az Éj (Banka Livia) személyének, talán az egyik legjobb rendezői megoldása a darabnak. Emellett az árnyékok alkalmazása, a világítás és a zene is olyan mozzanatai az előadásnak, amelyek elismerést érdemelnek.

Hernyák György rendezésének jó alapot szolgáltatott a Gyarmati-szöveg. A színház weboldalán olvashatjuk véleményét a *Csongor és Tünde* kapcsán, miszerint „... azt akartuk, hogy egy olyan alkotás legyen, amelynek politikai jelentése is van, természetesen nem napi politikai, hanem lényegbevágó politikai vonatkozása legyen, ami olyan mértékben foglalkozik velünk, mint amennyire mi függünk tőle. Szerintem a színház nem színház, ha nincsen politikai állásfoglalása.” A sarló-kalapács dobálása va-

lóban emlékezetes rész volt, de mégsem engedték magukat a politika csapdájába ejteni. A rendező nem akar diadalt aratni a „politikai” ábrázolások által, inkább csak beférkőzik az előadásba az ideológia. Feltehetően nem túl könnyű a mese világába helyezni a mai színházi közönséget. Az, hogy kit mennyire hatott át, teljesen szubjektív, de a rendező – a lehetőségekhez mérten – igyekezett izgalommal átszőni a történéseket. Összetett előadást láthattunk, sok olyan tényezővel, amely problémákat okozhatott. A koordinálás részletei sok feladatot rejtenek. Nem tudjuk, mennyire lett volna (még) befogadhatóbb Újvidéken a *Csongor és Tünde*, ha mellőzik a néző bevonását, ha hiányzik a séta és az útkeresés. Lehet, hogy elegendő lett volna kevesebb helyszínt befogadnia az előadásnak, és azok kialakítására jobban ügyelni, szem előtt tartva, hogy a műsor ne veszítse el az útkeresés jellegét. A kisterem füstje, a nagyterem sivárságba vetített mozgóképe, az égzörgésre leomló nejlon és az árnyak varázslatosabbá tették a helyszíneket. Az ilyen kreatív megoldások dicsérik az alkotófolyamatban résztvevőket (ne feledkezzünk meg a díszlettervezőről, Aleksandar Senkovićról sem), ugyanakkor szívesen láttunk volna még hasonlókat. Verebes Ernő zenéje is hozzájárult a hatáskeltéshez és az illúzióteremtéshez. A mesevilág falai között egészen másképp szólal meg a dallam, ugyanakkor ezek a falak követelik is a velük harmóniába simuló zenét. Bizonyos jelenetekben elkelt volna még egy kis zene, hiszen nagyban hozzásegített a drámai szituáció érzékeltetéséhez. Cselényi Nóra gyönyörű jelmezei a színpadi jellemek tulajdonságait felnagyítva ábrázolják, Tünde szűzies fehérségben, míg Mirígy (Krizsán Szilvia) félelmet keltő, tekintélyt parancsoló jellemének megfelelő öltözékben jelenik meg. Az alkalmazott ruházat tökéletesen idomul a mese világához.

Hernyák Györgynek nem okozhatott túl nagy fejtörést a főszereplők kiválasztása. Csongorként Hajdú Tamást, Tündeként Crnkovity Gabriellát láthattuk. Az Újvidéki Színház fiatal tehetségei koruk és tulajdonságaik alapján egyértelmű választásnak tűnhetnek. Hajdú Tamás friss diplomásként rögtön főszerephez jut, ami ígéretes jel lehet. Mindketten fiatalos lendületet kölcsönöztek az előadásnak. Néha ugyan monotonná vált a monológ, mintha egyszerű szövegmondásból állt volna a produkciójuk, de aztán szimpátiát váltva ki a nézőkből, alakításuk kellemes élményt nyújtott. A szerelemittas állapot néha átcsapott hisztérikus kirohanásokba, amelyek nem tartoztak az előadás fénypontjai közé. Na és az az ominózus szexjelenet az aranyalmát termő csodafa árnyékában... Ez a „beteljesülés” inkább bővelkedik parodikus mint katartikus vonásokban. Összességében viszont lendületes, árnyalt alakításokat láthattunk. Mirígy megformálása Krizsán Szilvia előadásában kitűnő volt. A színésznőben most sem kel-

lett csalódnunk, előadásának töretlen dinamikája magával ragadta a nézőt. Átkokat szórva a közönségre, produkciója hátborzongató hatást keltett. Jelleme párhuzamba állítható Ledérrel, akit Figura Terézia személyesített meg. Mindketten antipatikus szerepet tölthettek be, viszont a darab végén „levetkőzik” eredeti jellemüket, és ezt a folyamatot nemcsak fizikailag, hanem viselkedésbeli formákkal is kitűnően érzékeltették. Az est két tökéletes alakítása az övék.

„Nézz rám! Üdvlakra a combjaim között találsz! Nézd meg e gyönyörű, kerekded bokát! Ezt a tökéletes, gömbölyű formát! Érints meg! Érj hozzám, bátran! Nincs bűn, mi ennél édesebb, és ha édes, már nem is bűn ez! Hagyj ott mindent, pénzt, sikert, oktondi maszlagot, rám figyelj, Tündérhon az ölemben ragyog! [...] Mind e csodákat gyönyörű combjaim hordozzák! Közéjük rejtve, szemérmesen megbújva ott pihen minden csata színtere. [...] Vegyél el! Szeretlek majd béka módra, bakkecskeként, lelógatva, meghajlítva, összeforrvá, csábítóan lovagolva, szeretlek én erőszakosan, felajzott íjként rád tapadva, ha akarod, hát lovagolva, vagy előted strucc módjára lehajolva, farommal fogva tartva, ragaszkodva, beléd marva, térdelek majd dárdád előtt behódolva, ha akarod, bégetek is birka módra!” (Az újvidéki előadás Ledérje.)

Gombos Dániel (Kalmár) sztoikus nyugalommal, Sirmer Zoltán (Fedelem) túlfűtött hévvel és Kőrösi István (Tudós) meggyőzésre irányuló indulatos szócsatával volt jelen az előadás kezdetén, majd miután elveszítették uralmukat, a bukott embereket is meggyőzően alakították. Huszta Dániel (Kurrah), Magyar Attila (Berreh) és Pongó Gábor (Duzzog) a darab komikus figuráiként jutottak szerephez. Kár, hogy a szöveg viszonylag kevés megnyilatkozási lehetőséget nyújtott a számukra, hiszen mindhárman jól játszottak. Banka Livia volt az Éj hangja. Bár csak a taps idején jelenhetett meg a színpadon, szerepe nem jelentéktelen. Hangja átítatta a mese világát, borzongást váltott ki, és „mindenhatóságát” érzékeltette.

Medusa invázió

A Vajdasági Magyar Művelődési Intézeten belül épülő Vajdasági Magyar Film- és Mozgóképtárhely 2010-ben szervezte meg először a Medusa Filmnapokat. Szerencsére a rendezvény nem egyszeri vállalkozás volt, így idén újra megrendezésre került a szabadkai Lifka Art Moziban, méltó helyszínén. A szervezői koncepciókat illetően ebben az évben több újítás is történt: egyrészt a 2010-es és a 2011-es repertoárból válogatva Kanizsára és Zentára is eljutott a Medusa, tehát a vetítési helyszínek bővültek, másrészt pedig szélesebb időbeli és térbeli horizontokat olvasztottak magukba a filmválogatások, nem beszélve arról, hogy idén közel ötven film került vászonra. Míg 2010-ben kizárólag „vajdasági” alkotásokat láthatunk, idén délszláv és magyarországi filmek is bővítették a műsorrendet, reflektálva azonban utóbbiak „vajdasági” kapcsolatrendszerére, azaz az alkotók koprodukciós „mozgásterének”, továbbá a filmek tematikus szerveződéseinek vonatkozásaira (egyéni hitvallások, arcképek, határproblematikák, dokumentarizmus stb.).

A 2011-es filmnapok esetében az előző évben tapasztalt tematikus tömbözések most többé-kevésbé latensen voltak jelen, és idén elmaradtak a vetítések utáni beszélgetések is. De tévedünk, ha azt hisszük, hogy utóbbi „hiány” egyben „hiányosság” lenne. A Medusa Filmnapok egyértelműen folyamat jellegű vállalkozás: míg a múlt évben voltaképpen „rájöhettünk” arra, hogy van „vajdasági értelemben vett” film, addig idén azt tapasztalhattuk – a fent említett tematikákból is adódóan –, hogy az immár kiszélesített filmes kontextusba e filmek képesek szervesen beépülni. Tudatosult tehát az, hogy a „vajdasági” film még véletlenül sem valamiféle elszigetelt, lokális, „pislákoló” jelenség, hanem életképes produktum, amely buzgón keresi „itteni” befogadóit, ha úgy tetszik: fogyasztóit.

A teljesség igénye nélkül kitérünk tehát a filmek tematikus szerveződés-

sének ismertetésére, így elsősorban nem a vetítési sorrend alapján elemezzük az alkotásokat, de igyekszünk felvillantani egyedi jellegüket, itt-ott kitérünk a már említett vonatkozásrendszerek tárgyalására is.

A megnyitónapon független magyar filmeket láthattunk a magyarországi MAFSZ válogatásában: a *Húsvéti beszélgetés*, a *Fejezetek egy szent életéből*, a *Kocsma TV* és a *Szalontüdő* került vászonra.

Dr. Oláh Imre *Húsvéti beszélgetés* című nyolcvanas évekbeli filmje tulajdonképpen a portré- vagy riportfilmek kategóriájába sorolható, igaz, komoly megszorításokkal. A közel negyedórás kisfilm Pista bácsi faggatásából áll, miközben a háttérben kirajzolódik a lesújtó parasztvilág, amelyben Pista bácsi tengődik. Ha az eddigi Medusák kontextusában gondolkodunk, tanulságos lehet „együtt nézni” a Csubrilo Zoltán rendezte „*Még oda nem ér az idő*” című alkotással. Mindkét film alapvető léttére, fizikai megnyilvánulása a tanyavilág, egy olyan mikrokörnyezet, egy olyan beszűkültnek percepiált tériség, amely az Oláh-filmben totálisan zárt marad, a Csubrilo-filmben azonban képes kitágulni, mintegy szélesebb mozgásteret biztosítva főszereplőjének. Oláh Pista bácsija – a riportalany személyében – gondolati síkon képes kilépni a tapintható, látható világ bezártságából. Gondolati „mechanizmusai” – pontosabban a végtelenül szellemes diskurálás – kiemelik a mindennapok szürkeségéből és óriási szegénységéből az „idealizmus”, a „materializmus” és nem utolsósorban a „demokrácia” kérdésköreire adott szellemes válaszainak köszönhetően. Pista bácsi ugyanis hallott ezekről a fogalmakról, és a maga trágár nyelvén véleményt is formál róluk – éppen húsvét hétfőjén. A groteszk atmoszféra azonban mindenkit megnyugtat: a kompozíció nem Pista bácsi lejárátását emeli központi pozícióba, hanem a falusi ember gondolkodásmódjára reflektál, így körvonalazva a fizikai és a szellemi kontraszt „határ”-kérdéseit.

Boros Ferenc és Horváth Zoltán kisfilmje, a *Fejezetek egy szent életéből* már inkább „mentális” határproblémákat feszeget a pszichopatológia bevezetésével. Varecza László – a riportalany – ugyanis abban a hitben él, hogy ő a világ teremtője, pontosabban a világ az ő kezében van, ha akarná, akár össze is roppanthatná. Sőt személyes kontaktusban áll Istennel, aki ráadásul utasításokat is küld számára. Isten aláírását is felvillantja. Szóval dolga van a világon, és e tekintetben elég jelentős „háttérrel” rendelkezik. Kicsit ugyan zavarosan körvonalazódik Varecza László matematikusi múltja, de az biztos, hogy jelenében egy régiségkereskedő. Régiségkereskedő és költő. Ellenségei közé tartozik néhány akadémikus, Marx és Lenin, valamint a magyar állam. Ellenségei és segítője, segítői tehát gigantikus struktúrák. E két poláris struktúra között ideg-kötéltáncol Varecza. És beszél, folyamatosan, bibliai átértelmezéseket, „újrágondolásokat” oszt meg, és

ha kell, még „írással” bizonyítékokkal is alátámasztja monumentális küldetését. Ha épp nem isten üzeneteit böngészi, akkor maga alkot: a vallási átértelmezései egyik pillanatról a másikra masszív, pornográf vers-orgiákba csapnak. Boros Ferenc és Horváth Zoltán alkotása azonban mégsem egy pszichésen kisiklott kisember üres félrebeszélésének nyomasztóan hosszadalmas egyvelege. Ez a probléma leginkább a cím értelmezéséből közelíthető meg, amely igazán találó, de egyben megosztó is. Mi vagy ki akkor a szent? Maga Varecza? A tanok, amelyek olyan zseniálisan kapcsolódnak össze, mint egy kirakójáték elemei? Talán inkább az a heves, egyedülálló Én-vallás, amely ott lüktet mind a történeti narratíva, mind a „genitáliaversek”, mind pedig a bibliaátértelmezések mögött. Óriási, már-már végtelen kontextusok torkolnak Vareczába és egyéni hit-vallásába, ellenségkép(zet)eibe.

Káldy László *Kocsmá TV*-jének főszereplője maga Káldy László, aki egy személyben riporter, rendező, szerkesztő, operatőr, hangmérnök és még sorolhatnánk egy ideig a foglalkozási köreit. Egy nap hatalmas ötlettel áll elő, meg szeretné alapítani a Bodonhely melletti Kisbabot kábeltévéjét. Alkotási, felvételezési kényszerben „szenved”, és a műsorrács-konceptióján kívül előszeretettel osztja meg a falucska lakóival a kábeltévé kiépítésének infrastrukturális lehetőségeit. Persze vannak, akik vakon bele is mennének a projektbe, de akadnak olyanok, akik szkeptikusan viszonyulnak az ötlethez. A szervezés és a kampányolás során a falu apraja-nagyja – ki akarva, ki akaratlanul – a kamera elé kerül. Rengeteg arc, arckifejezés, rengeteg megszólalás, ötlet kerül lencsevégre, de a fantasztikus terv csak egy kocsmái vetítésé szelídül. Pedig főhősünk magángyűjteményéből talán egy jó ideig sugározhatna a csatorna... Csak hát a terv „anyagi vetülete” már komoly fejtörést okoz. Páratlan a kisfilm a tekintetben, hogy egy apró falu teljes „arcképcsarnokát” tárja elénk: reakcióik, mimikáik a premier plántól a nagytotálig egyaránt megörökítődnék.

Szintén arc-képekkel – mégpedig elsősorban Anger Zsoltéval és Ascher Tamáséval (!) – operál Szirmai Márton filmje, a *Szalontüdő*, amely Nagy Bandó András azonos című „gasztronovellájának” adaptációja. Noha a játékfilmben elsősorban a képeknek van kiemelkedően fontos szerepük, az egyes hangeffektusok is említésre méltók, már csak azért is, mert a kisfilm a – beszélt – nyelv kizárásával készült. (Persze a szalontüdő nyomokban tartalmazhat nyelvet is!) Fontos utalnunk a zenei aláfestésre is, hisz a képekkel bravúros összhangot teremt a Káldy László (!) alakította utcai zenész, aki vízzel töltött befőttesüvegeket szólaltat meg. A helyszín egy gyorsbüfé, amely kitűnő színteret nyújt például egy hajléktalan (Ascher Tamás) és egy üzletember (Anger Zsolt) találkozásához, a szalontüdő har-

cias megfelezésére, elfogyasztására, majd a csattanó elsütésére. Gazdag és szegény eszik tehát egyetlen tálból, azonban csak a film végén derül ki – mintegy „néma” kacajba átcsapva –, hogy pontosan melyikükéből is.

A képiség „szubjektummentes” vonulatai sorakoznak fel a Budapesten született, magyarországi fiatal alkotó, Lichter Péter kísérleti filmjeiben. A *Kazetta* című alkotásban egy magnókazettára rögzített iskolai kirándulás „hangélményei” idéznek fel hozzájuk lazábban vagy szorosabban kapcsolódó képi élmények sokaságát. A hangesemények tehát – a gyermeki tréfákat, a kirándulás fordulatait „megszólaltató” párbeszéd- és monológ-törredékek – fragmentált, de igen intenzív kép-történeteket oszcilláltatnak. A hangok és a képek azonban nem tiszták, állandó zörejek, illetve „képzavarok” hatják át őket. Valahogy úgy viselkednek, mint az emlékezéssel kapcsolatos mechanizmusok: elkopnak mind vizuális, mind auditív értelemben. De a „kopás” maga a hang- és képhordozók anyagán – a szalagon – jut kifejezésre. Ezt az elmúlástörténetet erősíti a képi magány, például az üresen hagyott hinta, a száraz medence, az elnéptelenedett üdülő csupasz képegyüttesének látványa, amelyek egyértelműen az elmúlásba, a lebomlásba, a feledés „homályába” torkollanak.

Hasonló alkotási mechanizmusokat láthatunk és hallhatunk a *Félálom*-ban is, amely remekül adja vissza azokat a vizuális és auditív „zavartényezőket”, amelyek az álomlét és az ébrenlét határmezsgyéjén alakulnak ki. Az álom itt erotikus képek és hangok felvillanásában manifesztálódik. Az „ébredési” folyamat azonban ezen effektusokat mintegy lebontja, leépíti, hovatovább szemünk láttára égeti el. Érdekes alkotási háttérinformáció, hogy amatőr pornós celluloid filmek bomlanak szét a vásznon. Ez a destrukció olyanfajta képi hatást kelt, amely szinte visszakíváncozik az álomtérbe, oda, ahol még legitimitása van a szalagmegsemmisítésből kirajzolódó abszurd formáknak, matériatorzóknak, pontosabban ezek hangulatiságának. A hordozóanyag pusztulása itt is magával rántja azt a tartalmat, amelyet voltaképpen önmaga hordoz, és az ébredés elkerülhetetlennek tűnik. A *77 év déjã vu* tér el leginkább az említett két kísérleti film koncepciójától. Ebben az alkotásban ugyanis asszociatív vágástechnikáknak lehettünk tanúi a déjã vu emlékszavarának képi „logikájára” komponálva.

Az idei Medusa Filmfesztiválnak külön színfoltjai voltak azok az animációs dokumentumfilmek, amelyeket a *Prizma* filmművészeti folyóirat két szerkesztője – Orosz Anna Ida és Jankovics Márton – osztott meg a nézőkkel. Közel tíz, a Kárpát-medence több pontjáról származó rövidfilmet tekinthettünk meg az elmúlt kb. ötven év terméseiből. Csak néhány címet sorolnánk fel a látottakból: a *Nyelvleckét*; a *Rend a házban-t*; az *Ünnepeinket*; a *Mátyás, Mátyást* stb. Sajátosak ezek az alkotások már csak

a tekintetben is, mert rajzfilmes külsőben, sok esetben gyermekrajzokkal ábrázolnak történelmi kérdés- és problémaköröket. Többször gyermek narrátorokkal van dolgunk, máskor pedig úgy tűnik, mintha az utca embere szinkronizálná a gyermeki figurákat, animációkat. A beszéd, a beszéltetés, a megszólaltatás mint aktus kiemelkedően fontos szerephez jut. Éppen ezért érezhető potenciálkülönbség alakul ki a dokumentarizmus és az absztrakció, az animációs lát(tat)ás mint absztrakt megjelenítési forma között. Vagyis az elbeszélések nem konkrét személyekhez, hanem rajzfilmfigurákhoz kötődnek. Ami még izgalmasabbá teszi befogadásukat, az az a tény, hogy az említett kisfilmek más-más tematikus egységek köré épülnek, amelyeket egy konkrét időpont – 1989 – választ ketté. Míg az 1989 előtt készült animációk inkább a közéletiség köré szerveződnek, és itt-ott didaktikus felhangjuk is kiszűrődik (*Rend a házban*), addig az említett dátum utáni alkotások inkább a közérzetre fókuszálnak, e nézőpontból magyarázzák például Mátyás király történelmi szerepét (*Mátyás, Mátyás*).

A fent említett „kettős szemléletű” filmek transzformációja tapasztalható Cs. Nagy Sándor (*Az öldöklés mestere*) és a Szabadkán született, majd Magyarországra áttelepült Kiss Aurél (*Privát Szerbia*) alkotásainál. Ezek ugyanis kizárják az absztrakciót, az absztrakt struktúrákat, azaz a dokumentarista szempontrendszer alkalmazásával elemzik a pusztulások, a háborúk, a világegés tematikus szálait. Cs. Nagy globális kontextusban gondolkodik, és olyan közéleti személyiségeket szólaltat meg – például Csányi Vilmost, Bródy Andrást, Huszár Tibort, Végel Lászlót, Tim Robbinst, Karátsón Gábort stb. –, akik mind-mind megosztják háborús filozófiájukat, itt-ott merítve saját tapasztalataikból is. De mikrofon elé kerül néhány hivatásos magyar katona is, akik ugyan bizonytalanok, és eltérő véleményeket fogalmaznak meg a tekintetben, hogy mit is tennének, ha valódi háborús szituációban találnák magukat, válaszaikat illetően abban azonban valahányan biztosak, hogy a „puding próbája az evés”. E két csoport képezi a film „elméleti” mestereit, de szerepet kapnak olyanok is, akik valóban pusztítottak, akik rá voltak kényszerülve a mézszárlásra, akik farkasszemet nézhettek a halállal, a saját pincéjéből kirobantott megcsonkolt nagymama haláltusájának látványával (Vukovár környékéről) stb. Persze szeptember 11-e, az afganisztáni és az iraki háború propagandagépezete is be-bevillan a tömegmédiá hatásmechanizmusát firtatva úgy, hogy amerikai riportalanyok – tévés személyiségek és járókelők is – megszólalnak. Elméleti és gyakorlati „kérdéskörök” feszülnek egymásnak, ezek közös vonatkozásai mindenképpen a narratív attribútumokban jutnak kifejezésre, így az elmondás „aktusát” néhány borzalmas lágerjelentet, tömegsírkép, repülőkről felvett bombázás dúcolja alá, és mintegy a

képi szemiózis „fegyverzetével” érnek el kiemelkedő hatást. Lehet tehát a háborúról gondolkodni, lehet feltételezésekkel előállni (lásd: a „puding próbája az evés”). Természetesen a háborúban részt is lehet venni (vö. a „puding próbája az evés”). És persze adott a háborús pszichózisnak a tudatos kiélezése, irányítása is valamilyen latens szerveződés részéről. Cs. Nagy még arra is vállalkozik, hogy orvosolja e háborús problematikákat, így Csányi Vilmos elmélkedése az emberi alkalmazkodási képességről talán megoldást kínál(hat). Nem véletlenül ismétlődik meg a Csányi-féle megközelítés a film végén is, mintegy keretet képezve. Csakhogy marad a szkeptikus dilemma, hogy az „alkalmazkodni tudás” gyógyír-e a kérdésre, vagy mondjuk Karátson Gábornak az „észhez téréshez” kötődő egyik félmondata „megnyugtatóbb”. Megoldás talán nincs is, az alkalmazkodni tudás pedig nem válasz – persze magát a kérdést előzőleg nem hallottuk. Ebben a bizonytalan állapotban zárul Cs. Nagy dokumentumfilmje.

Kiss Aurél *Privát Szerbiája* – már a címből is tapasztalhatóan – szűkebb kontextusba helyezi a háborús léthelyzet elemzését, azaz 1999 tavaszára fókuszál. Egy szerb és egy magyar jó barát létérzését, menekülési stratégiáit tanulmányozza. Közös bennük az, hogy a NATO-bombázás mindkettejüket kényszermozgásra készíti. Míg Vladimir Belgrádból eljut a biztonságosabbnak vélt Topolyára, addig Imre a zöldhatáron át végül Pestre kerül. Mindketten megosztják érzéseiket, tapasztalataikat. Vladimir természetesen Topolyán nincs biztonságban, sőt olyan egyenruhát kell magára öltenie, amelytől mindig is tartott, és amelynek viselői korábban őt üldözték. Vladimir ugyan cinikusan elvállalja új szerepét: átöltözik, Imre erre képtelen, ezért a kiút az ő esetében csakis a Budapesten-lét lehet. Mindenbe belenyugodva pedig hozzáteszi, hogy borzasztóan nehéz számára kínaiak és afrikaiak között jugoszláv útlevel nélkül magyarnak lennie. Ugyan félig-meddig happy enddel végződik a film – mindkettejük mellett ott van szerelmük, élettársuk, és mindketten bíznak abban, hogy az egész szörnyűség egyszer már majdcsak véget ér, viszontláthatják egymást –, további sorsuk azonban nyitott marad.

Sándor Zsolt *Leves* című alkotása fikciós dokumentumfilm, azaz ő nem absztrakt képi technikákat alkalmaz, hanem magát a műfajt fikcionalizálja. Filmje tulajdonképpen egy nyomozás története, amelyben többek között megszólal a Ki mit tud? egyik jelentkezője, akit még az „egyéb” kategóriába sem tudtak besorolni. Őt senki sem veszi komolyan, pedig képes lassítva beszélni, lassítva járni oly módon, hogy ki-be kapcsolja agyát, így manipulálva a múlt időt. De egy geológus is lencsevégre kerül, aki közli „fejlődésfilozófiáját”, nem titkolva, hogy meglátásait a titokzatos Gepleki tanaira alapozza. Az interjúk során Gepleki által inspirált festők, zenészek

stb. szólalnak meg, akik ismerik a „titkot” – feltehetően a Leves és Gepleki kapcsolatrendszerét –, sőt időfilozófiájukkal is előszeretettel eljárzanak, szívesen megosztják azt. Gepleki személyére aztán végül is fény derül, de a Levessel való, illetve a dokumentumfilm többi szereplőjével való kapcsolatát továbbra is homály fedi. Nincs más hátra, a dokumentumfilmeknek egy szakácsot kell felkérniük egy leves elkészítésére, abban bízva, hogy közelebb kerülnek a rejtélyhez. A szakáccsal azonban – felettébb sejtelmes módon – az idő maga babrál ki: leveze valami miatt nem készül el. Körülbelül fél nap elteltével aztán végül nagy nehezen „tálalható állapotba” kerül a Mú. Tulajdonképpen e leves főzésének jelenetei tagolják a filmet, azaz a dokumentumfilmet készítő stáb riportalanysáinak megszólalásait. Végül aztán semmit se tudunk meg, de mégsem érezzük így. Minden bizonnyal azért, mert a fikciós dokumentumfilm kiválóan alkalmazott manipulációs repertoárja könnyedén magával ragad. A film úgy alkot kvázivilágot, úgy befolyásolja kognitív mechanizmusunkat, hogy elkezdünk hinni a titokzatos Gepleki létezésében és a Leves rejtélyében. Ezt a tudatosan megalkotott összképet azonban határozottan rombolja a tény, hogy az interjúalanyok között felbukkan néhány „árulkodóan” amatőr megszólaló.

Igazi gyöngyszemeknek ígérkeztek – és azok is voltak – az egész estét betöltő, zömében vajdasági alkotók rövidfilm-válogatásai. A műfaji polifóniából adódóan – hisz szerepelt közöttük (kis)játékfilm, kísérleti film, valamint egy „happy music video tragedy”, illetve egy „animációs-féle” bábjátékfilm is stb. – az alkotásokról nehéz egységes képet alkotnunk. Éppen ezért talán a legcélszerűbb, ha – a fent már érintett – filmi szemiózis és a beszéd, azaz a nyelv szemiózisának kapcsolatrendszeréből indulunk ki. Vagyis abból, hogy a két jelfolyamat hogyan egészíti ki egymást: meddig hagyja működni, vagy pedig hogyan némítja el a film a beszédet, netán ezen interakció nyelvi elemét milyen másfajta médiummal, „nyelvi” reprezentációval cseréli fel.

Dragan Čukanović animációja – a *Kerek tányér lovagjai* – például a népmesék hangulatát, de természetesen azok poétikáját is idéző és – ha szabad így fogalmazni – leegyszerűsített képi elemeket magába olvasztó alkotás. Utóbbi képi szempont miatt kiválóan, izgalmasan ötvöződik a kvázi népmese (a maga „Perkelt Zaba Verseny”-ével) és a „kontúrgazdag” animációs ábrázolásmód, mintegy újfajta megjelenítési formába, köntösbe helyezve a beszédmódozatot. Az animációt nézve egyszerűen nem történhet meg, hogy ne idéződjön fel tudatunkban az oly jól ismert Magyar Népmesék animációs sorozat. Gvozden Đurić kisjátékfilmje – az *Afrika* – alapvetően egy ártatlan nyelvjátékra épül, amelynek szabályai igen egyszerűek. Az egyik játékos által kitalált szó utolsó két betűjét felhasználva

– azonban ezeket kezdőbetűkként alkalmazva – a játékosoknak új (értelmes) szót kell alkotnia. A játszma addig tart, amíg a játékosok olyan hangegyütteshez nem jutnak, amellyel már nem alkotható újabb szó (Afrika → „kaladont” → nt). Ez egy igen populáris játék, szinte csak ez hallatszik a rádióból, de közkedvelt az alvilág körében is. Ebben a közegben azonban a sajátos „szabályértelmezések” olykor komoly kellemetlenségbe – mondjuk halálba – sodorhatják a veszteseket, és ilyenkor a nyelvvel való (el)szórakozás már nem is annyira az igazi. Az alvilági szabályértelmezések tekintetében már az sem igazán lényeges, hogy a „lezáró” szó éppen „tarabant” vagy netán „trabant”, pláne akkor, ha már a büntetés bekövetkezett. Antal Szilárd kisfilmjében – a *Stojanova čudesna smrt*ben – egy illuminált állapotban lévő fickó narrálná el jó barátja banális halálesetét, a tisztán látás érdekében azonban ezt a feladatot inkább maguk a képek veszik át: a megtörtént eseményeket tehát a tulajdonképpeni jelenetek ábrázolják. Stojan jól kirúg a hámból, még a vihar előtt sikerül ugyan hazaszenvednie, már be is ér, már két lábra is állna, de ekkor rossz helyen fogja meg a kapcsolót, és füstölve a földre rogy. Ekkor újra „narrátorunk” kerül szerepbe, hozzátéve: „hát, így halt meg Stojan”. Az este talán legjobb filmje Antal Attila *Mire megvirrad* című alkotása volt, amely szintén egy kegyetlen játékot tár elénk, és amelynek „nyelvi” problematikája tulajdonképpen a „ki nem mondás” aktusa. Tudniillik nem is lehet megbocsátani annak a cellatársnak, aki a felkínált „aprócska” játékszabályokat elfogadva korábban gondolkodás nélkül agyonlőtte volna – a szintén kivégzésére váró – társát a felmentés reményében. A fogvatartói által felajánlott pisztoly azonban nem volt élesre töltve. A cellatársak magukra maradnak a félhomályban. Az elnémuló – a megbocsátani nem hajlandó – társ mégsem éli meg a reggelt. A még élő cellatárs sorsának alakulását egész virradatig lebegteteti Antal Attila, ezzel téve fájdalmasan kíméletlenné a nyomasztó, sötét léggörte. Sőt, a virradat sem hoz mindenkét végérvényesen megnyugtató feloldozást. Antal Szilárd *Tél* című kisjátékfilmje Csáth Géza *A kályha* című novellájának adaptációja. A kisjátékfilm egyébként közelít a Szász János rendezte *Witman fiúk* hangulatához, hasonló módon villannak fel utcai, tehát kinti képek, noha a novella cselekménysora egy szoba belső terére összpontosul. Antal is minimalizálja a nyelv „eszközjellegét”, inkább a képileg „megfogalmazott” vágy-víziók kerülnek előtérbe. A diák egyébként csak akkor szólal meg – akkor nyöszörög el pár egyszerű mondatot –, amikor a szobai kályhával osztja meg szerelmi önvallomását, csalódását. Egyfajta „láng-nyelvi” dialógusnak lehetünk tanúi, amit a sercegő, pattogó tűz még indulatosabbá fokoz, de nem szabad figyelmen kívül hagynunk a sejtelmes zenei aláfestés nyomasztó, szinte már „hideg” hangulatot idéző

momentumait sem. A szív, a szerelmes és bánatos szív „nyelve” aztán a kályha lángnyelveiben metaforizálódik: olyan vad égésbe kezd, ami végül mindent felemészt, vagy ha úgy tetszik: elnémit.

Tolnai Szabolcs *Jaj de furcsán jó ez a mai nap* című „happy music video tragedy”-je pedig már leépít minden megnyilatkozásbeli, hang- és képi elemet. Bada Dada egy furcsán jó napja tárul elénk egy totálisan fals videoklip-féleségben. Az említett médiumok oly módon minimalizálódnak, hogy ezzel fordított arányban provokálódik a befogadói türelem, és hamar „furcsán” pregnáns, mondhatni idegesítő hatást vált ki.

A szabadkai születésű Lea Vidaković és a horvátországi származású Ivana Bošnjak *Crossed sild* című „animációs” bábjátéka pedig már egyáltalán nem operál a beszéddel, mégis egy nyomasztó, bánattal teli atmoszféra konstruál egyfajta imaginárius szerelmi történetet. Kapcsolatrendszer alakul ki tehát egy férfi és egy nő között, akik ugyan fizikailag sosem találkoznak, az egymásba (át)hajló jelenetsorok, „történések” azonban egyértelműen feltételezik, zseniálisan láttatják ezt a viszonyt. A történet nyitva marad, a két pólus „metszete” nem következik be, így aztán a tapasztalt lassú, bágyasztó, mindent behálózó hangulat a filmkockákon kívülre is képes átkerülni.

A Jancsó Nyika rendezte és az újvidéki születésű, de jelenleg Budapesten élő Góbi Rita koreografálta *Nyugtalanság* című táncfilm pedig a táncmozdulatok szemantikáját alkalmazza, a hétköznapi nyelv, mondjuk így, „szóba sem kerülhet”. A táncfilm szintén kitér a férfi és a nő kapcsolatának, viszonyrendszerének boncolgatására. Teljesen más tematika ihlette Antal Szilárd *Night* című kisfilmjét, amelynek „főszereplői” a város zajai, hangeffektusai, képdarabjai, képfoszlányai. Kiss Aurél alig egyperces filmje, a *Közjáték* pedig alapformákra minimalizálódik.

A fent ismertetett tematikus és műfaji sokszínűségbe remekül illeszkednek a vajdasági alkotók filmjei is. A Medusa Filmnapok abban a tekintetben folyamat jellegű rendezvény, hogy míg tavaly szót ejtett a vajdasági filmről, hovatovább feltette a kérdést, mi tesz vajdaságivá egy filmet, illetve mitől vajdasági egy film, addig idén kontextualizálta az itteni alkotásokat. A Medusa Filmnapok tehát egyfajta dialóguskeresés is e kérdéskörben. És amíg ez a folyamat tart, addig nehéz is bármiféle előzetes, konkrét választ adni a „vajdasági” filmről, így e jelző idézőjelezése még talán indokolt.

A filmnapok folyamatjellegűségét látszik alátámasztani a szervezőknek a jövőre vonatkozó elképzelései is. Mint kiderült, 2012-re a filmnapok magyarországi és szerbiai animátorok vezetésével animációs filmeket készítő műhelymunkákkal, fiatal zeneakadémiások irányításával pedig filmeznék alkotásának, komponálásának megszervezésével bővítenék a repertoárt.

E foglalkozásokra – a tervek szerint – középiskolások jelentkezését várják majd, de professzionális alkotók is koordinálnának bizonyos közös munkákat. Persze a rendezvény több multimediális programmal, számos művész meghívásával, valamint Super8-as felvételeiket beküldő alkotók versenyével is bővülne. Azt is meg kell említenünk, hogy a filmnapoknak már hivatalos weboldala is van – medusa.vmmi.org –, így az aktualításokról bárki bármikor információhoz juthat. Tervek tehát vannak, és továbbra is elengedhetetlen, hogy a kétnyelvű filmfesztivál még több alkotást tárjon a nézők elé. Persze a legideálisabb az lenne, ha e filmek szépszáma befogadóra lelnének. Mindent összegezve, nem lehet most már azzal panaszkodni, hogy nincs megjelenési terepe a vajdasági alkotásoknak.

super 8 party & secret man

interchangeable hair, long or short, 29 colors

Control center

head tilts, pans, swivels and nods

warning signal in eye indicates overexposure

Push button power zoom — for smooth close-ups or wide angle

Vivitar camera models (without girl) from \$69.50 See your Vivitar dealer

Instant loading, drop-in Super 8 cartridge

manual over-ride

Behind the lens CdS meter sets exposures automatically

3 speeds. Normal, fast, slow motion

Ultra bright — bigger than life-size viewing

Remote control

4 to 1 Vivitar F 1.8 zoom lens

single frame

Grip contoured to hand

0.2% flutter. 98.6% Wow

completely removable

parallax corrected. 900 mm. Extends to 975 mm. Accepts D cup accessories

VIVITAR electronic circuitry builds in success.

Unique foldaway trigger cannot be released accidentally

Batteries power both camera drive and CdS meter

complete with all attachments

measure 8 inches above this line for mini-skirt attachment

completely removable

CAUTION: Do not push. Factory adjustments only

not just a body, but a "system"

waist level finder

tickle here

world-famous, tested, functional design

legs extend and form Biped to support body

Pinch marks will not show

rugged components

Vivitar Products are marketed exclusively by Ponder & Best. New York / Chicago / Los Angeles 11201 West Pico Boulevard, Los Angeles, California 90064

this model not available with mustache

0.2% flutter. 98.6% Wow

completely removable

parallax corrected. 900 mm. Extends to 975 mm. Accepts D cup accessories

no accidental double-exposure

not just a body, but a "system"

waist level finder

tickle here

world-famous, tested, functional design

CAUTION: Do not push. Factory adjustments only

completely removable

measure 8 inches above this line for mini-skirt attachment

legs extend and form Biped to support body

Pinch marks will not show

rugged components

Dani filma MEDUSA Filmnapok

Prózafordító-pályázat

Eredményhirdetés

A *Híd* irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat fordítói pályázatot hirdetett fiatal (20–35 éves) műfordítók számára. A pályázat magyarul még nem olvasható, jelentősnek számító, kortárs szerb elbeszélések, regényrészletek fordítására szólított. A verseny részben meghívásos, részben nyílt jellegű volt. A meghívásos és a nyílt kategóriában is három díj került kiosztásra (mivel nagyszámú kiemelkedő színvonalú fordítás érkezett). A díjazott fordítások megjelennek a *Híd* folyóiratban.

Meghívásos pályázat

Különdíj:

Drozdik-Popović Teodóra (Vladislav Bajac: *Hamam Balkanija*)

I. díj:

Vékás Éva (Svetislav Basara: *Regény Titórol*)

II. díj:

Lenkes László (Radoslav Petković: *Jelentés a pestisről – Jelenetek az ötszáz éves háborúból*)

Nyílt pályázat

Különdíj:

Bognár Dorottya (Mića Vujičić: *Tito Mika vászoncipőjében, avagy a nagybátyám egyetlen fennmaradt elbeszélése*)

I. díj:

Orovec Krisztina (Vladan Matijević: *Zuhanás; A hold sötét oldala; Nemanja Raičević: Referátum*)

II. díj:

Ördög Mónika (Mirjana Novaković: *Tito meghalt*)